

**UNIVERZITA PARDUBICE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Andrea ŽÁČKOVÁ

**Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta**

Konstrukt feminity v ženských časopisech v období mezi lety 1860 - 1940

Andrea Žáčková

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Andrea ŽÁČKOVÁ**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **KONSTRUKT FEMINITY V ŽENSKÝCH
ČASOPISECH 1860- 1940**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- I. Charakteristika genderových konstruktů
- II. Charakteristika ženských časopisů 1860- 1940 /Ženské listy, Lada, Ženský svět, Eva, Miléna, Nové mody/
- III. Komponenty konstruktů feminity:
 - a) vzdělání
 - b) praktické dovednosti
 - c) vzhled
 - d) víra
 - e) role matky a manželky

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Burešová, J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století. Olomouc 2001.

Lenderová, M.: K hříchu I k modlitbě (Žena v minulém století). Praha 1999.

Malínská, J.: Do politiky prý žena nesmí- proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století, Praha, Slon/ Libri, 2005, ed. Gender sondy.

Neudorfová, M. L.: České ženy v 19. století (Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci). Praha 1999.

Uchalová E.: Česká móda (Od valčíku po tango 1870- 1918). Praha 1997.

Vybraná dobová periodika

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

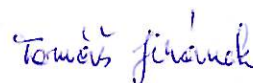
31. března 2008



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.



doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

SOUHRN

Těžištěm práce je zachycení konstruktů feminity v ženských časopisech mezi lety 1860 – 1940. Základním pramenem jsou dochované ročníky vybraných periodik. Zachycují proces emancipace žen, stejně jako soukromou sféru jejich života.

Kromě charakteristiky tehdejšího pojetí ženství a dobového tisku se práce týká i samotných konstruktů tehdejšího obrazu ženy. Kapitoly tvoří kromě charakteristiky časopisů i otázky vzdělání, praktických dovedností, vzhledu nebo postoje ženy k šíření křesťanství a naopak vnímání žen církví. Poslední kapitola pojednává o mateřství a manželství.

KLÍČOVÁ SLOVA

konstrukt feminity - ženy – ženské časopisy – emancipace – 19. a 20. století

TITLE

Construct of feminity in woman's magazines 1860 - 1940

ABSTRACT

The concern of my work is to prove reflection of feminity in women's magazines between 1860 – 1940.

The basic resource are kept numbers of certain journals. My work reflects women's process of emancipation, as well as private sphere of their life.

In addition to characterization of feminity and archival magazines I follow individual components. They are constituted on education, practically acquirements, appearance and fashion, attitude of women to evangelization, and on the contrary. Last chapter deal with a question of motherhood and marriage.

KEYWORDS

construct of feminity – woman – woman's magazines – emancipation – 19th and 20th century

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré prameny a literatura, které jsem využila, jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/ 2000 Sb., autorský zákon, zejména skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne.....

OBSAH

Úvod	1 - 2
I. Charakteristika genderových konstruktů	3 - 10
II. Charakteristika ženských časopisů	11 - 25
III. Komponenty konstruktů feminity:	
a) vzdělání	26 - 34
b) praktické dovednosti	35 - 44
c) vzhled	45 - 58
d) víra	59 - 66
e) role matky a manželky	67 - 81
Závěr	82
Resumé	83
Obrazová příloha	84 - 94

ÚVOD

Ve své práci jsem se snažila zachytit proměnu konstruktů feminity v období mezi lety 1860 - 1940 metodou, která využívá k reflexi dobových periodik.

Časopisy se od 60. let 19. století snažily formovat postoje žen a ženy utvářely jejich podobu. V tomto případě tedy funguje jakási zpětná vazba.

Pro samotný zrod a následný vývoj periodik určených pro ženy, bylo velmi důležité vzdělání čtenářek. Kapitolou o dívčím vzdělání tedy začíná hlavní oddíl mé práce, zaměřené na součásti života ženy, které dotvářely jejich charakter a postoje.

Od 2. poloviny 19. století o stále větších možnostech vzdělání informovaly dobové časopisy.

Ženu charakterizovaly také praktické dovednosti, jako ruční práce, vaření, péče o dítě a domácnost. I tento komponent prošel díky industrializaci velkou proměnou. Stejně tak se několikrát změnil vzhled žen a móda, které věnovaly magazíny stále větší pozornost.

Víra ovlivňovala ženy a postoj společnosti k nim, což jsem se snažila zdokumentovat v další subkapitole o vnímání ženy církví a naopak. Kapitolu o součástech konstruktů feminity pak uzavírá pojednání o vývoji role matky a manželky, údělu, jenž byl dívkám po staletí vštěpován, jako ten hlavní a nejvznešenější.

Základním pramenem této práce jsou dochované ročníky vybraných periodik. Přehled o jejich vydávání a dostupnosti jednotlivých ročníků, mi umožnily nejvíce online databáze Národní knihovny a dále katalog Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové.

Téma ženských časopisů a jejich historie je v českém prostředí zmapována jen málo a dá se říci okrajově. Nejčastěji jsou v literatuře zmiňovány Ženské listy, které jako jediné uvádí také František Roubík ve svém Soupisu periodik 19. století.

K hledání informací o některých důležitých osobnostech nebo termínech, jsem v poznámkách pod čarou využívala mimo jiné mezinárodní internetovou encyklopedii Wikipedie nebo všeobecnou encyklopedii „Diderot“.

Pro doplnění souvislostí o společnosti 2. poloviny 19. a první poloviny 20. století zmiňuji vydané monografie a dílčí studie, uvedené v citacích a závěru práce.

Protože mezi nejdůležitější zdroje, dokumentující normy ženského chování, patří kromě dobové žurnalistiky taktéž i lékařská literatura, použila jsem pro přiblížení ženy, jako nastávající matky, také nedatovanou lékařskou příručku.

Po dohodě s konzultantkou své práce jsem publikaci zařadila do druhé poloviny 20. let 20. století, což uvádím v souhrnu literatury též.

Při charakterizování ženských časopisů jsem zvolila postup na základě chronologie. Popisovala jsem tedy dobová periodika od 60. let 19. století, do konce 30. let 20. století.

Chronologickou formou jsem zpracovávala i podkapitoly o vzdělání, praktických dovednostech, ale i odívání a víře.

Poslední část práce, která má přiblížit roli matky a manželky, vyžaduje podle mého názoru naopak předmětný, antropologický přístup. To znamená, že jsem se snažila popisovat fáze života ženy od dospívání, přes sňatek a mateřství a jejich pojetí v dobovém kontextu.

Výběr a citace článků odpovídají původnímu vydání. V textu jsem provedla pouze drobné jazykové a stylistické úpravy v souladu s dnešním jazykovým územím, přičemž jsem se snažila zachovat v co největší míře specifické rysy dobového publicistického stylu.

I. CHARAKTERISTIKA GENDEROVÝCH KONSTRUKTŮ

Feminita neboli ženství, je tradičně chápáno jako protiklad mužství. Tvoří ji soubor představ vznikajících společenskými očekáváními a podmínkami, nikoliv biologickými danostmi. Jinými slovy jsou feminita a maskulinita mnohem více výsledky společenského vlivu a jazyka, než přírody a přirozenosti.

„Tak jako nelze prvky feminity spojovat jen s ženami, není možné projevy maskulinity spojovat výhradně s muži, a to ani v obecném, natož pouze v heterosexuálním smyslu.“¹

„Feminita“ je širší pojem než „žena“, přerůstá ji. Feminita a maskulinita však nejsou žádné základní esence, ale pouze konstrukty – představy, které se podílejí na tvorbě originální identity každého člověka.

Pojem sociální konstrukt je ústředním termínem významného sociologického směru posledních desetiletí, sociálního konstruktivismu. První náznaky tohoto uvažování lze nalézt v pracích interakcionistů jakými jsou C. H. Cooley a G. H. Mead. Celistvou teorii však světu představil P. L. Berger, později spolupracující s T. Luckmannem, kteří shrnuli dosavadní poznatky a prezentovali sociální konstruktivismus v tom světle, v jakém je dnes stále chápán. Dalo by se říci, že objektivní realita je v této teorii brána jako objektivní do té míry, do jaké jsme ochotni její objektivitu uznat.²

„Sociální skutečnosti jsou tedy našimi konstrukty, které vytváříme a vzájemně si je předáváme, resp. jsou nám předávány jako objektivně existující z generace na generaci.“³

Již v době osvícenství se objevovala představa o principu ženské a mužské role. Pracující muž zajišťoval rodinný příjem a účastnil se politického rozhodování. Žena se soustředila na domácnost, potřeby dětí a manžela. Tím měl být i nadále upevňován stereotyp ženského chování, což znamenalo její vnější projevy, činnosti, jednání a reakce.

„Jakmile se žena stala objektem zájmu filozofů, došlo k otřesení stereotypu vytvářeného od raného středověku církví. Nicméně - vlivem ekonomického a sociálního vývoje - se vytvořil stereotyp nový, jenž se plně rozvinul v průběhu století následujícího.“⁴

¹ FAFEJTA (2004: 27).

² BERGER- LUCKMANN (1999: 162)

³ Tamtéž.

⁴ LENDEROVÁ (1997: 30)

Zhruba od poloviny 18. století se také začal prosazovat obraz ideálního páru („pravý muž“ a „pravá žena“), který každému pohlaví přiřkl jiné sociální úkoly, přičemž pro muže vyhradil veřejnou, a pro ženy domácí sféru jako oblast působnosti.⁵

Žena tedy patřila na rozdíl od muže do sféry soukromé a co se dělo v soukromí, nebylo předmětem veřejného zájmu. Konstruktivismus se snaží ukázat, že mnohé z toho, co považujeme za dané a přirozené, daným být nemusí.

Tento fakt si začala společnost v rozmezí mezi lety 1860 - 1940 stále více uvědomovat, takže se i vnímání a postavení ženy začalo postupně měnit. To ostatně reflektovala i dobová periodika o ženách a pro ženy.⁶

Mezi nejdůležitější zdroje, které dokumentují normy ženského chování, patří vedle dobové žurnalistiky, beletrie a pramenů osobní povahy také lékařská literatura. Ta měla na stereotypní představě ženy jako bytosti fyzicky a psychicky odlišné od muže velký podíl. Medicínský konstrukt feminity, ženy „věčně nemocné,“ dotvořený v souvislosti s osvícenstvím, se upevnil spolu se vznikem moderního státu a zákonodárství a vytrval po celé 19. a část 20. století. Jeho kořeny sahají k učení svatých otců a od nich k Aristotelovi.⁷

Drobnější tělesná konstituce ženy určovala i názor na ženskou psychiku. Z fyzických předpokladů byly odvozeny rozdíly mezi pohlavími, rozdíly v inteligenci i v povaze. Mezi chorobami, kromě těch, které jsou spojeny se životními cykly, kralovala v povědomí lidí nejvíce ženám přisuzovaná hysterie.⁸

Ženská úmrtnost byla v 19. století vyšší než mužská. Organismus ženy byl vyčerpáván častými porody, špatnou životosprávou a nízkou hygienou. Ženské chování bylo také spojováno s její predestinací k mateřství.

„Schopnost reprodukce „přibližovala ženy přírodě, která stála v dobových představách na nižším stupni než kultura. Významní lékaři a myslitelé publikovali odborná pojednání, v nichž snášeli důkazy pro tvrzení, že ženy mají nižší inteligenci, chybí jim tvůrčí myšlení, smysl pro vyšší ideje a cíle a jsou uzpůsobeny jen pro řešení běžných situací každodenního života.“⁹

⁵ NAGL - DOCEKAL (2007: 33)

⁶ Zpochybnění ženské role jako matky a manželky, jíž se budu v dalších kapitolách zabývat například dokazuje článek nazvaný „Mladým dívkám“, z roku 1940. „Ženy se osamostatnily, dosáhly profesních úspěchů a vyskytovaly se hlasy, že intelektuálek je škoda pro mateřství, že žena tu není proto, aby svůj život naplňovala obětováním a odříkáním.“ *Eva*; 12, (1940) č. 12, s. 11.

⁷ LENDEROVÁ (2006: 91)

⁸ Tamtéž.

⁹ MUSILOVÁ (2007: 15)

Předurčení k mateřství, které mělo podmiňovat i přisuzované vlastnosti žen, vyzdvihoval katolicky zaměřený časopis Eva. Mimo hlavní fyziologickou odlišnost mezi mužem a ženou, tedy prsy, měla mít žena k mateřství „...od přirozenosti zvláštní duševní způsobilost. Odtud pochází, že žena jest citlivější než muž, a proto také útrpnější, milosrdnější, dobrotivější, zbožnější...“¹⁰

Myšlenka, že je úděl být hlavně matkou, také otázkou výchovy a společenských poměrů, se objevovala v pozdějších letech stále častěji. Články v ženských časopisech postupem času řešily otázku, zda je role mateřská prioritní, přirozená a všechny ženy ji jsou schopné zvládat, nebo spíše role naučená a od dětství vštěpovaná.

„Generace před námi věděly o malých dětech mnohem více, než víte vy. Dnešní mladé maminky nerozumí dětem. Nemohou za to. Vyprávěli jim moudře o všem možném, ale nepřipravili je ničím na mateřství. A tak si mnohé mladé ženy říkají: Vdala jsem se mladá, nic jsem neužila, nechci mít děti.“¹¹

Co se týká dalších zmíněných pramenů, také v dobových právních normách můžeme najít obraz společnosti, už jen z toho důvodu, že jejich úlohou bylo regulovat společenské vztahy.

Od ekonomické závislosti na muži byla odvozena práva žen. Muž zastupoval celou rodinu před úřady a soudy. Pokud jde o vzájemný partnerský vztah v manželství, rovněž nebyl rovnoprávný. Především to bylo patrné v situacích jako opouštění manžela či nevěra. Jejich posuzování bylo v případě muže mnohem benevolentnější.¹²

Společnost očekávala a vyžadovala určitý model chování, který později přešel do psané podoby zákona. Muž zůstával na postu ochránce a živitele, od ženy byla vyžadována role matky, manželky a hospodyně.

„Ženy sice také kradly, vraždily a pobuřovaly jako muži, ale v těchto případech se k nim zákon stavěl jako k rovnoprávným osobám muži a nepřipouštěl žádné speciální tresty, úlevy či přítěže.“¹³

¹⁰ Eva; 5, (1908) č. 3, s. 92.

¹¹ Eva; 12, (1940) č. 12, s. 11.

¹² BUREŠOVÁ (2001: 33)

¹³ PALATOVÁ – KRAUSOVÁ - HAVELKOVÁ (2006: 513)

Ideál ženy v souvislosti s jejími vlastnostmi charakterizovaly ctnosti jako pokora, pobožnost, počestnost, pracovitost, přívětivost, ale i krása a bohatství. Tak vyjádřil žádoucí prvky ženství Jan Janda v Knize „Sedmero panenských P“ roku 1878.¹⁴

V souvislosti s kategorií krásy se dá narazit na největší rozpory v jejím vnímání. Touha po přitažlivém vzhledu bývala i na stránkách časopisů pro ženy zatracována, na druhou stranu bylo jasné, že je jednou z dívčích předností.

Být přirozeně krásnou dívkou tvořilo tedy jednu z ctností, ale touhu po hezčím zevnějšku a snahu si k němu dopomoci, společnost brala jako marnivost, která byla jasně odsouzena k zavržení. Toto tvrzení dokládá i následující článek, který nemilosrdně mířil do řad samotných žen výčtem jejich nešvarů.

„Až žena ocení sama práci, až práce bude jejím štítem a znakem, až práce sloučí se tak s představou její, jako se nyní slučuje s ní slabost, povrchnost, nestálost, těkavost, faleš, marnivost, lenošivost, pak nebude žena ženy potlačovati, ale uznávati jako nyní muž uznává muže.“¹⁵

Hodnoty, které by měly ženy mít, snad nejčastěji z probádaného tisku zdůrazňoval katolicky zaměřený časopis Eva. Skrze jeho působení na čtenářky vyplýval na povrch požadavek pracovitosti, zbožnosti a stejně tak jako poslušnosti k Bohu poslušnosti manželovi.

„Mezi křesťany považuje se žena, ačkoliv je muži poddána a poslušna, tou stejnou života družkou mužovou.“¹⁶

Dívky tak byly nabádány k ústupnosti a submisivnosti, která měla být jejich výhodou a důvodem, proč si jí měl manžel vážit.¹⁷

Katolické ženy byly velmi aktivní v charitativní činnosti a bojovaly také proti všeobecnému úpadku tradiční katolické mravnosti po první světové válce.¹⁸

¹⁴ JANDA, Jan: *Sedmero panenských P*. České Budějovice, 1878a. Cit. dle ENGLOVÁ (2003: 8),

¹⁵ *Lada*; 12, (1900) č. 2, s. 135.

¹⁶ *Eva*; 1, (1904) č. 5, s. 91.

¹⁷ Jak uvádí Burešová, křesťanství se nedokázalo oprostít od patriarchálního dědictví zakotveného v Bibli a uvádí příklad z Nového zákona. V prvním Listu Korintským apoštol Pavel vyslovuje o pořádku při bohoslužbách přísný požadavek: „...ženy necht' ve shromážděních mlčí. Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů.“ *Bible, Nový zákon, 1. List Korintským*, 1, 14, 34-35. Cit. dle: BUREŠOVÁ (2001: 27)

¹⁸ BUREŠOVÁ (2001: 46)

Další dívčí ctností, která měla být za každou cenu udržena až do první svatební noci, byla počestnost neboli zachování panenství.

*„Jenom ať dívenka co možná nejdéle zůstane nepodjatým děckem a nezahrává si s láskou. Na tu času dosti...“*¹⁹ upomíná čtenářky na konci 19. století časopis Lada. Jinými slovy, „nechávejme naše poupátko rozkvétat v co největší naivitě, a to co nejdéle je to možné.“

Vychovatelské pokyny a společenské rady dospívajícím dívkám na stránkách Lady přinesly roku 1912 zajímavou úvahu na téma „Co je ženskost?“ Podle tohoto článku je to: *„Jemná, takřka nadpозemská vlastnost, která dívku i ženu zdobí.“*²⁰

Děvčata byla k uchovávaní této tajemné „esence“ nabádána slovy: *„Milá dívko, nenaslouchej hlasům, které by tě přesvědčily, že jest ženskost slabostí, ale věř, že jest silou vítěznou a nepřemožitelnou.“*²¹

Jak se mohla dívka zpronevěřit své roli slušně vychované slečny, popisují i další články. V nich bylo jako dívky nehodné chování popisováno povykování nebo neslušný smích a vůbec hlasitější smích ve společnosti cizích lidí.²²

*„Ani ponětí nemají o slušném sezení a sedí-li v sádkách na lavičce, jistě hezky mužně přehodí jednu nohu přes druhou...že jest to neslušné, toho nechápou. A poněvadž volná výchova dovoluje vše, dovolují si předčasné volné styky s mladými muži a není vzácností, že sotva škoле odrostlou dívku potkáte s mladým mužem bez dozoru.“*²³ Podivuje se kriticky Anna R. Husová v článku věnovaném „Mladým duším.“

Již o pět let později lze najít v časopise Ženský svět trochu radikálnější článek Vlasty Borovičkové. Rozhořčená přispěvatelka do tohoto magazínu viděla špatnou výchovu dívek jako příčinu jejich ponižujícího postavení. Zkráceně, „ženskost karikovaná zženštilostí“ a *„přecitlivělost je bez obsahu, má jen objem, který překáží. Poslechněte si dívčí rozhovor. Dovíte se, kterého hochu odpálily, kterému se vysmály, kterému píšou a posílají hlouposti, od kterého dostaly kytice atd. do nekonečna a nic víc než to. Tak se vychovávají ne ženy, ale samičky. Jakoby žena byla jen pohlaví, jakoby život byl jen výhradně pohlavním, výhradně erotickým.“*²⁴

¹⁹ Lada; 7, (1895) č. 9, s. 139.

²⁰ Lada; 24, (1912) č. 4, s. 40.

²¹ Tamtéž.

²² Lada; 24, (1912) č. 20, s. 232.

²³ Lada; 24, (1912) č. 21, s. 256.

²⁴ Ženský svět; 22, (1918) č. 7, s. 87.

Trochu jiný názor na kategorii ženství a jeho pečlivě pěstované kouzlo měla o více než deset let později Milena Jesenská.²⁵ Kritikou předchozích norem ženství také nešetřila.

*„Moderní žena je žena bez „pelu ženskosti“, a pelem ženskosti se rozumí v klášteře vychované, předsudky minulého století vycpané děvčátko. Postavte je do dnešního světa a žádejte po něm, aby vychovalo zdatné děti a udrželo s mužem krok ať duchovně, tak na silnici, a vydáte je žalu, jehož příčiny nikdy nepochopí...“*²⁶ psala v polovině dvacátých let tato novinářka v jednom ze svých fejetonů.

Okruh kolem ní opravdu dokázal, že k intelektuální elitě dvacátých let náležely i ženy. Nikoli díky svým partnerům nebo bratrům a otcům, jak to bylo běžné za národního obrození, ale sami za sebe.

Po první světové válce přišla druhá vlna emancipačních myšlenek. Vývoj k přijetí ženských hodnot ovšem přerušila 2. světová válka a pozdější éra socialismu.²⁷

Charakter československé moderní ženy se formoval spolu s politickým, hospodářským, společenským a kulturním rozvojem mladého státu.

Moderní doba ale vyžadovala kromě intelektuálních a morálních kvalit i tělesnou kulturu. Pěstování zdraví, zdatnosti, krásy a zdravého životního stylu. Najednou přestala být touha po atraktivním vzhledu zatracována, ale naopak vyžadována.

Nový duševní život, sociální a kulturní poznatky i vymoženosti obrozovali ženu, osamostatnily ji, vedly ji myslet jinak, jednat jinak, ve větších prostorech, s větší energií a sebevědomím.

*„Válka pozvedá nejen národy, ale i ženu jako vítěznou trofej nad krví zatopenými bojišti. Sociální přerod ženy, se dokončuje a po válce se jistě dodělá.“*²⁸ Správně tušil situaci Ženský svět.

Časopis Eva inzeroval roku 1928 knihu o tom, jak být vskutku moderní ženou.

*„Je třeba, abyste dovedla lépe pracovat, je však také třeba, abyste dovedla lépe, šťastněji žít, než dosud. Moderní život, velkoměsto, organizace práce Vás vyčerpávají, sport, slunce, nahota, vzduch, příroda, Vám opět navrátí a zdvojnásobí vaše síly.“*²⁹

²⁵ JESENSKÁ, Milena (1896 - 1944), česká novinářka, spisovatelka a překladatelka, mj. i Franze Kafky, se kterým udržovala korespondenci. Přispívala do *Národních listů*, *Tribuny*, *Lidových novin* a časopisu *Eva* vycházejícího na konci 20. let. WIKIPEDIE. *Milena Jesenská*. [cit. 2008- 6- 15]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Milena_Jesensk%C3%A1>.

²⁶ JESENSKÁ (1995: 22 - 23)

²⁷ OSVALDOVÁ (2004: 39)

²⁸ *Ženský svět*; 22, (1918) č. 7, s. 66.

²⁹ *Eva*; 1, (1928) č. 6, s. 1.

Představa nahoty, záliby ve sportu a výtěžné činnosti žen byla pro předchozí generace stejně nemyslitelná, jako to, že se jednou ženskou zálibou stanou karty. Nad poválečnými změnami v chování a vzhledu žen se podíval i spisovatel Karel Poláček.

*„Za starých dobrých časů, kdy nebylo ani republiky, ani mikáda, ani sportu, nebylo ani krise manželství, a paní a dívky české si nebarvily rty a nekouřily retka. Teprve když se přehnal tak zvaná litice válečná, se zkrátily sukně, dámy rozmnožily zbrojnici svých kosmetických prostředků a rouge a daly si ustríhnout mikádo.“*³⁰

Pro spisovatele byl pohled na „ženské“ hrající ferbl nebo mariáš v kavárnách utrpením, stejně jako cigareta, nový módní doplněk, v ústech dámy.

Poznamenával, že obrázek jakési rozjívené hříšnice na otomanu kouřící viržinko, bylo možné dříve vidět leda v biografu. Argumentoval také, že u mužů je karban výsledkem přirozené, těžké školy života. (Na rozdíl od paniček, které se bridge naučily v kursu).

Ženám, pokud už vasedávají v kavárně, příslušelo podle něho jako za „starých časů“ pletení, pomlouvání nepřítomné přítelkyně a stížnosti na služku. Ženy totiž odedávna v karbanictví měly vidět nepřítele manželství, mnohdy tak muži prohrávali rodinný majetek.

*„Jen nevýslovně galantní člověk může hrát se ženami. Jinak ženský karban působí hoře.“*³¹ Uzavřel lamentaci nad proměnou žen Karel Poláček.

Co naplat, vánoční vydání Evy z roku 1935 doporučovalo jako vhodný dárek *„Něžné blondýnce – kuřáckou soupravu z modrého kostkovaného taftu.“*³² Záliba v cigaretách zdála se být až paradoxní díky zájmu o zdraví a vzhled.

Kult těla, spojený s postupným zbavováním se vrstev oděvů se projevil na stránkách časopisů jak u modelek, sportovkyň, tak tanečnic.

V tabulkách časopisu Eva z roku 1935 byly srovnávány dva typy žen. Žena běžné společenské úrovně a takzvaně vnitřně ušlechtilá. A objevil se tak nový požadavek, jaká by měla žena být.

*„Požadavkem doby byla ušlechtilost ve všech oblastech ženského konání. Oceňovaly se ale i vlastnosti, které ženy získávaly uplatněním v zaměstnáních a ve společenském životě jako přesnost odpovědnost, věcnost a politický i ekonomická angažovanost.“*³³

³⁰ Eva; 2, (1929) č. 13, s. 21.

³¹ Tamtéž.

³² Eva; 8, (1935) č. 4, s. 16.

³³ UCHALOVÁ (1996: 13)

Oproti upjatým společenským konverzacím, které vyplňovaly ještě v 19. století korza náměstím nebo bály, se v polovině let 30. mnohé změnilo. Dívky se vstupem do společnosti a při seznamování s muži staly mnohem suverénnějšími a uvolněnějšími.

Rádce vhodné konverzace pro mladé dívky Moniky Riedlech uveřejněné na stránkách *Evy* z roku 1935 s humorem předkládal fráze vhodné při komunikaci s muži.

Všechny hodné dívky jsou báječnými posluchačkami, uváděla svůj článek Monika Riedlech. Na všechny historky o překročení rychlosti, zmeškání vlaku, získání cen, či flámu až do rána, měly odpovídat nadšenými výkřiky. Stejně tak na všechna pozvání.

Jako příklady zde uváděla zvolání: „*Prostě ohromující Harričku! Nebo Pepku, ty zlatý kluku – jak vz-z-z-rušující!*“³⁴

To by si svého času mohla dovolit leda posluhovačka ke svému milému na schůzce o nedělním volnu. Další variantou bylo mondénní „*Richarde, jste božský!*“ Proneseno samozřejmě s gustem hollywoodské divy.³⁵

Změnu v chování žen a jejich osamostatnění oproti předchozím desetiletím dále reflektoval i Jaroslav Přibík v Manželské poradně časopisu *Eva*.

„*Ještě před padesáti roky měly tyto povahy kurs a mladý muž se vedle nich dobře vyjímal jako ochránce. Ne nadarmo jsou to právě naši otcové, kteří ženám vymáhali emancipaci, abychom my, jejich synové, byli ušetřeni manželství s křehkými tvory, jejichž nesamostatnost kdysi byla, ale přísámbůh, už není, půvabem mladé ženy našeho věku.*“³⁶

Dívky byly už méně často nevinné oběti partnera, který je mohl týrat a podvádět. Naopak muži se začali oprávněně bát zklamání od milované, suverenitou oplývající dívky.

Ženy si uvědomovaly ceny odpočinku a rozptýlení více než jejich matky shrbené nad šitím či pletením. Po práci se chtěly bavit, užívat si volna sportem, zajímavými výlety, nebo relaxovat na oblíbených víkendových chatách.

K tomu je často inspirovaly ženské časopisy, jejichž charakteristice je věnována následující kapitola.

³⁴ *Eva*; 8, (1935) č. 2, s. 10.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ *Eva*; 9, (1936) č. 9, s. 15. Řeč byla o nesamostatných ženách, které za sebe „*nechaly platit v restauraci, na toaletu chodily jen v doprovodu přítelkyně a muži jim museli radit, co uvařit na druhý den.*“

II. CHARAKTERISTIKA ŽENSKÝCH ČASOPISŮ

Literatura psaná ženami se začala pomalu vyvíjet od 20. let 19. století. Utvořit ze čtení české literatury zvyk, se snažila už Magdalena Dobromila Rettigová.³⁷ Založila českou knihovnu v Litomyšli a snažila se postupně získat čtenářky.

Na počátku tohoto období to byli muži, kteří se snažili ženy vlastenecky povznést a neváhali Češky povzbudit natolik, že psali pod ženskými jmény. Pod pseudonymem Žofie Jandová literárně tvořil František Ladislav Čelakovský a Františka Božislava Svobodová, členka Amerlingova kroužku psala pod pseudonymem Marie Čacká, jako prostá česká selka, ač to byla vzdělaná, francouzsky hovořící dcera národně uvědomělého profesora.³⁸

Z jednodité produkce se vyčlenila od 40. let politická žurnalistika, umělecká a vědecká literatura. Charakter všech listů ovlivňoval tiskový zákon, který se od roku 1848 několikrát pozměnil.

Tvář novin a časopisů také změnila rychlým tempem se vyvíjející technika. „*Časopisectví učinilo nesmírné pokroky, mezi časopisy před padesáti léty a časopisy nynějšími jest rozdíl nesmírný, právě tak překvapující jako rozdíl mezi vzdělaností před půlstoletím a vzdělaností před půlstoletím a vzdělaností nynější vůbec.*“³⁹

Povšiml si Jan Neruda, který byl v tehdejší době oceňován zejména jako žurnalista, ve své publikaci „Jak se časopisy dělají.“⁴⁰

³⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila (1785 – 1845), byla česká buditelka a spisovatelka, autorka básní, divadelních her a krátkých próz. Dodnes je známa především jako autorka knihy *Domácí kuchařka* vydaná roku 1826. Ta vycházela v mnoha vydáních více než sto let. Rettigová pocházela z šesti dětí. Po smrti svého otce, který byl purkrabím na Všeradském panství, se odstěhovala s matkou ke své tetě (matčině sestře) do Prahy. Právě tady získala Rettigová praktické zkušenosti s vedením domácnosti. Do svých 18 let sice neuměla česky, ale v českém prostředí a díky manželství s českým buditelem a spisovatelem J. A. S. Rettigem, do něhož vstoupila v roce 1808, se z ní stala vlastenka. V Litomyšli, kde žila, se úspěšně věnovala buditelecké činnosti a organizování společenského života žen, které vedla ke čtení české literatury. Přímou se nezasazovala o rovnoprávnost žen, naopak učila mladé dívky šít, vařit a stolovat. WIKIPEDIE. *Magdalena Dobromila Rettigová*. [cit. 2008–6-6]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Magdalena_Dobromila_Rettigov%C3%A1>.

³⁸ MACURA (1983: 147-151)

³⁹ NERUDA (1959: 49)

⁴⁰ Fejetonů pod značkami trojúhelníku nebo štíra ze zvěrokruhu napsal Neruda přes dva tisíce. Dodnes se v nich odrážejí události pražského života, vývoj české společnosti a zájmy různých vrstev, stejně jako pokračující „národní sebeuvědomování.“ Citovaná publikace z roku 1872 s názvem *Jak se časopisy dělají*, vtipně a ironicky uvažuje o novinářské práci. OSVALDOVÁ, Barbora. *Fejeton. Žurnalistika*. [cit. 2005- 3- 9]. URL: <<http://www.zurnalistika.cz/?p=15>>.

Obsahy článků v ženských a populárně naučných časopisech byly pravděpodobně stranou zájmu úřadů, ty se popřípadě intenzivněji zajímaly o jednotlivé autory. Zákon, který vstoupil v platnost 9. března 1863, byl po mnoha stránkách značným ulehčením dosavadní spoutanosti periodického tisku v době dřívějšího administrativního omezení.

Hlavní význam této změny byl v utvoření právního stavu, který vymanil tisk z pravomoci politických úřadů a podřídil ho soudům.

*„Dosavadní tíživá preventivní opatření proti nepohodlnému periodickému tisku byla zásadně odstraněna, byl zrušen i nepříjemný systém výstrah a koncesí, a nový právní stav přinášel časopisectvu větší právní jistotu.“*⁴¹

Již v 2. polovině 19. století došlo k významnému rozmachu nově vznikajících, česky psaných časopisů. Také první ženská periodika začala vycházet v polovině 19. století.

České ženy mohly do 60. let listovat pouze německými a francouzskými módními žurnály. Aby však česky psaný časopis obstál před německou konkurencí, muselo být splněno několik požadavků.

V 60. letech se sice již naplno probudilo u části populace vlastenecké cítění a národní hrdost k češtině jako mateřskému jazyku. Prosazovat však češtinu oproti němčině v běžném životě, nebo úředním a literárním jazyce bylo obtížné.

Dalším předpokladem bylo dostatečné vzdělání odběratelek, a ze stran časopisu schopné vedení vzdělaných a literárně zkušených, česky píšících redaktorek. Těmi byly většinou příslušnice mladé, intelektuálně zaměřené generace, vyznávající moderní životní styl.

Pomalejšího pronikání českých žen na místa novinářek oproti jiným zemím si všiml i prostějovský časopis *Eva*.

*„Že do novin, časopisů a revue ženy přispívají a píší – a to mnohdy velmi horlivě a s úspěchem, což mohou redaktoři jak krajinských tak denních listů dosvědčiti – je věc známá a nikdo se jí nediví. Ve funkci žurnalistky z povolání jest u nás však dosud žena zjevem dosti nezvyklým, ač Amerika, Anglie a také Francie honosí se značným počtem obratných a číperných novinářek.“*⁴²

⁴¹ ROUBÍK (1936: 7)

⁴² *Eva*; 8, (1911) č. 8, s. 36.

Společnou charakteristikou čtenářek ženských časopisů měl být zájem o rodinný život, vzhled, zdraví, vzdělání, kulturu a společenské dění ve světě i doma. To dokazuje v souvislosti s poznatkem o pronikání žen do novinářského povolání následující informace:

*„Nahlédneme-li v záznamy o ženách nordických, např. o ženách švédských a jejich vzdělání a školství, o jich práci v lidumilství a průmyslu, o jich literatuře a díle uměleckém, o jich postavení společenském, tu s úžasem a skoro se zahanbením seznáme, že tyto ženy vlastní daleko na sever, pořídce obydlených, jsou nesmírně dále než ženy mnohého národa středoevropského.“*⁴³

Podle obsahu časopisů byly hlavními abonentkami měšťanské ženy v domácnosti, protože žena, která měla vlastní povolání, byla v 2. polovině 19. století ještě výjimkou.

Periodika pro ženy se orientovaly se na politicko-kulturní servis, poskytovaly jim iluzi vlastního média, snažily se je vzdělávat, informovat a zároveň přinášet typicky ženská témata a praktické rady na každý den. Oblíbené byly i romány na pokračování a často se zde objevovaly krátké zprávy o literatuře a hudbě.

Každé číslo časopisu tedy vyplňoval podobný aspekt. To bylo dáno například pravidelností rubrik s obsahem, který byl stereotypní, opakoval se a navazoval různými tématy.⁴⁴

Důležitou složkou dobového tisku byla také inzerce, která vypovídala o svém zaměření a zájmech čtenářek. Nejprve inzerci tvořily jen kratší textové upoutávky, zhruba od 80. let 19. století ji začaly doplňovat i černobílé reklamní ilustrace. Ty obohacují představu tehdejší ženy o její vizuální podobu. Ilustrace jako oživení povídek či jiných textů se totiž vyskytovaly na stránkách časopisů až koncem 19. století.

Inzertní texty, které později nahrazovaly reklamní obrázky, často používaly popisných přídavných jmen, vyjadřujících ideální zjev a kýžený účinek nabízeného zboží nebo naopak problém, který měl výrobek odstranit.⁴⁵

Inzerce a ilustrační fotografie nevypadaly v ženských časopisech vždy tak jako dnes. U všech exkluzivnějších časopisů se stávala po 1. světové válce fotografie stále důležitější obrazovou možností. Ve většině inzerátů byly zobrazeny ženy, respektive obrazy žen takových, jakými chtěly být čtenářky.

⁴³ *Ženský svět*; 1, (1897) č. 19, s. 232.

⁴⁴ Pravidelnou rubrikou časopisu *Lada* se například od roku 1924 stala „Divčí výchova“. Hlavní zásady duševní a tělesné v období dospívání.“ Tvořil ji Dr. Harmach. Poprvé uvedeno: *Lada*; 27, (1936) č. 1, s. 41.

⁴⁵ Viz. obrazová příloha, s. 84 – 85.

Inzerované výrobky a způsob jejich propagování se postupem času také měnily. To bylo dáno přeměnou ženy z hospodyně v emancipovanou a nezávislou bytost. Způsoby zobrazování ženy v inzertních i neinzertních částech tisku byly schematické. Všechny ženy vypadaly jako ideální bytosti s úsměvem na tváři.

Byly krásné, mladé a štíhlé s obličejí bez vrásek.⁴⁶ Na počátku století se ještě v časopisech vyskytovaly reklamy na domácí potřeby.

*„Vhodný dárek našim hospodyňkám-mramorová valcha. Josífkům učiní se k svátku největší radost, koupí-li se jim fotografický aparát Gnom.“*⁴⁷

Témata, propozice pro inzerenty, to vše může svědčit o určení cílové skupině tedy o čtenářkách. V Čechách se s reklamou v dnešní podobě bylo možné prokazatelně setkat až na počátku 20. století. Zvláště časopisy z první republiky jsou dokladem toho, že s rozmachem sdělovacích prostředků, zvláště pak novin, rostl i objem reklamy.

Strany výhradně textové, tedy bez obrazové složky, tvořily do konce 19. století většinu. Byly věnované povídkám na pokračování, zpravodajství, ale také zmiňovaným inzerátům. Postupem času začaly ilustrace doplňovat i beletristické části časopisů.

Samozřejmostí byla obrazová složka u módních ilustrací a nejrůznějších návodů, jako byly ukázky ručních prací a podobně.

Co se týká samotného obsahu a konkrétních článků, občas mohly čtenářky na stránkách magazínů objevit publikované materiály napsané na zakázku lidmi, kteří se primárně neživilí psaním textů (lékaři, právní poradci) nebo novinářů s osobitým stylem, kteří nepůsobili v redakci.⁴⁸

Zavedené, opakující se rubriky utvářeli stejní tvůrci. Autorky a autoři užívali podobný jazyk a také ideologický rámec textů byl velmi podobný.

Ženský časopis 19. a počátku 20. století tedy nelze považovat za jednolitý žánr už kvůli výše zmíněným odlišnostem ve funkčních stylech a žánrech článků.⁴⁹

⁴⁶ Viz. obrazová příloha, s. 84 – 85. Inzeráty.

⁴⁷ *Žena*; 1, (1902) č. 1, s. 14.

⁴⁸ To byl například Karel Poláček kritizující, jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, ženský karban nebo Ondřej Sekora, který kromě ilustrací průběžně přispíval do časopisu *Eva* ve 20. letech svými satirickými črtami, například z francouzské společnosti. Takovou byla i humorná krátká reportáž z Paříže nazvaná „V opeře.“ *Eva*; 1, (1928) č. 1, s. 37.

⁴⁹ Dá se říci, že v současnosti je ženský časopis svébytným žánrem. Je ucelený, má seriálový charakter, témata navazují a způsob zpracování je v tomto případě také jednotný.

Také v povídkách na pokračování se nápadně objevovaly stejné archetypy postav a dějů. Ústředním motivem byl nejčastěji milostný vztah mezi mužem a ženou. V 19. století šlechtice, coby mužského hrdinu, vystřídal pod vlivem změny v sociální struktuře továrník nebo umělec.

Dívka bývala chudá a bezbranná a vzbuzovala u čtenářek svým nešťastným osudem sympatie. Román skončil zpravidla sňatkem nebo zasnoubením a hrdince se podařilo dostat do vyšší společenské vrstvy.

V opačném případě byl hrdinou chudý, ale ctnostný muž, který získal srdce bohaté a osamělé vdovy, přičemž se i jemu podařilo vystoupat po společenském žebříčku o něco výše. Této tematice se věnuje Dagmar Mocná ve své studii o červené knihovně.

*„Časopis je koncipován tak, aby působil jako jednolitý a návazný text, který nutí čtenářku ve čtení pokračovat, ale zároveň jí umožňuje četbu kdykoli odložit a věnovat se třeba domácí práci a pak ho znova otevřít, aniž by ztratila nit příběhu.“*⁵⁰

Ženské časopisy vycházející mezi lety 1860 - 1940 však obsahovaly i zajímavé jazykové aspekty. V porovnání s dnešní publicistikou se ve starších tiskovinách vyskytovaly poměrně často středníky. Prvky nářečí zůstávaly zachovány nejvíce v uměleckých textech, lidových popěvcích a podobně.⁵¹

V 19. století je v těchto časopisech možné narazit zejména na oddělené psaní dnešních spřežek jako: „tak zvaný“, „na př.“, typické pro tuto dobu byly i dubleta k infinitivním tvarům, se zakončením „-ti“ nebo „-i“. V průběhu 20. století už tvary infinitivů zakončené na „-t“ zcela převládly.

Moderním vyjadřovacím prostředkem se po 1. světové válce stalo používání cizích slov, nejčastěji převzatých z francouzského nebo anglického jazyka. Daisy tedy psala Mary o úžasných účincích francovky,⁵² jezdilo se na Weekend, kde se pořádal Picknick⁵³ a jako úmorný byl popisován i vánoční Shopping. Reportáže z kabaretů popisují pak umění tanečnic a clownů⁵⁴ nebo vzhled zúčastněných girls.⁵⁵

⁵⁰ KADLECOVÁ (2006: 37)

⁵¹ Následující lidový popěvek byl uveden v článku o kráse a jejím vnímání mezi lidem na Hané. „*Už sem ty pantličky zedrala, co mně maměnka zjednala, ale ešče jedny zederu, než tebe Janičku dostanu.*“

Eva; 8, (1911) 1, s. 30.

⁵² *Eva*; 1, (1928) č. 1, s. 2.

⁵³ *Eva*; 12, (1940) č. 11, s. 15.

⁵⁴ *Eva*; 8, (1935) č. 3, s. 10.

⁵⁵ *Eva*; 1, (1928) č. 11, s. 12.

Jako výpověď o koncentraci, bystrosti a vzdělanosti čtenářek můžeme brát v textu formy intertextuality a aluze. Tyto odkazy je možné najít v titulcích jako „*Žena na statku a v chaloupce*“⁵⁶, což jasně odkazuje na povídku Vítězslava Háška, nebo v článku nazvaném „*Šťěstí, zdraví, dlouhá léta,*“⁵⁷ rádcí pro ženy na udržení stálé krásy.

Oblíbené byly také citáty a mudrosloví, nejčastěji o mužích nebo ženské výjimečnosti. Dokazují to výroky jako: „*Přítel vašeho přítele je vždy váš nepřítel.*“⁵⁸ Nebo: „*Největší zbraň ženy, která je jí nepostradatelnou, a která muži chybí je instinkt.*“⁵⁹

První ženský magazín v češtině, vycházející od roku 1861 byl časopis Antonie Melišové-Körschnerové, *Lada*, pojmenovaný příznačně po slovanské a litevské bohyni souladu krásy, lásky a plodnosti.⁶⁰

Časopis se plánovitě snažil podporovat vlastenecké cítění, lásku k české literatuře a umění. „*Směr Lady byl a bude vždy vlastenecký, vynasnažíme se všemožně v srdci dcer českých lásku k vlasti, k národnosti, literatuře a umění buditi a v každém ohledu jen zájmy naše zastupovati, a veškeré odvětví ženského hospodářství pěstovati.*“⁶¹

Vlasteneckou a zábavně oddechovou orientaci časopisu doplňovalo jeho praktické zaměření.

„*Především bude ale redakce Lady přihlížeti k praktickým potřebám ženských vůbec; bude podávati vzorky k veškerým ženským pracím a předmětům, výkresy nejnovějších ozdob hlavy a nejmodernějších úprav vlasů, dále vypodobnění klobouků, čepců, čepení, pak šatů, kazajek, plášťů, košil ženských i mužských.*“⁶²

Pomyslným předělem v historii českého časopisectví byl tedy právě rok 1861, když začal vycházet tento beletristicko-módní časopis. Záhy však zanikl. V roce 1889 si Pavla Moudrá pro svůj magazín vypůjčila jméno předchůdkyně z 60. let, ale po půl roce působení předala vydávání novému nakladateli a nové redaktorce Věnceslavě Lužické.⁶³

Do třetice si *Lada* získala čtenářky v 1. polovině 20. století.

⁵⁶ *Šťastný domov*; 13, (1916 - 1917) č. 3, s. 78.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ *Lada*; 60, (1938) č. 26, s. 466.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ WIKIPEDIE. *Lada* [cit. 2008-12-3]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Lada_%28bohyn%C4%9B%29>.

⁶⁰ ROUBÍK (1936: 7)

⁶¹ *Lada*; 4, (1864) č. 24, s. 88.

⁶² Tamtéž.

⁶³ LUŽICKÁ, Věnceslava (1835 - 1920), vlastním jménem Anna Srbová. Vlastenecká spisovatelka a publicistka, členka mnoha ženských spolků. Vedle literární činnosti (především próza pro dívky se snahou poučovat, vychovávat a mravně povznášet) se "zasloužila" rovněž o reformu výuky ženských ručních prací. LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Antologie zaniklých ženských ctností*, Pardubice 2003. [2008-6-24]. URL: <<http://khv.upce.cz/zamestnanci/antologie/autori.htm>>.

Časopis si zachoval po dobu své existence stejnou strukturu s dělením na dvě samostatné části. První byla část beletristická, ve které byl menší podíl vyhrazen básním. Větší část časopisu patřila povídkám, humoreskám a novelám. Příspěvatelkami se průběžně stala většina významných českých spisovatelek.⁶⁴

Kromě české i zahraniční tvorby, nejčastěji soudobých autorů a autorek, předkládala Antonie Melisová - Körschnerová svým čtenářkám životopisné a poučné články, týkající se pedagogiky, přírodovědy, historie a podobně. I ona sama přispívala do časopisu svou povídkou na pokračování.

Myšlenka, že vzdělanost nezávisí na znalostech cizích jazyků, prolínalo větší množství úvah na stránkách časopisu. Jako priorita byla brána zejména dobrá znalost mateřštiny. To dokazuje i výňatek z Körschnerové povídky Růžena.

*„Růženka neznala sice nejnovější francouzské módy, básně Kolára, Čelakovského, Jablonského a M. Čacké uměla nazpaměť, a srdce její plesalo radostí, když si písňe slovanských skladatelů mohla při práci zazpívati.“*⁶⁵

Beletristickou část uzavírala rubrika „Feuilletony“, která obsahovala převážně krátké zprávy o spolkovém dění, nových divadelních představeních a vydaných knihách. Mimo vlastních redakčních příspěvků této rubriky tvořily značnou část informací zprávy přímo od čtenářek a čtenářů, kteří redakci „Lady“ psali o kulturních a společenských aktivitách v jejich městě.⁶⁶

Od roku 1870 byl k „Ladě“ připojen dříve samostatně vycházející časopis „Módní svět“ vydávaný v Mladé Boleslavi. K většině zveřejněných modelů na jeho stránkách byly k dispozici na objednávku stříhy.

Úplně prvním časopisem zaměřeným na ženskou otázku můžeme označit Ženské listy. Na přelomu 60. a 70. let ale o vydávání tohoto ženského časopisu vzešel drobný spor. *„Světlá podle vzpomínek Lužické se prý pohoršovala: List pro ženy! Což jsme nějaké odrudy, aby nám bylo třeba jiného listu než mužům? Nakonec se ustavil dámský výbor pro časopis Ženské listy.“*⁶⁷

Ženské listy vycházely od roku 1871, ale zanikly prodejem Květů jinému majiteli, který přílohu pro ženy odmítl. O dva roky později se podniku ujal František Urbánek a vyšlo první číslo Ženských listů, s podtitulem „Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských“.

⁶⁴ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška (1847 - 1926); SVĚTLÁ, Karolina (1830 - 1899); PODLIPSKÁ, Sofie (1833 - 1897).

⁶⁵ *Lada*; 1, (1861) č. 1, s. 8.

⁶⁶ JELÍNKOVÁ (2004: 26)

⁶⁷ ŠVĚTLÁ (1959: 502)

Roku 1875 koupil časopis Ženský výrobní spolek. Ženské listy měly sešitový formát a oproti jiným, později vydávaným časopisům, postrádal rubriky o módě a vzhledu nebo praktické rady do domácnosti. Grafická úprava byla spíše strohá bez ilustrací v textech, kosmetické výrobky a šaty prodávaly jen inzeráty na konci každého čísla. Ty se díky stálým inzerentům třeba i celý rok opakovaly.

Ženské listy redigovala celých 37 let Eliška Krásnohorská a jejich mottem bylo „*Činnost, samostatnost, ctnost.*“⁶⁸

Součástí vzdělávacího programu Krásnohorské skrze Listy, byly také kulturní a hlavně literární recenze na soudobé autory. Poučena svým životem, obracela se na ženy a matky s požadavkem péče o mateřský jazyk a vedení dětí k lásce k vlasti.

Pod heslem „*Mateřský jazyk jest podmínkou mateřské výchovy a tudíž kusem otázky ženské*“⁶⁹ byly psány mnohé články, týkající se zejména výchovy a vzdělání dětí. Ženy byly odrazovány dávat děti do německých škol.

„*Ale takových vlažných i těchto ztracených synů a dcer českých bývá méně než těch, kteří vychování jsou školou německou, zapomínají, že Čechy jsou jejich vlasti, řeč česká že má jim býti klenotem nejvzácnějším; oni dospěvše. Odnárodňují se vlasti své. Všeobecně pak jest známo, že poturčenec horší Turka.*“⁷⁰

Ženské listy zaujímaly zpočátku k angažování se žen v politice odmítavý postoj. Čtenářkám bylo doporučováno, ať se věnují jiným aktivitám, které jsou péče o domácnost a děti, tedy činností z dobového hlediska důležitějšími. Časopisy reagovaly na boje za rovná práva v zahraničí a vyzdvihovaly umírněný postup českých žen v porovnání s radikálními aktivistkami ve světě. Tento přístup byl v devatenáctém století hodnocený jako ten nejlepší a nejvhodnější i v jiných ženských časopisech.⁷¹

„*U nás nebyla dosud' zavdána příčina ku zjevnému boji o zásadu ženského pokroku; snad smířlivý průběh věci té vysvětluje se u nás společným, nejvyšším interesem národnosti, jenž jako vše zahrnující, konečný cíl vzdělance i vzdělankyně české bez rozdílu cest a prostředků pojí.*“⁷²

Národní zájmy obhajovaly v tomto případě i Ženské listy, konkrétně autorka tohoto výroku v úvodníku, A. Temná.

⁶⁸ ROUBÍK (1936: 264)

⁶⁹ *Ženské listy*; 12, (1884) č. 4, s. 107.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ MUSILOVÁ (2007: 16)

⁷² *Ženské listy*; 12, (1884) č. 1, s. 1.

Tento způsob argumentace značně omezoval prostor ženských aktivit a iniciativ a pravděpodobně brzdil emancipační proces. Představa, že splnění emancipačních požadavků lze dosáhnout výhradně sepisováním petic, usilovnou drobnou každodenní praxí a spoluprací s muži byla opakovaně konfrontována s politickou praxí, v níž rozhodovaly tvrdé metody politického boje, konexe a personální vztahy.⁷³

Teprve od konce osmdesátých let 19. století se Ženské listy věnovaly důsledněji problematice politického zrovnoprávnění žen s muži.

*„Významné aktivistky si velmi zakládaly na „specifických“ rysech českého ženského hnutí, k nimž patřily především hluboké vlastenecké cítění a důraz na spolupráci s muži při prosazování emancipačních požadavků. Současně si uvědomovaly, že zahraniční aktivistky obtížně chápou tato specifika.“*⁷⁴

V 90. letech si byla Krásnohorská vědoma větší informovanosti a vzdělanosti žen, takže se tematika Ženských listů trochu změnila. Článků na téma volební právo žen tedy v Listech přibývalo.

*„Zkracování žen v právech občanských jest nepochopení sociálního života. Sociální život vyžaduje, aby přibrány byly k součinnosti také ženy tam, kde se jich sociální zařízení dotýkají.“*⁷⁵ Psala neznámá autorka v rubrice Zprávy spolkové a školní, roku 1909.

Ženské listy vycházely pravidelně jednou za měsíc až do roku 1926.

Na sklonku 19. století, roku 1896, založila další česká spisovatelka, Teréza Nováková⁷⁶ časopis Ženský svět. Nesl podtitul „List paní a dívek českých“. *„Poučovati a vychovávatí české pohlaví ženské, spojití je v jednu obec sesterskou poutem upřímné lásky a snažení ušlechtilého,“*⁷⁷ mělo být jejich posláním. *„Věříme v ženy dobré, ochotné sloužit rodině, národu, lidstvu, - v n ženy toužící po nejvyšších cílech života.“*⁷⁸

Magazín obsahoval naučné články, básně, beletrii a informace ze slovanských zemí, reflektoval například situaci žen zemí zastižených 1. světovou válkou.

⁷³ MUSILOVÁ (2007: 16)

⁷⁴ MUSILOVÁ (2007: 16- 17)

⁷⁵ *Ženské listy*; 37, (1909) č. 2, s. 36.

⁷⁶ NOVÁKOVÁ, Teréza (1853 - 1912), česká prozaička. Od roku 1876 žila se svou rodinou v Litomyšli, tam se připravovala na svou literární dráhu studiem kultury v kraji, zapojila se do ženského hnutí. Zpočátku psala prózy z městského prostředí a realistické povídky. (*Z měst i ze samot, Maloměstský román, Úlomky žuly*). Těžištěm jejího díla jsou romány zachycující duchovní vývoj východočeského venkova, vystupují z nich charakterově silní hrdinové, kteří jsou celým životem oddáni ideji náboženské konfese předků (*Jan Jilek*), politickému programu sociální demokracie (*Jiří Šmatlán*), odporu proti rakouskému absolutismu (*Na Librově gruntě*) nebo náboženskému mesianismu (*Děti čistého živého*) a úsilí o národní probuzení a svobodu (*Drašar*). *Všeobecná encyklopedie Diderot*, díl 3 M/R (1997: 309).

⁷⁷ *Ženské listy*; 1, (1896) č. 1, s. 1.

⁷⁸ Tamtéž.

Přinášel čtenářkám informace o charitativní činnosti zejména žen ze Srbska, Polska nebo Slovinska a vyjadřoval se k politické situaci. Nejmenovaná redaktorka v jednom z poválečných čísel věnovala nelichotivý článek Maďarským ženám.

*„Před dvěma lety usilovaly Maďarky o spolupráci se Slovačkami a vyžádaly si spoluúčinost zejména H. Gregorové. Jakmile jim však napsala nejmírnějšími slovy pravdu o Maďarstvu, byl všemu konec. Vyžádaný příspěvek nebyl uveřejněn, jako důkaz, že maďarské ženy nejsou o nic lepší svých mužů a že je dnes zbytečno i jen snít o nějaké dohodě maďarsko-slovenské, zrovna jako česko-německé.“*⁷⁹

Kromě otázek, které trápily ženy po válce, jako bylo mimo jiné právo na práci, přispívaly autorky a autoři do časopisu také informacemi o sociálních změnách a pomoci pro matky s dětmi.

V pravidelné rubrice „Sociální hlídka“ se věnoval ku příkladu V. Pšorn potřebě předcházet dětské kriminalitě pomocí školských zařízení. Autor článku označil jako příčinu „mravní zpustlosti“ zanedbané vzdělání rodičů a byl přesvědčen o potřebě škol pro rodiče. Podal tedy roku 1911 návrh Ústřednímu spolku českých žen k uspořádání první nedělní školy pro matky.

Podotýkal, že *„První cyklus přednášek se těšil velké návštěvnosti, zejména žen ze stř. a dělnických vrstev.“*⁸⁰ O programu a náplni těchto „kursů“ se již ale dále nezmiňoval. Ženský svět vycházel až do roku 1930.

Časopisu Žena se naopak tak dlouho nedařilo. Začal vycházet jednou týdně a jeho první číslo si mohly čtenářky koupit roku 1902. Počet stran byl od jeho počátků nestálý.

Podle inzerce a personálního obsazení redakce se dalo usuzovat o prestiži konkrétních magazínů, i když často neměly delšího trvání. Co se týká časopisu Žena, inzerce byla téměř výhradně lokálně směřována do oblasti jeho vydavatelství, to znamená okolí Mnichova Hradiště. Ani cena nebyla v porovnání s ostatními časopisy tak vysoká. U knihkupce za něj odběratelka zaplatila 8 haléřů.

Poté co vyšlo přesně 15 čísel, zanikl pro nedostatek abonentek a abonentů, na jejichž příspěvcích byl závislý. Časopis Žena sliboval ve svém úvodu cenné rady a zajímavé informace.

*„Budeme v každém čísle přinášeti článek vzdělávací, zábavný, básně, drobné zprávy ze života českých žen aj. aj. věci, které s životem ženy jsou spojeny. Povedeme též v každém čísle rubriku „Z kuchyně“, v níž udílány budou rady skutečné ceny. Vůbec budeme se starati všemožně o to, aby „Žena“ svému poslání odpovídala a za účelem tím prosíme, aby nám byla podána ruka pomocná....“*⁸¹

⁷⁹ Ženský svět; 22, (1918) č. 13, s. 249.

⁸⁰ Ženský svět; 22, (1918) č. 2, s. 19.

⁸¹ Žena; 1, (1902) č. 1, s. 4.

Od zájmu čtenářek se také odvíjel počet stran. Jediné, co se v každém čísle opakovalo, byla četba na pokračování, občas byly vynechávány zábavné stránky, rébusy, slovní hříčky ale i literární recenze. V porovnání s ostatními časopisy byl vyloženě oddychově zaměřen.

Roku 1904 začal vycházet v Prostějově časopis *Eva*,⁸² s podtitulem „Sborník pro umění, vzdělání a zábavu se zřetelem k ženské otázce“. Na stránkách jeho prvního čísla časopisu z roku 1911 nový redaktor a vydavatel Ladislav Zamykal, stanovil cíle, který si časopis zadal.

Kromě obvyklých témat, vyskytujících se ve většině periodikách pro ženy, měl také „...*bojovat proti nemravnosti a podporovati ženskou charitu*,“⁸³ z čehož se dá rozpoznat katolický směr tohoto časopisu. Tento „*jediný český, katolický, ženský revuální časopis*“⁸⁴ poskytoval opravdu silně idealizovaný obraz prosté věřící ženy nebo dívky, bez rozmarů a čistě.

O rodinném formátu můžeme mluvit v případě časopisu *Šťastný domov*. Přibližně 12 stran tohoto ilustrovaného čtrnáctideníku bylo od roku 1904 věnováno rodinnému životu a domácnosti. Žena, tvůrkyně domova, kde šťastně vyrůstají děti, a manžel se rád vrací do útulného „hnízda“, to měla být čtenářka *Šťastného domova*. Důkaz o stále přetrvávajícím situování ženy do soukromé, domácí sféry a k domácím pracím poskytuje následující pasáž ze zmíněného časopisu:

*„Náklonnost ženy k tvoření všeho toho, co se zove „domov“ vyplývá z nejsilnější stránky její bytosti a měla by proto tato náklonnost zůstatí základem jejího života – i při volbě povolání žen neprovdaných.“*⁸⁵

Rady a návody upotřebitelné v domácnosti zde doprovázelo množství ilustrací. Ve *Šťastném domově* se vyskytovaly stálé rubriky na téma ženské otázky a povolání, ale i úvahy o výchově a rodině.

„Vychovala bych dceru po spartánsku...“ Napsala M. Křivánková, vítězka 1. ceny v soutěži o nejlepší příspěvek na téma výchova a pokračovala dále „...*beze všeho přecitlivění, rozmazlení, ne slabou třtinu, jak o ženách dosud píší, ale silný zdravý kmen, který by nesl korunu hrdě, rázně, důstojně. Proč je chovat v bavlnce. Zdravé, silné ženy jsou nejlepší opory národa, protože jsou buď zdatnými pracovnicemi neb zdravými matkami, které vychovají zdatný, veselý, nadějný dorost.*“⁸⁶

⁸² Vzhledem k tomu, že v 2. polovině 20. let vycházel odlišný časopis stejného názvu, pro rozlišení používám dále v textu jen označení „*Eva*, vycházející v Prostějově.“

⁸³ *Eva*; 1, (1904) č. 8, s. 1.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ *Šťastný domov*; 8, (1912 - 1913) č. 8, s. 196.

⁸⁶ *Šťastný domov*; 8, (1912 - 1913) č. 2, s. 34.

Šťastný domov podával odběratelkám rady, jak pečovat o dům, zahradu a byt, věnoval pozornost i prognózám z ekonomie, reportážím a románům. Na pokračování v něm vycházely předlohy národních krojů. Nezbytnou součástí byla motta, mudrosloví a kratší kuchařské recepty. Stále oblíbenější a modernější sport si zde vysloužil vlastní místo a poučnou část Šťastného domova zastupovaly například kapitoly o společenském chování.

Čtenářky tohoto časopisu, byly také matkami, které tu a tam potřebovaly inspiraci, jak zabavit své děti. Na stránkách tohoto časopisu tedy našly nápady, jak vyrábět s dětmi různé hračky a papírové skládky nebo jaké nové básničky a hry je naučit. Praktická a jistě i užitečná byla právnická poradna s odpověďmi na zaslané dotazy.

Úvodní článek býval zpravidla věnovaný problematice spojené s ženským hnutím, řešil obecné sociální nebo politické otázky. Rubrika nazvaná Ze ženského světa popisovala činnost ženských spolků, organizací, předkládala úvahy o tehdejší situaci ženského hnutí a dění v zahraničí.

Hojně rozebírána byla hlavně série konfliktů vznikajících na Balkánském poloostrově mezi lety 1912 - 1913. Žádala si totiž pomoc žen, které se zapojovaly v různých dobrovolnických akcích. Skrze Šťastný domov se pořádaly sbírky finančních darů, potravin a obvazového materiálu, jak informuje článek nazvaný „Ženy na bojišti balkánském.“

„Celá řada českých žen odebrala se přímo na bojiště balkánské. Kromě ošetřovatelek z povolání, jež odešly s výpravami lékařskými, jmenujme ti především: spisovatelku pí Helenu Malířovou a slč. M. Plamínkovou, učitelku z Prahy, z krajanek tam usazených paní Helenu Vojvodičovou, choť řiditele fil. banky Slavie v Cetyni a slč. Miladu Rosenbergovou, učitelku tělocviku v Bělehradě...“⁸⁷

Význam Balkánu pro evropskou politiku byl důležitý a pozornost mu tedy věnovala i ženská žurnalistika. Probíhající konflikty se staly předzvěstí rozšíření války do ostatních evropských zemí, což na stránky ženských časopisů přineslo zmínky o nedostatku potravin, a otázky nad významem práce ženy pro rodinu i pro vlast.

Další časopis, Moderní žena, vyšel také poprvé až ve 20. století, a to roku 1909. Čekal ho podobný osud, jako jeho předchůdce, časopis Žena. Magazín s podtitulem „Revue paní a dívek českých,“ přestal být vydáván zhruba po roce svého působení. Obsahoval průměrně 17 listů, z toho byly 3 strany věnovány inzerci. Prostor na svých stránkách věnoval především básním a beletrii, článkům a úvahám.

⁸⁷ Šťastný domov; 8, (1912 - 1913) č. 4, s. 88.

Pravidelná rubrika „Žena“ byla tak obšírná a významově rozsáhlá, jako její název. Zahrnovala zprávy o ženách ve veřejném životě, pojednávala o studiu, povolání, rodině, umění, ale i životu v klášteře a spoustě dalších variant na ženské téma.

Časopis čtenářkám nabízel rady pro pěstování přitažlivého vzhledu a oddechovou a zábavnou část tvořily hádanky a anekdoty. Jako v drtivé většině zmíněných časopisů, snad jen kromě Ženských listů, nechyběla poradna pro domácnost a kuchyni, které bylo věnováno více než polovina jeho rozsahu.

Cíle, které si kladly tvůrkyně časopisu, zní sice trochu ironicky a nadneseně, dá se však konstatovat, že autorka následující rady hospodyňkám rozhodně nepostrádala obchodnický talent. „*První recept jest, aby hospodyňky naše uspořily ve svém rozpočtu tolik, aby pány manžele překvapily odebráním několika krásných časopisů, čímž vnesou do domácnosti svoji lásku k umění, zjednájí podpory literatuře naší a především odejmou muži svému výmluvu, že kavárny lákají ho svými časopisy.*“⁸⁸

Magazín Moderní žena vycházel v první a druhé polovině každého měsíce na Vinohradech. Byl poměrně exkluzivní, předplatné ročně stálo 10 korun. Inzerce zabírala zhruba 3 strany a týkala se nabídky oblečení a služeb, kterými byly vybrané salóny, tiskárny, restaurace a lázně.

Ilustrace zde doplňovaly jen inzeráty, titulky byly sázeny zdobně, v secesním stylu, podobně jako v časopise Šťastný domov.⁸⁹ Více než trendy v Čechách se zabýval časopis Moderní žena situací módy ve světě (v Paříži, Anglii i Americe).

S blížící se hrozbou 1. světové války produkce nových ženských časopisů ustala. Nedá se však říci, že i v těchto kritických letech časopisy pro ženy vymizely. Dále byly k zakoupení periodika jako Lada, která byla kontinuálně vydávaná až do roku 1941, Ženské listy, Ženský svět nebo Šťastný domov.

Tři posledně jmenované přestaly vycházet až na konci dvacátých let, v době zrodu dalšího magazínu, s názvem Eva. Luxusní časopis plný fotografií a příspěvků osobností zvučných jmen, vycházel mezi lety 1928 - 1943 v pražském nakladatelství Melantrich, a to dvakrát do měsíce. První číslo se objevilo 15. listopadu 1928.

Tento „Časopis vzdělané ženy“ což nesl ve svém podnázvu, měl ambice stát se mluvčím snažení, radostí i obav meziválečné generace českých žen.⁹⁰

⁸⁸ *Moderní žena*; 1, (1909) č. 6, s. 115.

⁸⁹ Viz obrazová příloha, s. 87.

⁹⁰ *Eva*; 1, (1928) č. 1, s. 2.

Objevovala se v něm celá škála problémů a zájmů, mezi kterými bylo oblékání na jednom z předních míst. Módní redaktorka Staša Jílovská⁹¹ na jeho stránkách dávala prostor k uplatnění mladým módním tvůrcům z vyhlášených závodů Podolská⁹² a Rosenbaum⁹³, kteří navrhovali českou verzi evropské módy, nejvíce však čerpaly z módy pařížské.⁹⁴ List měl i po celou dobu trvání vlastní pařížskou dopisovatelku, informující pravidelně o novinkách ve vývoji pařížské haute couture.

Šestadvacetistránkový časopis obsahoval pravidelné rubriky, ke kterým patřila povídka, fotografická stránka nebo dvoustrana ze světa i z domova. Celý rok 1928 například vycházela povídka na pokračování Babiola od Olgy Scheinpflugové.⁹⁵

Hodnotu časopisu Eva dotvářela i grafická úprava, která byla v prvních dvou ročních dílech Františka Tichého.⁹⁶

Vystřídal ho Vojtěch Michal a Otokar Fuchs, ale spolupracovala na ní řada dalších významných výtvarníků jako Ondřej Sekora⁹⁷ nebo Toyen.⁹⁸ Do právní poradny přispívala ve 20. letech i Milada Horáková.⁹⁹

⁹¹ JÍLOVSKÁ, Staša (1898 - 1955), od počátku 20. let působila v redakcích pražských časopisů a nakladatelství, např. v *Tribuně*, v *Evě* (1929 - 1936), u J. Otty v redakci *Světozoru* a *Ottova slovníku naučného nové doby*. Po válce byla zaměstnána na ministerstvu informací, později ve Svazu československých výtvarných umělců. Překládala v širokém záběru z angličtiny a francouzštiny a němčiny, především románovou beletrii, ale i dramatickou tvorbu (hlavně pro Národní divadlo v Praze). *Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945*. Obec překladatelů [cit. 2008-5-19]. URL: <<http://www.obecprekladatelu.cz/J/JilovskaStasa.htm>>.

⁹² UCHALOVÁ (1996: 19). Salón začal fungovat od roku 1915 v paláci Lucerna. Brzy získal salon početnou klientelu mezi českými herečkami a dámami ze společnosti. Podolská šila i řadu kostýmních výprav pro divadelní představení i do filmů, např. pro slavnou českou veselohru *Kristián*. Modelový dům přežil válečná léta a po roce 1948 byl zestátněn. Pod názvem „Eva“ pokračoval v tradicích i kvalitě do roku 1991.

⁹³ UCHALOVÁ (1996: 21). Módní závod Rosenbaum v roce 1928 sídlil na Národní třídě. Jeden z nejvyhledávanějších a nejluxusnějších módních závodů v Čechách, jehož zákaznicemi byly ženy českých, německých a židovských podnikatelů z celých Čech. Závod byl organizován zcela podle vzoru francouzských salonů.

⁹⁴ *Eva*; 1, (1928) č. 8, s. 21. Příloha „Krajky na elegantní prádlo ze salonu V. Racine et Cie 21. Rue du 4 Septembre. Paris. Dále zde nacházíme článek o tom, jak „majitelky velkých módních domů v Praze odjíždějí do Paříže a přijíždějí odtamtud zásobený nejnovějšími jarními modely.“

⁹⁵ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga (1902– 1968), česká herečka a spisovatelka. Autorka románů (např. *Český román*), dramát, drobných próz, básní i knih pro děti, která pronikala obzvláště do nitra žen své generace a své společenské vrstvy. Byla manželkou spisovatele Karla Čapka. V letech 1921– 1929 členkou Městského divadla na Vinohradech, poté do roku 1968 Národního divadla v Praze. Přispívala do také do časopisu *Lumír* a *Národních listů*. V posledních letech života se podílela na rozhlasových a televizních inscenacích. WIKIPEDIE. *Scheinpflugová Olga* [cit. 2008- 12- 3]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Olga_Scheinpflugov%C3%A1>.

⁹⁶ TICHÝ, František (1896-1961), žil v letech 1934-35 v Paříži. Své první malířské práce vystavil až roku 1932 na spolkové výstavě výtvarnického odboru spolku Umělecká beseda v Praze. Grafik, malíř. Hlavním znakem jeho generace 20. let bylo radostné vkročení do života po právě skončené válce. Inspirace cirkusem, imaginací. DVOŘÁK (1995: 37). Dále viz. obrazová příloha, s. 88.

⁹⁷ SEKORA, Ondřej (1899 - 1967), v roce 1921 přijat jako sportovní referent do redakce Lidových novin. Začínající karikaturista se v Lidových novinách specializoval především na sportovní náměty. Jeho kresby také glosovaly i politický a veřejný život. Po válce pozvolna začala vytlačovat fotografie kresbu a Sekora dostal roku 1923 prostor v nedělní stránce a příloze pro děti, která se pomalu rozrůstala a zvyšovala se její úroveň. Nová etapa jeho života a díla byla odstartována seriálem o Ferdovi Mravencovi, který vycházel s jeho veršiky

S železnou pravidelností vycházela v časopise rubrika Domácnost. Kosmetická strana se zabírala péčí o pleť a vlasy, krásná pleť měla být podle tehdejších požadavků hlavně zdravá, ušetřená zásahů „zkrášlovadel“.

Pravidelné byly informace o literatuře, divadle a výtvarném umění. Na stránkách Evy našly čtenářky i programy divadel, medailonky hereček nebo spisovatelek a zprávy ze života a práce žen. Poslední dvě strany vyplňovala inzerce.

Po vzniku samostatné republiky se fotografie začala zapojovat do reklamy a módy ještě více. Zejména ve 20. letech zásobil časopis Eva ateliér Františka Drtikola.¹⁰⁰

Návrhy modelů a módní ilustrace kreslířů nebo návrhářů se staly neoddělitelnou součástí nejen řady společenských a ženských časopisů, ale i denního tisku. Dávaly tak podnět ke vzniku více specializovaných módních časopisů.

V časopisu Eva převažovaly plošné, lineární, jednoduché návrhy, které tvořila také Zdeňka Fuchsová ze špičkového zakázkového domu Rosenbaum. Ve 30. letech se v Evě stále častěji objevovaly články mužů, samozřejmě i o mužích a také pro muže. Tento trend se objevil například ve speciálním čísle zaměřeném na pánskou módu.¹⁰¹

Časopisy odpovídaly tehdejším představám o ženě a jejímu postavení ve společnosti. Dodnes jsou odrazem a prostředkem skutečného života městské ženy v 2. polovině 19. a na počátku 20. století. Proto je nejprve potřeba pro pochopení témat ženských časopisů nahlédnout do jejího každodenního života s ohledem na okolnosti, které je ovlivňovaly.

Jaká tedy byla žena, která si předplácela nebo kupovala časopis v knihkupectví, listovala v něm, hledala praktické rady do domácnosti, módní novinky, odbornější články?

v Lidových novinách od roku 1933. STEHLÍKOVÁ – VAŘEJKOVÁ - SEKORA (2003: 12 - 17)

⁹⁸ TOYEN (ČERMÍNOVÁ, Marie 1902 - 1890) byla malířka, představitelka surrealismu. Velmi aktivní v uměleckém světě, členka Devětsilu a Spolku výtvarných umělců Mánes. Podílela se na založení Skupiny surrealistů v ČSR (1934). WIKIPEDIE. *Toyen* [cit. 2008- 24- 6]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Toyen>>.

⁹⁹ HORÁKOVÁ, Milada (1909- 1950), česká politička a právnička. Od roku 1929 členka a funkcionářka České strany národně sociální. Za 2. světové války působila v odboji. Mezi lety 1940- 1945 v koncentračním táboře, poté předsedkyně Rady československých žen. Angažovala se v oblasti sociální i ženské. Po únorovém puči roku 1948 odešla z politického života. Rok poté byla obviněna z velezrady a špionáže v souvislosti s komunistickými represemi. Po zinscenovaném procesu roku 1950 byla popravena a soudně rehabilitována až roku 1990. *Všeobecná encyklopedie, Diderot, 2. díl G/L* (1997: 171).

¹⁰⁰ DRTIKOL František (1883 - 1961) První český fotograf světového významu. Dále také malíř a grafik, jehož dílo patří k příkladům českého symbolismu z počátku 20. století a je i neopomenutelnou součástí abstraktních tendencí 30. let. Úspěšný podnikatel, v jehož reprezentativním ateliéru v centru Prahy se dal portrétovat i prezident Masaryk, Edvard Beneš a přední umělci. Autor prvního promyšleného návrhu na zřízení fotografické školy v Praze. BIRGUS (1994: 7).

¹⁰¹ Namátkou vybírám z názvů článků: Muž u svého krejčího, Šatník pána domu, Mužské koničky, atd. *Eva*; 2 (1929) č. 9, s. 19.

III. KOMPONENTY KONSTRUKTU FEMINITY

a) Dívčí vzdělání

Ještě v 19. století byl pro mnoho žen ten největší sen najít si solidního a bohatého muže, vedle něhož by nepoznaly existenční nejistotu. To, že by ženy mohly také studovat vysokou školu a zastávat důležité posty, bylo pro tehdejší generaci nepředstavitelné, ale také nerealizovatelné.

Magdalena Dobromila Rettigová, která je vnímána jako jedna z prvních představitelk emancipačního hnutí považovala za základní problém degradujícího postavení ženy situaci v rodinách, potýkajících se často s vážnými sociálními a rodinnými těžkostmi.

Domnívala se, že je to především žena, kdo určuje základní podobu rodinného života. Řešení proto viděla v „pozvednutí“ ženy prostřednictvím určitého vzdělání praktického i teoretického. Ženy se podle ní měly stát lepšími společnicí, manželkou a také hospodyní, která vytváří muži příjemné domácí prostředí a potřebné zázemí.

Počátek edukace žen však v sobě neskrýval pouze pomoc při řešení sociálních problémů tehdejší české společnosti, ale Rettigová, ač sama hovořila česky až v dospělosti, v něm spatřovala také možnost uskutečnění tehdejších obrozeneckých snah.

Své vize se pokoušela naplňovat v soukromých školách, které zřizovala a vedla ve své domácnosti. Shromažďovala kolem sebe dívky především z chudších vrstev, které většinou zdarma, vyučovala domácím a ručním pracím, jakož i vedení domácnosti a zásadám společenského života, což „svědčí také o tom, že kuchařské kursy paní Rettigové nebyly ani zdaleka kursem, orientovaným výlučně na kuchařskou obratnost, ale také příležitostí kulturní a společenskou“¹⁰²

Vzdělání skýtalo nebezpečí pro životní sféry dosud přístupné jen mužům. Gramotnost, rozšířená mezi městske či venkovské ženy, v sobě skrývala předpoklad pro ekonomickou nezávislost, což ohrožovalo dominantní postavení mužů. Ekonomická nezávislost provdané ženy se stala samozřejmostí až během 20. století.¹⁰³

¹⁰² JOHANIDES (1995: 121 - 123)

¹⁰³ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 46)

Vídeňská vláda se v 50. letech 19. století snažila nahradit nedostatek svobody, jak národní, tak i kulturní. Činila tak důrazem na ekonomický rozvoj. Těmito pokusy se však zadlužila, a proto už nezbylo mnoho prostředků na školy, jako by si vládcí neuvědomovali závislost celkové úrovně říše na kvalitním školství.

Dívky se kvůli zanedbanosti ve vzdělání nebyly schopné uživit. Již v roce 1848 vznikaly první ženské spolky vlasteneckého vzdělávacího zaměření: Spolek Slovanek a Slovanská dennice. Jejich heslo znělo: „*Odložit nádheru, zavésti pracovitost, upevnit mravnost.*“¹⁰⁴

Další spolek, který podporoval vdovy a vzdělání žen, byl Spolek sv. Ludmily založený v Praze roku 1851. Škola byla sice vedena poměrně klerikálně, ale i nejchudší dívky sem mohly docházet na odpolední výuku ručních prací. Vyšší dívčí škola vznikla roku 1860 i v Písku.

Pád Bachova absolutismu v habsburské monarchii, postupné uvolňování politických poměrů a obnovování ústavnosti během šedesátých let 19. století umožnily výrazné oživení společenského i politického života.

V roce 1863 vznikla Městská dívčí škola v Praze, kam byly přijímány po šesti letechžačky základní školy. Výuka byla částečně prakticky orientována. Učily se zde cizí jazyky a zřízena byla hlavně pro dívky z měšťanských rodin.

Roku 1865 si Český výrobní spolek prosadil založení 1. průmyslové školy pro děvčata, zejména pro ty z nižších vrstev. Vedle didaktické funkce dávala svým nejchudším žákyním možnost výdělku, protože ačkoli se to řemeslníkům nelíbilo, prodávaly se lepší výrobky veřejnosti. Učilo se zde šití a některé umělecko-řemeslné disciplíny. V Praze vzniklo roku 1870 na základě Hasnerovy reformy Dívčí pedagogium. Pomohlo dívkám získat úplnou profesní kvalifikaci a tím si zajistit možnost obživy.

Náprstek, příznivec modernizace viděl v technickém pokroku možnost ulehčení práce, a to zejména ženám. Předváděl jim tedy stroje, dovezené většinou z USA, pro domácnost, které šetřily čas a energii žen.¹⁰⁵ České noviny o akcích podrobně informovaly.

Spolek sv. Ludmily zatím upadal, a proto se začalo schylovat k zřízení spolku nového, jehož iniciátorkami se staly Žofie Erbenová¹⁰⁶ nebo osvědčené „aktivistky“ Sofie Podlipská, Karolina Světlá, Marie Riegrová či Věnceslava Lužická.

¹⁰⁴ BUREŠOVÁ (2001: 54)

¹⁰⁵ Šicí stroj v Čechách poprvé předváděl Náprstek na Střeleckém ostrově v lednu 1863 dámám svého budoucího Amerického klubu. ÚLÉHLA (2006: 29)

Výsledkem jejich práce se stalo založení Českého výrobního spolku roku 1863 a o osm let později Ženského výrobního spolku.

Ten byl ustaven 26. 2. 1871. Informovanost o školství, spolcích a jejich aktivitách podporoval díky Krásnohorské zejména měsíčník Ženské listy, který spolek od roku 1974 vlastnil.

Předsedkyní Ženského výrobního spolku se stala Karolina Světlá a její zástupkyní Lužická. Jako starostky se zde dále vystřídalaly Emílie Bártová v 80. letech, od počátku 90. let pak Eliška Krásnohorská. K důvodům podporujícím založení spolku patřil také fakt, že v Českých zemích bylo žen tehdy více než mužů. Továrny sebraly ženám možnost tradiční obživy a zabezpečení se sňatkem pro ženu přestávalo být jak reálné, tak důstojné.¹⁰⁷

Vzrostla tedy potřeba odborného i obecného vzdělání za účelem dostačujícího výdělku pro obživu. Jak dále zmiňuje citovaná Marie Neudorflová, rok po založení spolku se v Praze otevřela 1. obchodně - průmyslová škola pro dívky. Ty se rozšířily i do ostatních měst. Školné bylo nízké, pro nemajetné zdarma. Možnost studia na této škole se tedy setkala s velkým zájmem.

Krásnohorská otázku emancipace spojovala s otázkou sociální. Trvala na tom, aby dívkám bylo povoleno studovat všechny obory. Podotýkala, že ze soukromých dívčích škol vycházela děvčata se znalostmi dvanáctiletých chlapců ze státních škol. Východisko z nedospělosti žen viděla ve vzdělání a rozvoji jejich schopností. Argumentovala tím, že *vzdělané ženy budou vychovávat vzdělanější a zodpovědnější muže, což pozdvihne nejen českou rodinu, ale i celý český národ.*¹⁰⁸

Aby se mohly ženy dále pracovně zapojit, musela k tomu přispět výchova dívek ze středních vrstev. Ty ale na práci pro obživu pohlížely jako na něco nedůstojného jejich postavení.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Druhá manželka Karla Jaromíra Erbena. Barbora Erbenová, jeho první žena zemřela roku 1857 na rakovinu prsu. K. J. Erbena postihl úděl vdovce - domov bez hospodyně a tři nedospělé dcery. Proto se záhy, z ryze praktických důvodů znovu oženil. Novou ženou se mu stala přítelkyně Erbenovy sestřenice Františky Žabové Žofie Mastná (*1835 v Lomnici nad Popelkou). Svatba se konala 15.2.1859. HLAVATÝ, Jan. *Profil rodu básníka Karla Jaromíra Erbena*. Článek byl publikován v Genealogicko-heraldických listech č. 2/2006[cit. 2008-23-6] URL<http://www.hlavati.cz/_hlavati/miletin/profil/profil.htm>.

¹⁰⁷ NEUDORFLOVÁ (1999: 72)

¹⁰⁸ NEUDORFLOVÁ (1999: 73)

¹⁰⁹ VLAŠÍNOVÁ (1987: 29)

Otázka vzdělávání zůstala po celé 19. století ve vztahu k emancipaci neprivilegované vrstvy společnosti nejdůležitější a nejnáročnější.

Žena měla být nejen spolupracovnice muže, která ho všemožně podporuje, ale i vychovatelka nové generace Čechů-vlastenců. Jako taková měla především ovládat dobře češtinu, reálie, znát trochu zeměpisu, historie, vyznat se v botanice a zoologii.¹¹⁰

„Čím se budí smysl pro obecnost a láska k vlasti? Veškerým učením, ale hlavně učením země a dějepisným, jakož i pilným pěstováním jazyka mateřského. Čím lze více nadchnouti a rozohniti mysl dětskou, než zajímavým, procitěným vypravováním dějin vlasti? Čím lze vzbuditi lásku ku krásné naší řeči mateřské, než pilným jí pěstováním?“¹¹¹

Ženské časopisy přinášely konkrétní informace o formálním dívčím školství, pokoušely se analyzovat situaci v českých zemích, seznamovaly čtenářky se způsobem financování a řízení českého a německého školství a porovnávaly je s evropským i světovým kontextem. Publikovaly také novinky z české poezie a prózy a překlady z evropské a světové literatury. To přispívalo k většímu rozhledu v kulturním životě.

Od druhé poloviny 80. let 19. století vzrůstal počet článků, uvažujících o roli ženy ve společnosti, mimo rámec soukromé sféry. Na přelomu století autoři a autorky stále častěji hledali odpověď na otázku, zda by bylo přínosem pro společnost, kdyby ženy působily ve správních a politických orgánech.¹¹²

Začalo být jasné, že ne každá mladá dívka skončí ve šťastném manželství, kde setrvá finančně zajištěná, jak si to idealizovala. Přesunem výroby spotřebního zboží do továren přestávalo být pomalu možné, uživit se tradičními ručními pracemi.

Za ušití tuctu mužských jemných košil totiž dostala šička 6 - 7 zlatých. Tomu odpovídalo 20 dnů patnáctihodinové práce. Činnost to byla monotónní, poměrně vysilující, protože si při takové práci ženy ničily zrak. A nejen to. Na živobytí to nestačilo.¹¹³

Když o tom všem začal pravidelněji informovat tisk, veřejnost se začala odhodlávat k podpoře spolků pro zakládání praktických dívčích škol.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ *Ženské listy*; 12, (1884) č. 4, s. 108.

¹¹² MALÍNSKÁ (2005: 8)

¹¹³ NEUDORFLOVÁ (1999: 41) To, že výdělky šiček nestačily ani na zajištění životního minima dokládá i článek v časopise *Šťastný domov*. „V Praze na př. vydělá si šička rukavic při domácí práci 6, nejvíce 10 K týdně, při šití prádla platí se od košila krámské také jen 20- 24 hal., a přece existenční minimum pro takto zaměstnanou ženu bez rodiny činí aspoň 12 K týdně.“ *Šťastný domov*; 1, (1905) č. 17, s. 400.

Veřejné školy navštěvovaly především dívky z chudších vrstev. Děvčata z bohatších rodin čekala buď klášterní výuka, penzionát nebo soukromý ústav. Na střední vzdělání s maturitou si musely dívky počkat.

Gymnázium bylo chápáno jako příprava na univerzitu, kam ženy dosud neměly přístup.

*„Ejhle, takovou lhostejností odcizuje se nám rok po roce na tisíce dívek českých. A smí-li komu lhostejno býti, jak vychovávají se dívky? Smí-li býti vzděláni jejich ledabylé snad proto, že působnost jejich patrně nezasahá do života veřejného? Nevěřme tomu!“*¹¹⁴

Vyzývá časopis čtenářky, které začaly být stále informovanější a vzdělanější. Když ženy začaly usilovat o hospodářskou nezávislost, maturitou ukončené vzdělání nebo dokonce univerzitní vzdělání, byl ale oheň na střeše.

Většina dívek nebyla schopná se uživit a potřebovala i vzdělání praktické. V 80. letech tedy vznikaly hospodyňské školy.

Myšlenka, že dívkám nepostačí jen teoretické vzdělání, natož výuka jazyků, se objevuje například v článku „Odborné vzdělání hospodyňské“ v katolicky zaměřeném časopisu Eva.

*„Málo prospěje hospodyni, kdyby třebas desíti jazyky uměla vysloviti slovo chléb, jestli jej po česky upécti nedovede.“*¹¹⁵ Škola vychovávající „profesionální hospodyňky“ se měla vyplatit i při hledání nastávajícího manžela. *„Jen pak ženichovi řekněte, že vaše dcera navštěvovala hospodyňskou školu – a on milerád přijme menší věno.“*¹¹⁶ Ujišťoval rodiče časopis Eva dále.

Ani absolvování dívčí školy však nepřinášelo žádnou kvalifikaci. Vyšší dívčí škola zůstala vyhrazena pro dcery z lepších rodin.

Potřeba studia rovnocenného s chlapci a možnost jeho pokračování v tisku umocňovalo stále více hlasů žádajících ignorování německých škol. *„Setrvá-li dítě české ve škole německé až do 14. roku, kdy školu opouští, bývá nejčastěji na duchu otupělé, nevědomé, vlašné a povaha jeho má dvě strany, rub i líc. Tak vypěstěná povaha není ani přímá, ani šlechetná!“*¹¹⁷

¹¹⁴ *Ženské listy*; 12, (1884) č. 4, s. 109.

¹¹⁵ *Eva*; 3, (1906) č. 8, s. 132.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ *Ženské listy*; 12, (1884) č. 4, s. 107.

To byl jeden z argumentů proti docházce na německé školy v Ženských listech. Vrcholem iniciativy Krásnohorské bylo založení dívčího českého gymnázia Minerva v Praze roku 1890. Stalo se rovnocenným chlapeckému středoškolskému vzdělání. Tak bylo zahájeno první dívčí gymnázium v Rakousku - Uhersku.

Karolina Světlá tehdy napsala Krásnohorské: „*Jaká to temná doba, kdy dívka nesměla jiného úkolu životního znáti, než čekati na některého muže, bude-li míti chuti k ní se snížiti, a jehož první starostí manželskou bude, aby v ní zašlápl každou schopnost, již by se mu mohla stát nepohodlnou. Ty jsi dobu tu navždy zažehnala svou vytrvalostí, trpělivostí, vznešeností duše.*“¹¹⁸ Škola ale neměla právo vlastních maturit až do roku 1907. Studentky ji tedy skládaly na státním chlapeckém gymnáziu.

„*Z prvních třinácti absolventek Minervy se jedenáct odhodlalo zápasit o další vzdělání. Absolventky byly nesporně vzdělané, ale gymnázium opouštěly s predestinací k staropanenství. Nejen proto, že se většinou jednalo o dcery z rodin nemající věno.*“¹¹⁹

Minerva měla ohlas i v zahraničí a stala se inspirací pro země jako Polsko nebo Rakousko. Další úporný boj nastal o to, aby absolventky Minervy mohly rádně studovat na Univerzitě Karlově. Čtyři roky se tedy posílaly nejrůznější petice.

„*Přesvědčily jsme se, že není pravý, základní názor o pravých potřebách ženského vychování ještě dosti rozšířen, i že nelze tedy štítiti se opětých o nich výkladů, ale že nutno bez únavy je podávati znova a znova.*“¹²⁰

Z článku v Ženských listech z roku 1876 se můžeme dočíst o žádosti slečny Kateřiny Grundlingové, která se ucházela o zapsání k řádnému studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Studentka odmaturovala na gymnáziu a tři roky docházela na filozofickou fakultu jako mimořádná posluchačka. Zástupci vysoké školy nejprve předložili žádost akademickému senátu, který vyzval všechny 4 fakulty k usnesení, mají-li být ženy přijímány jako řádné posluchačky.

„*Dívka ta vykázala se veškerými podmínkami zákonem ku přípuštění na vysoké učení předeepsanými, vykázala se tedy I maturitním vysvědčením, konala studie gymnasiální nepřetržitě a byla tedy i zákonitě úplně způsobilá ku vyšším studiím. Akademický senát stál nyní před nemilým dilematem, jelikož žádost jednoduše zamítnouti nemohl. Fakulty vyslovily se vesměs, jak se dovídáme, proti ženskému studiu vyšších škol vůbec, jen na fakultě lékařské vyslovila se prý menšina pro podmíněné studium ženské, a sice tak, aby pro ženy byly zřízeny zvláštní ústavy, které by se vyhnuly společnému studiu ženských s mužskými studujícími.*“¹²¹

¹¹⁸ VLAŠÍNOVÁ (1956: 599).

¹¹⁹ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 48).

¹²⁰ Ženské listy; 7, (1884) č. 1, s. 2.

¹²¹ Ženské listy; 4, (1876) č. 4, s. 50.

Absolventky Minervy byly na Karlově univerzitě přijímány jako hospitantky, později se zapisovaly už jako řádné posluchačky. Na rakouských vysokých školách bylo totiž řádné i mimořádné studium ženám povoleno až 23. března 1897. Absolvovaly především filosofii, filologii a medicínu. Paradoxně dlouho odolávala práva. Tady bylo studium možné až po roce 1918.¹²²

První české lékařky promovaly v cizině, jako například česká lékařka Anna Bayerová, která získala roku 1881 diplom v Bernu. Potřeba kvalifikovaných lékařek se projevovala hlavně v léčení žen a jejich onemocnění, která byla často pacientkami opomíjena.

*„V celém vzdělaném světě vzrůstá se přesvědčení, jak velikým dobrodiním pro úctlost ženský jest přítomnost lékařek, k nimž ostýchavá dívka i paní v nesčíslných případech pro včasnou záchranu svou může se obrátiti, kdežto vůči pánům lékařům přechasto bývá stud příčinou, že se vznikající choroba nebezpečně zanedbá.“*¹²³

Léčit a vyléčit gynekologická onemocnění bylo obtížné. Většinou se zanedbávalo a táhlo se neléčenou dlouhou dobu. Cestě ženy k lékaři bránil stud a na menších městech nedostatek specializovaných lékařů.

Pouze Rakousko a Německo univerzitní vzdělání neumožňovaly. Opozice proti vysokému ženskému vzdělání ochabovala. Po několika prvních pokusech spojit výuku chlapců s dívkami, mohly od roku 1897 absolventky lyceí studovat na filosofické a lékařské fakultě, jako mimořádné posluchačky. Začátkem 20. století pak mohly zahájit na těchto fakultách řádné studium.

První doktorka filosofie, Marie Zdenka Baborová promovala na filosofické fakultě 17. 6. 1901 a do Čech se vrátila roku 1902 medička Anna Honzáková, první promující lékařka. Také Krásnohorská byla roku 1922 fakultou jmenována první čestnou doktorkou filosofie. V této době byla také prohlášena členkou České akademie věd a umění.

Její zásluhy v oblasti ženského vzdělání byly nezpochybnitelné, což se dočkalo komentáře i v časopisu Lada. *„Máme-li dnes ženy akademicky vzdělané, lékařky a profesorky, jsou to po většině dochovanky dívčího gymnasia Minervy v Praze.“*¹²⁴

¹²² OSVALDOVÁ (2004: 27)

¹²³ *Ženské listy*; 7, (1889) č. 6, s. 109.

¹²⁴ *Lada*; 1, (1912) č. 1, s. 4.

V rozsáhlé anketě, kterou k otázce ženského uměleckého studia pořádalo rakouské ministerstvo školství v roce 1904, se kupříkladu profesori pražské výtvarné akademie vyslovili k možnostem studia žen nejednotně.

*„Statistické údaje z doby před první světovou válkou, které dokládají změny v zaměstnanosti žen, ukazovaly i zvolna, ale soustavně stoupající počet studentek nejrůznějších typů odborných a vyšších škol včetně uměleckých.“*¹²⁵

K největším bojovníkům mezi odpůrci výtvarného studia žen patřil Vojtěch Hynais, který si dokonce vyžádal votum separatum ke zdůvodnění svého odmítavého postoje. Josef Václav Myslbek byl ženám umělkyním více nakloněn, i když regulární studium žen i pro něj představovalo organizační problém.¹²⁶

Před první světovou válkou už nikdo vzdělanost žen nezpochybňoval: roku 1910 bylo v Čechách 355 317 školou povinných chlapců a 351 844 dívek, tedy 707 161 dětí.¹²⁷

V té samé době byly na Karlově univerzitě otevřeny jen lékařská a filozofická fakulta. Práva a všechny technické obory umožnily ženám studium až po roce 1918. Jeden z prvních zákonů nového státu zrušil celibát žen zaměstnaných ve veřejných službách a přiznal jim nárok na stejně vysoký plat jako mužům.

Návrh na zrušení celibátu podala Božena Viková-Kunětická roku 1919.¹²⁸ Odůvodnila ho tím, že učitelská práce brání ženám vykonávat povinnosti manželky a matky a naopak. Nedemokratičnost celibátu byla zjevná, nedalo tedy příliš práce prosadit jeho zrušení. Malou novelou školského zákona tak bylo provedeno částečné zrovnoprávnění učitelek a učitelů v profesní a rodinné otázce.

Zaměstnávání žen stále více sledovaly i ženské časopisy. *“...v roce 1928 zaznamenaly první advokátku a první docentku na právnické fakultě a za velký úspěch se považovalo zařazení ženy jako pomocné učitelky římskokatolického náboženství v Brně.”*¹²⁹

¹²⁵ SVOBODOVÁ (2005: 17)

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 48)

¹²⁸ MORKES, František. *Den učitelů, ale především učitelek*. Týdeník Školství, 22. Března 2006 [cit. 2008-6-25]. URL: <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv/2006/Skolstvi_12.pdf>. Celibát učitelek byl zaveden v roce 1875, kdy došlo k zrovnoprávnění platů učitelek s muži. Vycházelo se přitom z dikce zákona, který požadoval, aby se vyučující, tedy ženy, mohly věnovat naplno svému povolání. Pozoruhodné ale je, že se netýkal učitelek ručních prací, které se vdávat směly. Pro to nemám jiné vysvětlení, než že se u učitelek ručních prací nepředpokládaly intelektuální ambice, jež by mohly být manželství nebezpečné.

¹²⁹ UCHALOVÁ (1996: 12)

Postupem času mohly dívky ve vzdělávání běžně pokračovat po maturitě. *“V roce 1936 absolvovaly krátkodobé kursy na učitelských ústavech, na uměleckoprůmyslových školách a na státní konzervatoři hudby, kursy obchodu při obchodní akademii, doplněné jazykovými kursy a školou pro stenografy, dále kurs pro textilní průmysl, ošetrovatelkou školu a státní jednoroční školu hospodářskou.”*¹³⁰

Absolventky kursů pak nacházely uplatnění jako učitelky, obchodní a kancelářské síly, v zemědělském podnikání atd. Zvláštní kapitolou byla oblast sociální a zdravotní péče. V roce 1935 existovaly již 3 školy pro výchovu sociálních pracovníků. Jejich studentky se mohly pak dále věnovat práci v léčebnách a sociálních ústavech.¹³¹

V druhé polovině 30.let mohly ženy působit na téměř všech pracovních pozicích jako lékařky, inženýrky, právničky, architektky ale i v mnoha uměleckých sférách. Jen vysoká škola strojního a elektrotechnického inženýrství byla pro dívky sice otevřená, v tomto odvětví ale pracovalo nejméně žen a ženské síly byly přijímány s nedůvěrou. V roce 1934 bylo na pražské univerzitě také už několik docentek.¹³²

Studentkám německého učiliště Bauhaus¹³³ se po cestě k seberealizaci již také nestavěly do cesty společenské konvence a předsudky. Jejich práci a životu se však do cesty postavila hospodářská krize, nacionalismus a válka.

V textech, které se věnují danému tématu, tedy studujícím na Bauhausu mezi lety 1919 – 1933, jsou mezi studenty a studentkami z Československa doposud zmiňovány jen dvě ženy – fotografky Marie Doleželová-Rossmannová a Irena Blühová. Podle záznamů z archivů této školy zde však studovalo mnohem více žen, a to i v odděleních zastoupených většinou mužskou populací, jako např. v oddělení architektury a vnitřního zařízení, které vzniklo roku 1927.¹³⁴

¹³⁰ UCHALOVÁ (1996:11)

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Bauhaus vznikl roku 1919 ve Weimaru jako jedinečná a originální škola znamenající doslova revoluční přínos ve vzájemném propojení umění s mnoha technicky orientovanými obory, a to architekturou, designem, typografií a divadelní scénografií. Duchovním otcem školy byl Walter Gropius. Bauhaus je ale spojen s mnoha dalšími slavnými jmény, mezi jeho členy se řadí Paul Klee, Wassily Kandinsky nebo Ludwig Mies van der Rohe, který převzal vedení Bauhausu až do jeho zániku v roce 1933, kdy nacistická vláda školu zavřela. ROSA, Martin. *Bauhaus 1919- 1933: reforma a avantgarda*. Archiweb 30. ledna 2007 [cit. 2008- 6-25].

URL: <<http://www.archiweb.cz/library.php?action=show&id=347>>.

¹³⁴ SVOBODOVÁ (2005: 333)

b) Praktické dovednosti

Pojetí praktických dovedností se měnilo se soudobými představami o postupném začleňování žen ze soukromé do veřejné sféry působnosti. Protože byly ženy odedávna zasazovány do prostředí domácnosti, měly být schopné hlavně zvládat domácí práce a výchovu dětí.

Ženám, hlavně ve městech, často vypomáhaly služky, ale i malá děvčata od deseti let byla vedena k vydatné pomoci při úklidu a později i při vaření.¹³⁵ Čistota a pořádek, vzorně uklizený byt, to bylo vizitkou dobré hospodyně.

Na rozdíl od dnešní situace, kdy ženy zvládají zaměstnání a poté chodí „na druhou neplacenou směnu domů“ se můžou zdát starosti žen 19. a počátků 20. let snadnější. Pokud byla někdejší žena paní továrníkovou, radovou či ministrovou, měla jistě k ruce spoustu pomocných sil, a byla tak vlastně čímsi na způsob manažerky domácnosti.

Ne každá se ale narodila jako vhodná partie pro senátora, velvyslance či velkouzenáře. Bez řádně situovaného manžela a všech moderních nástrojů a zařízení dnešní domácnosti to však zrovna lehká práce nebyla. Můžeme tedy říci, že ještě před vstupem do škol a placených zaměstnání měly ženy jen jednu práci, nikdy nekončící.

Na počátku 19. století se jasně formoval ideál ženy manželky a hospodyně. Pro přípravu na tuto „kariéru“ v české společnosti opět hodně vykonala Magdalena Dobromila Rettigová.

Její Kuchařka vyšla poprvé v roce 1826, nebyla ale první. Měla konkurenci 7 jiných poměrně úspěšných kuchařských knih.

Oblibu a velmi brzké reedice si ale získala zřejmě proto, že se jí podařilo zvolit ty správné čtenářky z menších domácností, čímž měla na mysli příslušníky středního stavu žijícího na venkově, tedy vrstvy aktivní v obrozeneckém hnutí. Proto její Kuchařka sehrála roli i po stránce obrozenecké na rozvoj spisovné češtiny.¹³⁶

¹³⁵ Paní Marie Volfová ze staré měšťanské rodiny plzeňských zvonařů Pernerů se v mládí (koncem 70. let) naučila pod vedením přísné matky všem pracím, i těm těžkým. S výjimkou té nejtěžší, drhnutí dřevěných schodů mýdlem a pískem za použití stočené slámy. Tady ÚLEHLA (2006: 34) vhodně podotýká, že na konci století se už používaly rejžáky. Magdalena Dobromila RETTIGOVÁ (1986: 346), vzpomíná na dětství, kdy v pěti letech dostala od své přísné matky pletací jehlice a od té doby si pletla sama na sebe.

¹³⁶ RETTIGOVÁ (1986: 344)

Na rozdíl od dnešní české kuchyně se v dobách Rettigové na stole měšťanské rodiny mnohem častěji než vepřové objevovalo maso hovězí. Tomu je proto v její kuchařce věnována zvláštní kapitola, zatímco všechna ostatní masa jsou zahrnuta do jedné kapitoly, kterou autorka pojmenovala Zadělávaná jídla. V ní je větší pozornost věnována drůbeži a telecímu masu, ale objevuje se i vepřové, kůzlečí a skopové.¹³⁷

Zajímavá je také kapitola věnovaná zelenině, kterou Rettigová nazvala Zelené věci. Jak je vidět, tehdy se zelenina nejedla syrová, vždy musela být nejprve tepelně upravena. Syrová zelenina nepřípadala v úvahu, není k nalezení ani v kapitole o salátech, kde se neobjevuje vlastně nic, co si dnes představujeme pod pojmem saláty. Rettigová také zřejmě nepovažovala za nutné popisovat přípravu okurkového či hlávkového salátu, kterou měla znát každá zkušenější kuchařka. Proto se v tomto oddílu objevují jen takové nevšednosti jako smažené švestky nebo sladký salát z žemlí a ovoce.

Na svoji roli matky – vychovatelky, a manželky - hospodyně byly dívky připravovány i prostřednictvím hospodyňských škol, které vznikaly v 80. letech 19. století a první byla založena v Kroměříži už roku 1866. Žačky se zde učily zhotovovat oděvy, pořizovaly si výbavu, vyšivaly, kreslily, ale absolvovaly zde také kurzy vaření. V nižších vrstvách nejraději dávaly dceru vyučit švadlenou. Umět šít, to se hodilo manželce i neprovdané ženě.¹³⁸

Důležitým pilířem ženské role a schopností, které měla umět a ovládat, byla hlavně snaha o spokojenost manžela. Není tedy divu, že muži stále znatelnější „odklon od plotny“ mladých dívek spojený s jejich touhou učit se a rozvíjet jinak než v kuchyni s nepochopením kritizovali.

„Všecky podobné vlastnosti, kterými teď naše děvčata vynikají, jsou samé nully, ... Některá slečna (panna jí nesmíme říci, abychom ji neurazili) jest na to hrda, že umí francouzsky, že hraje piano, ale pořádně košile ušítí, punčochy spraviti mnohá taková nedovede.“¹³⁹

¹³⁷ ÚLEHLA (2006: 42) uvádí průměrné ceny masa na městských trzích v Jičíně na sklonku 19. století. Husa stávala 1 zl. 20.kr., kachna vyšla na 60 kr., a kuře se dalo pořídít za 30-35 kr. Při tomto výčtu je třeba zmínit, že nádeník vydělal denně zhruba 50 kr..

¹³⁸ ÚLEHLA (2006: 48)

¹³⁹ JANDA (1878a: 25) cit. dle ENGLOVÁ (2003: 8 - 9)

Také školství ještě do poloviny dvacátého století považovalo za jeden z nejdůležitějších předmětů ruční práce. Žena měla a musela zvládat nejen běžné domácí práce a péči o děti a rodinu, ale také umět šít, vyšívát, plést, háčkovat nebo paličkovat a občas se ze stránek některého časopisu poučit a vyzkusit i jiné techniky ručních prací.

Hanačky například tvořily uzlíčkové výrobky, jako lněné dětské čepičky, které vyžadovaly skoro rok dennodenní dvouhodinové práce, jak informuje časopis *Eva*, na ruční práce ale přestalo zbývat tolik času.

*„Která žena věnovala by nyní tolik práce, trpělivosti a vytrvalosti na – dětskou čepičku?! Vždyť „pěknou“ čepičku dětskou dostane matka v židovském krámě za několik haléřů.“*¹⁴⁰

Důležitou motivací pro zvládnutí nejrůznějších výšivek, ozdob bylo, že nevěsty si výbavu obstarávaly samy a sami se podílely na jejím vytváření a zdobení. Šít a vařit musely ženy umět bez ohledu na své společenské postavení.

Do poloviny dvacátého století bylo také běžné vyšívání ložního prádla. Žena přinášela jako novomanželka o domácnosti výbavu. Jejím základem byly početné soupravy prádla, které se ve městě šilo čím dál více za pomoci švadleny. Byly ho tucty a nevěsta je opatrovala vyšitým monogramem. Prádlo znamenalo v 19. století velkou hodnotu, mělo sloužit rodině na celý život.¹⁴¹

Spisovatelka Věnceslava Lužická ve své knize „O povolání ženy“, význam ručních prací pro ženu a celou společnost doslova adorovala. Pojednání ze zmíněné knihy bylo předneseno i ve spolku učitelek a následně uveřejněno jedním pedagogickým listem. V recenzi uveřejněné *Ženskými listy* si však vysloužila kritiku a posměch.

*„Největším převratům světovým prý nepodlehly ženské ruční práce. Jen že přeslice, ruční stav a jehla již podlehly stroji, domácí zhotovování oděvu mužského dávno podlehlo krejčovině, domácí šití co den podléhá průmyslu, vyšívání ruční z něj větší části podlehlo vyšívání strojovému, všelike šitování atd. podléhá tkaninám nekonečně krásnějším a lacinějším, ano i punčocha stěhuje se na stroj a vyrábí se v milionech exemplářů ročně v továrnách!“*¹⁴²

Spisovatelce Lužické bylo tedy vyčítáno, že na jednu stranu obhájí strojovou výrobu jako úlevu ženě, která tak získává více času pro rodinu a sebevzdělání, na straně druhé tato „hlasatelka pokroku“ lituje, že se z domácností vystěhovaly přeslice.

¹⁴⁰ *Eva*; 8, (1911) č. 1, s. 30.

¹⁴¹ ÚLEHLA (2006: 48)

¹⁴² *Ženské listy*; 12, (1884) č. 1, s. 77.

Srovnání s pojetím tradičních mužských prací si neznámá autorka neodpustila ani na dalších řádcích.

*„Ovšem že lidé ode dávna se šatili, a tedy se ode dávna předlo, tkalo a šilo, a nikdo neupírá, že tyto práce byly ve společnosti vzdělané vždy nutnými a užitečnými. Avšak ještě dávněji a ještě nutněji se oralo, zasévalo a pěstoval se dobytek, a zdaž by se přece každý nezasmál, kdyby četl v paedagogickém listě, že tyto umělosti jsou „znakem mužnosti“ a že se „božství vtělilo“ zjevivši je „srdcím“ mužským. Vždyť má pluh a spřežení právě tak své zástupce v pohanském bájesloví jako přeslice a přece nikomu proto nenapadne přisuzovati jim „božský“ původ,“*¹⁴³ uvažovala pisatelka článku.

Nejčastěji byly ženy na stránkách věnovaným praktické činnosti v časopisech označovány jako hospodyně, paní domu, kuchařky. Redaktorka časopisu Žena, A. Hrušková, viděla taktěž kulinářské schopnosti jako žádoucí, obdivuhodné a obdivované.

*„To už je pravidlem, že muže svého žena potěší nejjistěji dobrou tabulí... když tak může se pan manžel ve společnosti jiných pochlubiti, uvidíte jak je na to hrdým a jak druzí jsou zakaboněni, když jeho polovice dle jeho chuti mu neuvaří, neupeče, neusmaží, a když přání své musí ukájeti v hostincích mnohdy za drahý peníz.“*¹⁴⁴

Asi nejvíce očekávané dovednosti a schopnosti ženy reflektuje časopis Šťastný domov. Jeho obsah je naplněn návody, jak zabavit a zároveň poučit děti, jak si ušít kroj nebo jak ozdobit jeho doplňky.¹⁴⁵ Stránky s recepty a radami pro kuchyni můžeme nalézt u většiny vybraných časopisů.

Šťastný domov dokazuje, že se ženy musely orientovat i v chovu domácích zvířat. Čtenářkám byly jeho prostřednictvím nabízeny rady, jak vyrobit husí hnízdo z dřevěné krabice nebo jak znovu spravit elektrické vedení v domácnosti.

Všemožné, a mnohdy dost kuriózní návody, jak si zútulnit bydlení, nebo ledacos v bytě „opravit“ si vzal na paškál i Jaroslav Hašek v povídce pojmenované po zmiňovaném časopisu.

Zdatnost ve vaření byla ještě na počátku 20. století výhodou, protože některé recepty byly opravdu náročné. Pozornost byla v časopisech věnována úpravě masa. K přípravě každého pokrmu se počítalo s větším množstvím surovin a zpracováním všech zbytků tak, aby se daly uchovat a použít.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Žena; 1, (1902) č. 1, s. 9.

¹⁴⁵ Šťastný domov; 13, (1916) č. 4, s. 85.

Tak bylo například doporučovalo mít v zásobě kyselý rosol s celými skořápkami od vajec uvnitř. Celá směs se dlouho vařila a postupně se přidávaly různé druhy masa a kostí. Po odebrání pěny a mastnoty se cedila do nádob přes ubrus přivázaný k nohám obrácené židle. Tento masový rosol se používal ke zdobení dalších studených masitých pokrmů a časopis žena zdůrazňoval, že by ho každá správná hospodyňka měla mít vždy v zásobě.¹⁴⁶

Časopis ale začínal s „radami do kuchyně“ postupně. Z prvního čísla se mohly čtenářky dovědět, jak zacházet s nejrůznějším nádobím, jak ho udržovat čisté a nezávadné pro zdraví. Na počátku 20. století se totiž evidentně ještě vařilo v kovových nádobách. Od konce 19. století se ale šířilo i smaltované nádobí. Pokud oprýskalo a proděravělo, nevyhazovalo se, nýbrž letovalo. Kameninové hrnce se zase drátovaly, tedy obepínaly drátěnou sítí.¹⁴⁷

Nádoby k vaření musely být po každém použití úplně čisté, uchované v přihrádkách a před použitím se ještě doporučovalo otřít je čistou utěrkou.

*„Železného nádobí, jehož se nyní zhusta užívá, nemá se, když je prázdné nechávati stát na horkém místě, protože bílý nátěr by odpraskal; v nádobě takto poškozené nesmí se nic kyselého vařiti, neboť tím může velmi snadno přispěti se k ohrožení zdraví. Měděné nádobí musí se nejlépe popelem, drhnout, až se leskne jako zlato; na to se omyje a nechá buď na slunci, nebo u kamen uschnout.“*¹⁴⁸

Mosazné nádobí se podle dopisů čtenářek nejlépe čistilo vinným octem nebo lihem a v rozpuštěném tryplu.¹⁴⁹ Plechové formy se zase doporučovalo mýt louhem a přesličkou.

Válečná krize ztenčila zásoby v dřívě naditých spížích, ale také donutila mnohé ženy k přešívání a upravování oděvů. Módní rubriky časopisů poskytovaly rady, jak si vyřešit nedostatek látek a materiálu k šití.

*„Není novinek, na něž nutno upozorniti, není téměř možno nových věcí pořizovati pro nedostatek látek a materiálu vůbec. Po většině platí v rodinách moudrá rada: spokojme se s tím, co máme, opravme a upravme staré podle možnosti. To neznamena, že by móda přestala vládnouti - ne, trvalé panování její je zajištěno potud, pokud budou ženy. Tedy navždy.“*¹⁵⁰

¹⁴⁶ Žena; 1, (1902) č. 1, s. 23.

¹⁴⁷ ÚLEHLA (2006: 42)

¹⁴⁸ Žena; 1, (1902) č. 1, s. 10.

¹⁴⁹ „Tripl jest lehký nerost, hlinkám podobný, barvy žlutohnědé, někdy šedé, vodu pojímající, na jazyku však nelpící. Obsahuje kyselinu křemičitou, kysličník železitý a něco hlinky, skládá se hlavně ze zbytků řas. Vyskytuje se porůznu též v Čechách. Užívá se ho k leštění kovů, kamenů, skla, někdy i k výrobě forem k lití (kovových odlitku). Často se prodávají pod jménem tím různé hlinky.“ Ottova encyklopedie. Seznam encyklopedie [cit. 2008-25-6]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/345683-tripl>>.

¹⁵⁰ Ženské listy; 45, (1917) č. 1, s. 23.

Vlastenecké tendence s válkou znovu posílily, a tak čtenářky Ženských listů našly v pravidelné příloze „Práce“ návody, jak vyšívát bytové textilie v národním stylu.¹⁵¹ Vzorčky se objednávaly na adresách, kde byly výšivky vyrobeny.

Kuchyně za časů války samozřejmě také prošla výraznými změnami. Na místo masa a nejrůznějších lahůdek ala Rettigová přišla na řadu zelenina, houby a různé potravinové náhražky. Jejich správné využití a šetrné zacházení s potravinami i penězi se stalo dalším požadavkem na tehdejší ženy.¹⁵²

*„Úprava chutné, výživné i záživné stravy za malý, v čas potřeby, peněz je umění, kterému se má bedlivě učit každá žena, zvláště ale ta, jež pomýšlí na sňatek; neboť naše domácnosti pohlcují za dnešní drahoty každý, často perně vydělaní haléř mužův.“*¹⁵³ Najdeme ve výňatku z knihy Domáci hospodářství od Marie Trachtové v Ženských listech.

Která hospodyně se včas nezásobila octem, těžko by ho za války sehnala. Došlo tedy na jeho výrobu z nejrůznějšího ovoce a cukru doma. Často byly čtenářkami do časopisů zasílány velmi prosté recepty z bobů, tedy bez mouky. Její nedostatek vyprovokoval i výrobu takzvané bramborové mouky ze zmrzlých bramborů. Zdražování potravin se stalo heslem doby a drahota se nejvíce dotýkala těch, kteří si nemohli začít přivydělávat.

*„Každá prozíravá hospodyňka zajisté si uvědomila, že katastrofální sucho, které loňského roku panovalo, přivleče nám drahotu. Nelze ani jinak, než že máslo, mléko, zelenina, brambory, cukr, luštěniny, vejce, maso a postupně i mouka a jiné věci se zdraží a že tudíž hospodyňka nemůže vystačiti na výživu rodiny s tím, co dříve spotřebovala.“*¹⁵⁴ Informovala rubrika Česká domácnost v časopise Lada.

Radou pro tuto tíživou situaci bylo šetření v kuchyni a příprava jednodušších pokrmů. Materiální nedostatek, který měl způsobovat úpadek tradičních ženských dovedností, glosoval s představou o budoucnosti následovně časopis Lada:

*„Dnešní Penelopy nebudou šít, ani háčkovati, ani plésti, neb vyšívati, nebude čím, a proto budou nuceny zabavit se v kavárně neb v biografu.“*¹⁵⁵ Pro některé ženy mohla být možná tato představa „zahálky“ líbivá, většině z nich však stejně zbývalo postarat se o rodinu, kterou měla nakrmit, ošatit a zaopatřit chod domácnosti, za války však ještě za ztížených podmínek.

¹⁵¹ Ženské listy; 45, (1917) č. 1, s. 2.

¹⁵² Viz. obrazová příloha, s. 89. Rozpočet a náklady na nákup jídla a dalších potřeb do domácnosti si měly hospodyňky pečlivě zaznamenávat do „účetníku“.

¹⁵³ Ženské listy; 37, (1909) č. 7, s. 148.

¹⁵⁴ Lada; 1, (1912) č. 1, s. 10.

¹⁵⁵ Tamtéž.

Stejně jako maso začaly být i mléčné výrobky nedostupným zbožím. Tvaroh se tedy nastavoval stejně vysokým poměrem vděčně využívaných brambor. Zatímco před první světovou válkou kuchařské recepty jen oplývaly masem a delikatesami, na válečném jídelníčku nechyběly nejrůznější pokrmy z hub, kapusty nebo zelí. Nutno podotknout, že chudina žijící ve městech, bez možnosti pěstovat něco málo k obživě na svých pozemcích, měla situaci také nepopsatelně těžší.

Dobu, ve které se společnost ocitala, dávaly tušit i názvy receptů a pomůcek určených k domácímu vyrobění. Šťastný domov se plnil recepty s názvy jako „Křehký válečný závin“ nebo „Válečná kávová směs.“¹⁵⁶ Hned pod zmíněnými recepty byl návod k výrobě „válečného klepadla kobercového.“¹⁵⁷ Jak článek informuje dále, projevil se totiž nedostatek rákosu a kůže, z obchodů tedy náhle vymizela rákosová nebo kůží potažená klepadla. Náhražku bylo možné vyrobit podle návodu z drátů obalených papírem.

Káva se vydávala na přidělové lístky zvané kávenky. Zatímco časopis *Moderní žena* z roku 1909 ještě popisuje „*Jak uvařit kávu neodolatelnou, z čisté vody, nejlépe od pramene, jemnou, čerstvě upraženou a umletou na jemnou moučku...*“,¹⁵⁸ pravá, kvalitní káva byla stále nedostupnější. Chudší domácnosti kupovaly ale vždy místo pravé kávy jen lacinější kávovou náhražku z cikorky nebo sladu a často bílou kávu s chlebem měli k večeři.¹⁵⁹

Směsí s přidavkem zrnkové kávy byly tedy obdařeny jen některé domácnosti. Ostatní kávové náhražky, které se prodávaly volně v obchodech, neobsahovaly žádný přídavek pravé kávy, na což bylo v časopisech hojně upozorňováno.

Na pultech obchodů se také rozšířily mýdla špatné jakosti, čehož využily čtenářky k zásobování redakce nejrůznějšími recepty a radami, jak si například opatřit mýdlo z kapradí.

¹⁶⁰

Ženy si v 19. století usnadňovaly práci v kuchyni ručními strojky, jako byly mlýnky na kávu a koření nebo různé moždíře.

Přístrojů usnadňujících ženskou práci v domácnosti, jak to propagoval už Vojta Náprstek, přibývalo. I šicí stroj u nás poprvé předváděl Náprstek v lednu 1863.

Prádlo se pralo na valše, na sklonku století pomocí rejžáku a jádrového mýdla. V některých domech byly už zřizovány samostatné prádelny.

¹⁵⁶ *Šťastný domov*; 13, (1916) č. 18, s. 432.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ *Moderní žena*; 1, (1909) č. 6, s. 34.

¹⁵⁹ ÚLEHLA (2006: 37)

¹⁶⁰ *Šťastný domov*; 13, (1916) č. 13, s. 320.

Za slunečných dní se také bělilo. Služky a ženy odvážely hlavně bílé, košile a ložní prádlo, na bělidla. Jak dále uvádí Úlehla, železné žehličky se ohřívaly na plotně kuchyňských kamen. Zámožnějším rodinám byly ale nápomocny i žehlírny a mandly. V 19. století se doma vařilo na plotně kuchyňských kamen. Inzerované lihové rychlovary měl v menších městech málokdo.¹⁶¹

*„Hospodyně dnešní doby musí se zatím spokojiti se strojky ručními, jimiž si ulehčí kuchyňskou práci. První starostí paní domu, jež připravuje nějaký pokrm, je snaha, aby docílila rovnováhy mezi různými výživnými látkami pro člověka nezbytnými. Potom má se pokoušet vytvořit nové pokrmy. Má-li být kuchyň zdravá, musí se co nejvíce střídat.“*¹⁶² Uvádí redaktorka rubriky Evy „Labužnictví“ Odette Rives.

Na konci dvacátých let již ženám pomáhaly v domácnosti nejrůznější přístroje. V časopisech se průběžně vyskytovaly (nejčastěji před Vánocemi) reklamy na prací, ždímací a žehlící stroje.

*„Pro jednotlivou rodinu jsou tyto stroje poněkud drahé, ale bydlím v družstevním domě a přejeme si je my všechny členky společně jako vánoční dárek od družstva. Vždyť i pro celý dům bude to velkou výhodou, když přestanou choditi výpomocné síly na prádlo.“*¹⁶³

Ceny proudu v ČSR od roku 1923 trvale klesaly. Hlavní podmínkou byl co nejrychlejší přechod k velkovýrobě proudu, protože elektřina vyráběná v malém nemohla být levná.

*„V období 1922 - 1928 se spotřeba elektrické energie v ČSR zdvojnásobila, čemuž odpovídá zřejmý pokles cen. V porovnání s cenami předválečnými a v měřítku cenového indexu jsou dnešní ceny proudu pouhou polovinou cen z r. 1914.“*¹⁶⁴

Domácnosti využívaly elektřinu k osvětlení bytu žehlením, vysavači, pračkami a při vaření. Za provoz ledničky zaplatili její majitelé například v roce 1936 2,70- 4 Koruny denně, což stálo v této době jedno číslo časopisu Eva.¹⁶⁵ S vařením na elektrických kamnech Československé hospodyňky ve 20. letech teprve začínaly.

Koníčkem movitějších dam se za první republiky také stalo zahradnictví, dnes bychom spíše řekli organizování zahradní architektury. V magazínu ženy našly inspiraci, co inovovat a jak si zařídit zahradu u vily, jaké vybrat stromy a na co upozornit architekta.

¹⁶¹ ÚLEHLA (2006: 42) Zmiňuje inzerovaný lihový rychlovar Meteor. Dále uvádí, že běžně se šicí stroj prodával od 80. let 19. století, „v roce 1898 se dočteme že domácnost bez šicího stroje nelze si dnes ani myslet.“

¹⁶² Eva; 1, (1928) č. 8, s. 19.

¹⁶³ Eva; 1 (1928) č. 12, s. 26. Z inzerátu „Co si přeji k Ježíšku“.

¹⁶⁴ Eva; 1, (1928) č. 13, s. 24.

¹⁶⁵ Eva; 9, (1936) č. 9, s. 28.

Uvolnění a prostor pro záliby ve 20. letech opět vystřídala obava z válečného konfliktu.

Hospodyně ve třicátých letech znovu musely řešit krizi s nedostatkem zboží. Po módních tendencích zdravé výživy let dvacátých, přišlo na řadu jiné měřítko, běžící od hladu k nasycení. Charakteristickým se stal případ másla a margarínu. Volání po umělých tucích bylo tak silné, že vyvolalo politický tlak.

Poptávka a následný nedostatek margarínu vyústil v zákonnou ochranu másla, tedy regulovanou výrobu margarínu. Na trhu se objevily i padělky másla.¹⁶⁶

V souvislosti s opětovnou válečnou krizí tedy vyznívá až provokativně rozmařilé konstatování: „*Je-li příliš teplo, nechce se nám vařit a stát nad plotnou, i kdyby to byl elektrický nebo plynový sporák. Je-li příliš teplo, nechce se nám jíst vařené pokrmy.*“¹⁶⁷

Ale i takový konsenzus můžeme najít roku 1938 v týdeníku inteligentních žen neboli časopisu Lada. Je však potřeba si uvědomit, kdo byly čtenářky těchto magazínů. Vzhledem k tomu, že si mohly tyto dámy dovolit investovat do módních časopisů, snad si tak mohly dovolit i podobné „problémy“. Na léto se tedy doporučovala konzumace salátů a ovocných kompotů.

K novému roku 1940 si leckterá žena uvědomila, že ani ty starší, zkušené, nemohou říci, že všechno dělají správně a rozumně. Opět se musely vracet ke střídmosti. Předsevzetí, jako promyšlený a dodržovaný pracovní program, vhodný nákup a správné zpracované potraviny byly nasnadě.

Druhá světová válka přinesla na stránky ženských časopisů melancholické úvahy a vzpomínky. Někdy si redaktorky povzdechly, jak idylický a klidný život měly jejich babičky.

Dopoledne „kralovaly“ v kuchyni, a obědy, večeře i svačiny byly podávány s pravidelnou přesností. Po večeři spravovaly šaty a věnovaly se ručním pracím.

Pravidelný život, pravidelná práce, muž a děti. Tak žily ženy 19. století. Už na počátku století nového však bilancovaly některé s povzdechem, že hektický život a výdělečná činnost zahubila chuť ženy k ručním pracem a péči o domácnost.

Bylo sice působivé, na chvíli si sentimentálně povzdechnout nad nenávratností dob minulých, ale již roku 1900 si ženy uvědomovaly, co průmyslovou výrobou a odložením

¹⁶⁶ *Eva*; 8, (1935) č. 1, s. 24.

¹⁶⁷ *Lada*; 60, (1938) č. 26, s. 37.

jehlic a člunků získaly. Byl to hlavně čas pro nové úkoly, které šly ruku v ruce se stále se rozvíjejícím a dostupnějším vzděláním.¹⁶⁸

*„Můj život by se ti, babičko, nelíbil – nelíbí se ani té generaci přede mnou. Mám krátké vlasy a tmavé šaty bez ozdob...Mým královstvím není velká kuchyň a nemám spoustu dětí...neumím ruční práce...já, babičko, pracuji, abych si vydělala.“*¹⁶⁹ Vyznává se téměř s předechem provinilosti nejmenovaná pisatelka na stránkách Evy roku 1940.

Po hospodyňkách dob minulých zbyly jen koutky v muzeích a rodinné památky. Touha po kráse, pokojném životě vyplněném domácí prací pro radost druhých a prací pro vlastní obživu však přetrvala.

c) Vzhled

Romantismus, plný fantazie, návratů k přírodě i historii vtiskl svůj charakter hlavně dámskému oděvu. Ženy byly vždy ochotné inspirovat se novou módou, proto i tentokrát

¹⁶⁸ Lada; 12, (1900) č. 9, s. 103. *„Hospodyně novodobé nyní jen přísluší, by měla péči o kuchyni a spíži, o domácí čistotu a úklid, o prádlo a oděv. Ostatní dává jí všechno malý i velký průmysl, který ulehčuje jejím povinnostem domácím. A dobře, že je tomu tak, neboť povinnosti manželky, matky, občanky, vlastenky, jsou nyní mnohem rozsáhlejší a vyžadují na ženě všestrannou vzdělanost...“*

¹⁶⁹ Eva; 12, (1940) č. 2, s. 11.

podléhal jejich oděv módním změnám daleko více než u mužů. Především se po přelomu století změnil celkový módní styl.

Už v 19. století byly rozlišovány druhy šatů podle příležitosti, pro kterou se oblékaly. V módních listech byly charakterizovány šaty domácí, k přijímání návštěv, k vycházce, k tabuli, k večeři, pro salon, šaty plesové, lázeňské, stále více i plavky a začalo se objevovat prádlo spodní.¹⁷⁰

Těhotenské šaty prostor na stránkách časopisů neměly. V těhotenství se nosily běžné oděvy, samozřejmě bez šněrovačky, volnější. Obraz těhotné ženy v tisku byl až do konce 30. let výjimkou.¹⁷¹

Oproti tomu, svatba byla často tematizována a magazín Eva poskytoval čtenářkám minimálně jednou do roka speciální díl zaměřený na svatební šaty a doplňky. S vzrůstající oblibou sportu se samozřejmě přizpůsobovaly i oděvy. Nové materiály a stále pohodlnější řešené sportovní oděvy přibývaly.

Módní časopisy 19. století počítaly s ženou jako ozdobou a reprezentací svého zámožného muže. Róby byly tedy nákladné, do salonů se nosila zásadně vlečka, přepychové látky a velké klobouky s pštrosími pery. K tomu nesměly chybět další doplňky, jako světlé krajkové rukavičky, boa, kabelky, to vše v zahalení krajek.

V 70. letech se v módních listech se objevovaly šaty domácí, k přijímání návštěv, k vycházce, čaji, plesové a podobně. Toalety do divadla měly být nejlépe mušelinové, z čínskému krepu a krajek, neodmyslitelný byl velký klobouk. Rozlišení obleků bylo velmi detailní. „*Pro činohru vážnější oblek, prostřední odstíny v barvách, výstřih je vyloučen. Toaleta do koncertu se má rovnat elegantní toaletě k vycházkám, pro večerní koncert je přípustný i malý výstřih a místo klobouku módní večerní účes.*“¹⁷²

V tendencích inspirovat se historickými slohy pokračovalo i období po roce 1870. Zpočátku bylo ještě ovlivňováno módou rokoka, první vlna módy klasicismu se rozšířila z Francie po roce 1865.

Rukavičky byly nezbytné na vycházkách, ve společnosti, natož ve společnosti tak významné, jako byla plesová. Byly většinou bílé z hedvábí. Na ples se nosily i vějíře,

¹⁷⁰ UCHALOVÁ (1997: 22)

¹⁷¹ HANÁKOVÁ (2006: 237) „*Vizualizace těhotenství je i v meziválečné a protektorátní kinematografii tabu. Rozumí se zobrazení fyzických známek těhotenství. Ještě na počátku 20. století bylo krajně nevhodné, aby těhotná žena běžně navštěvovala společnost.*“

¹⁷² UCHALOVÁ (1997: 23)

zavěšené na šňůrce se střapci. K večerním šatům se přidávaly šperky. Ať už zlato nebo drahé kamení.

Klobouky byly taktéž důležitou součástí 19. století. Zdobily se peřím, stuhami, umělým ovocem a květinami. Letní kloboučky byly slaměné, např. bílé. V předbřeznové Praze si však klobouk na hlavu mohla uvázat jen měšťanka, pro služky byl vyhrazen šátek. Rok 1848 znamenal revoluci i v nošení klobouků. Mohly je začít nosit i služky.

Forma živůtků se zjednodušovala, po roce 1872 se pas vrátil na své místo a rukávy bývaly velmi úzké. Sukně však i nadále neztrácela dekorativnost.¹⁷³

Na účesy se dával také velký zřetel. Byly poměrně složité. Nejednu dámu přicházela dopoledne česat domů kadeřnice, některé nosily i paruku. Pomocí falešných přičesků, ozdobných hřebínků, stuh a květin vytvářely zákaznicím na hlavách účesy z pevně utažených vlasů a volně spadajících lokýnek s vpletenými ozdobami.

V osmdesátých a devadesátých letech bylo v pražských ulicích vidět jen málo žen s krátkými vlasy. „*I když ustrihly vlasy z důvodů zdravotních, bylo třeba statečnosti, objeviti se na ulici nebo ve společnosti s krátkými vlasy. Bylo to několik učitelek, jež musily vzdorovati přísnému pohledu školních inspektorů, sem tam nějaká literátka.*“¹⁷⁴ Až o čtyřicet let později se objevily první ženy, které se nechávaly stříhat na krátko.

Stejně jako bílá pleť na obličejí a rukách, za symbol krásy a zdraví platil hezký a čistý chrup. Zuby se čistily kartáčkem namočeným ve vinném octě. Jako předchůdce dnešní ústní vody by se dal nazvat roztok líhu a macerované myrhy. Pryskyřice z myrhy se získává z některých stromů v Arábii a v Africe a působí zejména proti bolesti. I v dnešním farmaceutickém průmyslu se používá často jako příměs ústních vod, past a její účinky jsou známé i v boji proti paradentóze.

K ústní hygieně se také používaly zubní prášky z utlučeného dřevěného uhlí, a to hlavně lipového, křídly, škrobu, chyninové kůry a myrty.

„*Zvláštní druh prášku na zuby připravují sobě také kuřáci z popele vykouřených doutníků, ...že by popel ten měl jakousi výhodu před každým jiným popelem rostlinným, nelze ovšem nikomu tvrditi.*“¹⁷⁵ Ústní vody působily hlavně před zubním kazem a fungovaly jako osvěžovače dechu.

¹⁷³ Viz. obrazová příloha, s. 90.

¹⁷⁴ *Ženský obzor*; 30, (1930) č. 2, s. 6.

¹⁷⁵ *Ženské listy*; 1, (1873) č. 10, s. 86.

Autor článku o čištění zubů v Ženských listech však vybízí k opatrnosti, a to obzvláště mladších dívek, které se mohou při nákupu snadno nechat napálit. Dále následuje výčet zahraničních preparátů, které označuje jako nedůvěryhodné.

Takzvaná zubní těsta můžeme označit za jakousi variantu dnešní zubní pasty. Jejich složení bylo o něco lákavější, než hypermangan a chlorid vápenatý ve vodičkách na zuby.

Na závěr se dostalo čtenářkám Ženských listů varování dentisty před škodlivými účinky kyselých okurek a ovoce, které svou kyselostí ničí zubní sklovinu.

Od 60. let 19. století můžeme také v inzerci najít jedny z prvních reklam na „hygienické obvazy měsíční“ které vyráběl takzvaný bandažista. V zájmu diskrétnosti obsluhovaly v obchodech s těmito menstruačními potřebami ženy. Samotné obvazy pro menstrující ženy byly nejméně dvojího druhu. Jedny bylo možné přichytit mezi přední a zadní vykrojený konec spodních kalhot. Druhý typ se obvazoval okolo pasu.¹⁷⁶

Oděvy počátku 80. let přecházely v užší modely, pouzdovitého tvaru. Živůtek byl prodloužený a přiléhavý. Tehdy se taky začínal uplatňovat výrazný dekor jako velké mašle, zdobení a krajky. Oblíbený typ oděvu tohoto období byly dvoudílné šaty s prodlouženým kabátkem. Módní linie po roce 1892 připomínala biedermeierovskou siluetu přesýpacích hodin.¹⁷⁷

V roce 1894 se začaly módní žurnály vyslovovat proti stísnění některých částí těla. Nejčastěji bylo upozorňováno na škodlivost korzetů i podvazků, malých kloboučků nebo těsných bot. Ty byly ještě často bez rozlišení tvaru pro levou a pravou nohu. Zle deformované nohy, s prsty kromě palce ohnutými dolů do bříšek chodidla nebyly výjimkou.¹⁷⁸

Po ránu některé dámy oblékaly župany opatřené dovnitř všitou šněrovačkou bez kostic, tak svírající šněrování do korzetů o pár hodin oddálily. V roce 1892 byla v Bazaru ohlášena „*prsošpínka Sappfo*,“¹⁷⁹ předchůdkyně podprsenky.

Jak píše Úlehla, to už se i mezi chudšími vrstvami běžně nosilo spodní prádlo: košile a dlouhé spodní kalhoty, které ženy ještě v první polovině století nenosily.

Úzký, téměř vosí pas stále vyžadoval i na počátku 20. století korzet. I když ne tak těsný a mohutný, jako byl v rokoku nebo později na konci 19. století. Přesto se ženy opět dobrovolně vrátily k nezdravému šněrování, které předcházející móda tak rezolutně zavrhlá. Na šněrovačku padl až kilogram kostic.¹⁸⁰

¹⁷⁶ ENGLOVÁ (2003: 47)

¹⁷⁷ UCHALOVÁ (1997: 7)

¹⁷⁸ ÚLEHLA (2006: 32)

¹⁷⁹ UCHALOVÁ (1997: 26)

¹⁸⁰ LENDEROVÁ (1999: 154)

Těsně sešněrované ženy nemohly sedět, natož dýchat, často omdlévaly. Pravidelné stahování mohlo způsobit i deformaci vnitřních orgánů, a někdy se prý dokonce podařilo zlomit žebro, které mohlo zranit například plíce. Nehledě na to, že chudá žena ani na šněrovačku, u níž se při prudším pohybu snadno lámaly drahé kostice, neměla. Ostatně k práci se také nehodila. To však nebyl problém zámožnějších čtenářek módních časopisů. Postupem doby se korzety staly symbolem společenského postavení. Dojem útlého pasu opticky zvětšovaly široké rukávy.¹⁸¹

Kolem roku 1880 začaly být výrobky módních salonů opatřovány etiketami firem. Současně se rozvíjela výroba konfekce, soustředěná především v moravském Prostějově. Po stránce stylové se v této době krejčovské firmy orientovaly na módu sídelního města Vídně. Tam vycházel oblíbený módní časopis Wiener Mode, vydávaný v české verzi jako Nové Pařížské Mody.

Tendence k účelnému odívání jsou spjaty s rozvojem sportu a tělovýchovy. V 70. a 80. letech se návrhy sportovních oděvů objevovaly v módních časopisech pouze sporadicky, a to hlavně pro sporty, které nevyžadovaly speciální oblečení, jako je např. bruslení.

Koupací obleky se během 2. poloviny 19. století příliš nezměnily.¹⁸² Dámy byly pečlivě zahaleny, živůtky byly přiléhavé, dokonce oblékané na korzet, dlouhé kalhoty se časem zkracovaly a od kotníků ke kolenům byly doplněny punčochami. Vlasy skrývala velká čepice z voskovaného plátna. Trikotové plavky se užívaly ve větší míře až po roce 1910.¹⁸³

Speciální oblečení si ale vyžadovalo cestování do hor. Co se týká lyžování, teprve po roce 1910 se pro tento sport uplatnily kalhoty bez sukňe.

Předpisy, rady a inzeráty stále dokazují, že ženy nejvíce toužily po zkrašlovacích prostředcích, které by jim ubraly na věku. Proti vráskám se používaly domácí recepty na krémy z drcených mandlí. Ty měly pravděpodobně obrušovat odumřelé buňky a prokrvovat kůži.

V ženských magazínech převažoval už od 60. let nejvíce požadavek přirozené krásy, „*ne krásy nalíčené a všelijak vyumělkované, ale krásy zdravé, která jest nejspolehlivějším znakem, že všecka ústrojí tělesná fungují správně a ve vespolné harmonii.*“¹⁸⁴

Přirozený vzhled dosažený nejjednoduššími prostředky byl i na přelomu století velmi žádaný. Málou která žena však byla obdařena přírodně krásnou pokožkou bez jediné vady, což

¹⁸¹ Viz. obrazová příloha, s. 90.

¹⁸² Viz. obrazová příloha, s. 93.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ *Žena*; 1, (1902) č. 1, s. 13.

logicky živilo kosmetický průmysl od nepaměti. Za nedostatky na kráse byly podle nabízené kosmetiky považovány pihy, zarudlá pleť a samozřejmě vrásky.

Růžová mouka a tuková líčidla, která dámy užívaly, však pleť spíše ničily, zatěžovaly póry a zabarvovaly kůži popelavě až bledě žlutě.

Pozornost ženy věnovaly také svým rukám. Za krásné a žádoucí byly považovány jemné pěstěné ruce a proto se kvůli lepšímu vstřebávání krémů nosily na noc bavlněné rukavičky. K dosažení bílé pleti byla potřeba citronová šťáva se solí, kterou se ruce omyly, aniž by se následně osušily. Bělící účinky citronové šťávy jsou známy dodnes, ale i šťávy z nezralého rybízu měly napomáhat bělení pleti. Natíraly se večer na obličej a ráno měly být omyty mlékem, aby se odstranily pihy.¹⁸⁵

Vlasy se nejčastěji ztmavovaly, a to zejména pokud začaly šedivět. Jiné experimenty se změnami barev časté nebyly. Nedovolovalo to ani složení barvicích přípravků, nejčastěji vyráběných doma. Evidentně byly tyto „lučby“ také poměrně nebezpečné a zdraví vlasům rozhodně nepřidaly. K obarvení bílých vlasů na tmavohnědé byl potřeba například takzvaný klejt, neboli oxid olovnatý.

*„...Do tekutiny namočí se houba a touto potrou se vlasy, které na začátku stanou se světlohnědými, ale ve 14 dnech úplně ztmaví.“*¹⁸⁶ Co se stane po dvou týdnech s pokožkou hlavy a vlasy kromě ztmavnutí se už dále neuvádělo.

Do nového století vstoupila dámská móda štíhlou siluetou. Živůtky byly stále širší a nařasenější, podkasané do tvaru takzvané „husí hrudi“. Hladké sukně byly prodloužené do vlečky a vytvářely tak typickou secesní esovitou linii ženské postavy v prvních letech 20. století.¹⁸⁷ Tehdy se ale proti vlečkám na stránkách časopisu *Žena* otevřeně brojilo. Nejpalčivějším důvodem proti jejich nošení bylo domnělé riziko snadného přenosu tuberkulózy zvedáním prachu spolu s vlečkami.

V časopisu *Žena* se výsledkům badatelů, kteří varovali před vlečkou jako původcem této zhoubné choroby, vysmíval autor článku „Vlečka a tuberkulosa“. Podotýkal, že je to zaručeně výplod „pánů tvorstva“, kteří z ušetřených peněz za manželčiny šaty s vlečkou kouří v hostinských zahradách a plivou do prachu. *„Pak si někdo z nich nechá zahrát valčík a již se*

¹⁸⁵ Viz. obrazová příloha, s. 84.

¹⁸⁶ Lada; 9, (1897) č. 1, s. 7.

¹⁸⁷ Viz obrazová příloha, s. 90.

vznáší se svým protějškem v kotoučích prachu a suchých chrchlů, které ostatní společnost z cela moudře a spokojeně vdechuje.“¹⁸⁸

V první dekádě dvacátého století se živůtek zkracoval, pas sukně se posouval nahoru a sukně byla doplněná tunikou, u večerních šatů už s obhájenou vlečkou.

Z hygienických přípravků nabízely roku 1900 lékárny přes stránky periodik pro ženy nejrůznější mýdla a prostředky proti pocení nebo ztvrdlé kůži na nohou. Objednávky byly zákaznicím dodávány diskrétně, nejčastěji byly připravovány do takzvaných tyglíků, což byly porcelánové kelímky.

Prostějovský časopis *Eva* dostal svému katolickému zaměření i v tak banální otázce, jak odstranit nežádoucí účinky slunečního záření. Hrniček lesních jahod se nechal 12 dní ustát v lihu a přecedit, pak se přidal kafr. Tváře měly poté zbělat. *“Která chce získati a uchovati krásu duševní, ať zachovává evangelium, zvláště přikázání lásky, jež tolik doporučí sv. Pavel.”*¹⁸⁹ Doporučuje se tamtéž následně.

Mezi nejčastěji nabízené prostředky k péči o pleť patřily nejrůznější masti, pudry a tinktury. Z nabídky můžeme také usuzovat, co bylo ve snaze o pěkný, dobově líbivý vzhled nežádoucí.

I v novém století vyhlašovaly módní poradny *Ženských listy* boj pihám, vyrážkám a akné spojeným se zarudlou pleť. Pudry chránily před slunečními paprsky a prioritou byla jejich nenápadnost.

První speciální dámský kadeřnický závod v Praze na Můstku nabízel čelenky a vlasové vložky, jakési podložky pod kšticí, která tak nabyla větších rozměrů. Umělé copy nebo kadeře pravých vlasů se daly zpracovat do požadovaného účesu a diskrétně zaslat.¹⁹⁰

V následujících letech byly ženy donuceny své rozmary v módě a vzhledu krotit a jen přihlížely ke stoupajícím cenám látek. Začínala 1. světová válka.

Malá oprava první rok stačila, druhý rok už se potlačovaly touhy po novém kousku ošacení těžko. Třetí rok mnohá žena slevila z předsevzetí nekupovat během války drahé a

¹⁸⁸ *Žena*; 1, (1902) č. 6, s. 80.

¹⁸⁹ *Eva*; 8, (1911) č. 1, s. 29.

¹⁹⁰ *Moderní žena*; 1, (1909) č. 2, s. 45.

špatné látky a nějakou si přeci jenom pořídila. Pod heslem „nikdy není tak zle, aby nemohlo být ještě hůře“ to paradoxně tyhle „filosofky“ vyhrály. Následující rok totiž už nebylo ani co, ani za co koupit.¹⁹¹

Dodavatelky látek a švadleny v těchto letech prosperovaly. Z Ženských listů můžeme vyčíst, že tisíc i dva tisíce korun zaplatily za šaty movitější zákaznice ještě rády.

Ostatní se musely spokojit s přešíváním a upravováním svých starších kousků garderoby. Často se přešívaly dva různé typy oblečení na jeden, ale i to mělo svá pravidla pro kombinování látek a vzorů.

Příloha k Ženským listům například radí, jak si vystačit s látkou, aby poměr barev kostýmu byl vkusný. Nedoporučovalo se kombinovat 3 stejné látky ve stejném poměru. Při přešívání oděvů platilo heslo: tmavého nejvíce, nejsvětlejšího nejméně.

Pracovní síly a životní potřeby byly drahé a bylo přirozené, že i módní ateliéry zvýšily ceny a tak jen za braní míry platily dámy více než dříve za celý oblek.

Žena, která se rozhodla šít si sama, měla také více času na přemýšlení, kterou látku zkusí a jak ji využije.

*„Katastrofální však přímo je nedostatek nití a ostatního pomocného materiálu. Čím budeme šít, čím spravovati?“*¹⁹² Ptaly se ženy roku 1917. *„Různé ty podšívky již všelijak ošidíme, ale nitě!!! Na vše snad již máme „enky“, ale nitěnky vydány nebyly a tak všechno naše zboží zmizelo zároveň s uprchlíky! Kdyby alespoň motouz nám tu nechali!“*¹⁹³ Nešetřilo se rozhořčením.

Kabáty nosily „dámy z lepší společnosti“ delší a volnější.¹⁹⁴ Byl to důkaz movitosti a vysokého společenského statusu. Kožešina, byť i sebe menší kousek, musel podle módních redaktorek na kabátě být. Problém však byl takovou kožešinu sehnat, protože jak se dočítáme dále, i ubohý králík stál 20 korun.

¹⁹¹ *Ženské listy*; 45, (1917) č. 1, s. 14.

¹⁹² *Ženské listy*; 45, (1917) č. 1, s. 15.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Viz. obrazová příloha, s. 91.

Módní redaktorka jednoho z válečných vydání *Ženských listů*, Růžena Hošková-Tillnerová, si také posteskla, že nové účesy přicházejí do českých zemí vždy pomalu a svou lamentací nad drahým módním zbožím ukončila slovy: „*Kdybych měla raditi, řekla bych: kupujte třeba za poslední halíř, dokud je co – a po nás potopa.*“¹⁹⁵ Nikdo totiž netušil, jak daleko zdražování a nouze o dobré ošacení ještě zajde.

Styl po roce 1917 byl typický rovným střihem, volně přepásaným mírně nad pasem. Současně navazoval na předválečnou módu soudkovité siluety. Zejména u večerních rób bylo možné se setkat s historickou inspirací, nejčastěji z dob *biedermeieru*. Široké výstřihy přesahující ramena a nabírané svrchní sukně to jen dokazují.¹⁹⁶

Na jaře roku 1917 přišla redakce *Ženských listů* s výzvou k přešívání starších kousků s ujištěním, že móda v zahraničí je tuto sezónu paskvil, ženy navíc zahraniční módní plátek do rukou snadno nedostaly.

Postupem dvacátých let se prodloužila sukně a její šířka byla daná šířkou boků. Volný nepřiléhavý typ oblečení konečně nevyžadoval deformaci těla korzety. Časopisy sice informovaly, že Francouzky nosí namísto korzetů kaučukové pasy, ale dovoz byl zakázán. U nás se tedy šily pásy na způsob nízkých šněrovaček vpředu na knoflíky. Doplnovaly se málo členěnými podprsenkami a kalhotovým nebo sukňovým kombiné se zvonovými kalhotkami.

První světová válka změnila ženský vzhled výrazně. „*Bez světové války by boj proti dlouhým ženským vlasům nebyl mohl skončiti tak rychle a tak vítězně.*“¹⁹⁷ Poznámává ve svých vzpomínkách J. Škába na stránkách *Ženského obzoru*. Stejně jako vlasy, se začaly postupně zkracovat sukně, aktivní životní styl ustoupil strnulosti v šněrovačce.

Po válce byly nabízeny většinou přírodnější recepty k barvení vlasů. Na ztmavení šedivých vlasů bylo barvivo ze slupek vlašských ořechů, které jsou jedním z mála neškodných prostředků k tónování vlasů, stejně jako heřmánkový odvar na vlasy světlé. Známy byl však už i peroxid vodíku na chemické odbarvení vlasů.

Kosmetické prostředky se doma vyráběly poměrně pracně. Vlasy se nejčastěji umývaly mýdlem. To se strouhané nasypalo do lahve, byl k němu přidán líh a trocha růžové vody a vše se nechalo destilovat 4 dny. Za první světové války, kdy ceny mýdla stouply do netušených výšek a téměř nebyla k dostání, začaly se v redakci stále častěji objevovat prosby

¹⁹⁵ *Ženské listy*; 45, (1917) č. 1, s. 15.

¹⁹⁶ Viz obrazová příloha, s. 91.

¹⁹⁷ *Ženský obzor*; 45, (1917), č. 1, s. 6.

o recepty na výrobu mýdla. Situace byla o to těžší, že určité chemické přípravky, které se dříve používaly, zmizely z obchodů.

V dalším čísle však místo návodů na vyrobení mýdla po domácku našly čtenářky omluvu, „*uveřejnění receptů ku zhotovení mýdla po domácku nebylo censurou povoleno.*“¹⁹⁸

Inzertní novinkou začaly být v během první dekády 20. století mytí hlavy v kadeřnictvích a „shampooování“.

Móda začala ve 20. letech zavrňovat límečky, dala přednost hladce ukončenému výstřihu, většina žen si ale na límečky zvykla a nadále je vyšívala a háčkovala.

Novinkou určenou ke spaní a jako ranní oblek bylo pyžamo. Svetry se objevovaly dále jako součást zimního sportovního oblečení. Móda pletených pulovrů, vest šatů a dokonce i plavek vyvolala zájem o amatérské pletení podporované také časopisy pro ženy.

Lyžovalo se v kalhotách ve svetru a kabátku s vysokým límcem a mnoha kapsami. Doplnky se stala pletená šála s čapkou.

Mezi nejluxusnější závody dámského odívání patřily módní domy Hany Podolské a Oldřicha Rosenbauma. Zákaznicí Hany Podolské, která měla salon v paláci Lucerna od roku 1915, byly tehdejší manželky politiků i filmové hvězdy jako Adina Mandlová nebo Olga Scheinpflugová.

Obraz dobového ideálu krásy podporovaly nejrůznější fotografie českých i zahraničních filmových hvězd, a to zejména amerických nebo francouzských. Určovaly módu, účesy a ženy se jim chtěly podobat. V podtitulcích k jejich fotografiím byly často označovány jako „božské“, „nádherné“, „oslnivé“ nebo „zbožňované“.

Představu o kráse ženy posilňovaly i popisy hrdinek v kratších beletristických útvarech a skicách. „*Paní Mirina má pověst nejkrásnější ženy Prahy. Tělo útlé, jemné, vysoké, na překrásně modelovaných nohou. Tvář: dokonalý ovál moderní Madony s delikátně vykrouženým obočím, táhlým útlým nosem a chvějícím se chrípím, bledá, dokonale vypěstěná pleť, kultivovaný, jemně ironický výraz.*“¹⁹⁹

Slovnímu popisu této pražské krasavice přesně odpovídala i ilustrační kresba doplňující text. Proporčně neskutečná idealizovaná postava štíhlé vysoké ženy kontrastovala s druhou kresbou, znázorňující radových pomocníci v domácnosti. Tato Pepička měla být kyprá, zpocený obličej se jí do ruda leskl, jak na plese divoce tančila. Tato postava urostlé venkovanky je vytvořena jako nežádoucí, směšný protiklad elegantní manželky továrníka.

¹⁹⁸ *Ženské listy*; 45, (1917) č. 2, s. 34.

¹⁹⁹ *Eva*; 2, (1929) č. 6, s. 9.

Módní a ilustrační kresby jen oplývaly štíhlými dlouhohými dámami, realita na prvních fotografiích však často podávala jiný obraz. Měl bližší spíš k oblé radových Pepičce. Jen delikátně vykroužené obočí a účes podle poslední módy dávalo tušit madam z lepší společnosti.

Období 20. let si v následující dekádě vysloužilo kritiku hlavně za krátký, téměř chlapecký účes, krátké sukne a líčení. „Žena musela mnoho kouřiti, píti silné likéry, klásti nohu přes nohu, chtěla-li býti jen trochu „á la page“.“²⁰⁰

Na krásu se opět zaměřovala pohříchu většinou klamavá reklama. Ve 20. letech se v inzerci objevovaly i speciální žehličky na vrásky.²⁰¹

„Dobrý krém na kůži, účelné mytí a pěstění tváře, dobrý pudr (s mírou) a i masáže obličej, především znamenité mýdlo a mytí několikrát denně jsou jistě dostatečnou péčí a docílíte jí lepších výsledků než líčidla, která nikdy nevypadají jemně a nikdy neozdobí půvabně obličej, ale zato vám zničí tvář tak, že později se bez nich opravdu neobejdete.“²⁰² Varovala ženy Milena Jesenská v eseji s názvem „Dekorativní předmět?“.

Ke zkrášlení tváře a těla sloužilo na konci 20. let mnoho salónů, nabízejících neuvěřitelné kúry a zákroky od krémů z kapřího mlíčí až po emailování tváří nejrůznějšími barvami. Do kosmetických rubrik ženských časopisů běžně psali muži, nejčastěji lékaři, kteří ženy od takových zásahů odrazovali. Představa, že se ženy zkrášlují a líčí kvůli mužům, byla podřívána ujištěním, že žádný muž nemůže mít rád takto upravenou ženu, spíše bude zklamán.

Helena Rubinstein, tvůrkyně stejnojmenné kosmetické značky měla trochu jiný názor. Jako jednu z příčin, proč ženy nejsou krásné, stanovila spokojené manželství. Naopak ty, které si podle jejího mínění nebyly jisty svým přítelem nebo náklonností svého milence, byly hnány touhou po kráse a většinou kýženého efektu dosáhly.²⁰³

Nejčastějším pojmem v módních rubrikách bylo slovo „elegance“. Tento charakter české módy, nenápadnou eleganci, dokládají publikované módní návrhy, kde se nevyskytuje přílišná okázalost, nápadné ozdoby ani výrazně křiklavé barvy.

²⁰⁰ *Ženský svět*; 34, (1930) č. 3, s. 49. Dále viz. obrazová příloha s. 91.

²⁰¹ *Eva*; 1, (1928) č. 4, s. 28. Dále i ve 30. letech, viz obrazová příloha, s. 85.

²⁰² JESENSKÁ (1995: 65)

²⁰³ *Eva*; 2, (1929) č. 17, s. 21.

Odívání se muselo přizpůsobit hospodářským poměrům, které se po první světové válce stabilizovaly, ale za krátko se znovu zhoršily krizí 30. let. Válka donutila také k větší soběstačnosti v otázkách ošacení kvůli zákazu dovozu z ostatních zemí.

Ženy tedy znovu nejrůzněji přešívaly a dotvářely starší modely a čerpaly i ze samostatných střihů uveřejňovaných v časopisech.

České boty se díky Tomáši Baťovi staly pojmem na celém světě. V Praze však ještě podle reklam v časopisech působily obuvnické firmy jako Krása, Papež, Váňa a další.²⁰⁴

Na počátku 30. let vytvořila pedagožka a textilní výtvarnice Božena Horáková, absolventka UMPRUM rozsáhlou knihu s novou koncepcí ženského šatníku založeného zcela na kalhotách. Vytvořila tak hlavně nový styl odpovídající obrazu ženy – „svobodné“, jak píše často Jesenská, svěží, sportovní, praktické, spíše chlapecké než ženské, spíše věčné studentky či intelektuálky než matinky, dámy či kokety.²⁰⁵

Byla-li žena zámožná, doporučovala módní referentka Evy kostým jako základ své velké garderoby. „*Je lepší mít jeden oblek dokonalý se všemi doplňky, než několikery špatné šaty ze špatného materiálu a trpět stálým nedostatkem klobouků, střevíců a kabelek.*“²⁰⁶

Žena počátků 30. let měla mít podle zpodobnění v časopisech spíše štíhlou postavu, i když už ne vysloveně chlapeckou, ale přesto bez výrazných prsou, pasu a boků. Prádlo, které tomuto ideálu napomáhalo, byl gumový podvazkový pás a tvarovaná podprsenka nebo gumový korzet.

Hlavní součástí výbavy nadále zůstávalo spodní prádlo, na míru šité podprsenky, kombiné a kalhotky, pod vlivem často měnící se módy nebylo žádoucí zásobit se prádlem, nočními košilkami a župany tolik. Naopak se prádlo šité na míru opatrovalo záložkami. Materiál nebyl pružný a muselo se počítat s případným povoláním.

I třicátá léta držela v módě praktické a elegantní komplety všech typů – šaty s pláštěm, kabátkem nebo pelerínkou.²⁰⁷

Stále trvala i obliba plážových pyžam, uznávaných dokonce jako večerní společenský oděv. Při lyžování se nosila nepromokavá větrovka a široké dlouhé kalhoty se zkrátily na pumpky. Koncem 30. let se opět prodloužily a zúžily do tvaru poválečných „šponovek“.²⁰⁸

²⁰⁴ UCHALOVÁ (1996: 33)

²⁰⁵ UCHALOVÁ (1996: 34)

²⁰⁶ *Eva*; 4, (1931) č. 1, s. 14 - 15.

²⁰⁷ Viz. obrazová příloha, s. 92.

²⁰⁸ Viz obrazová příloha, s. 94.

Slovo „koupací úbor“ nahradilo slovo „plavky“ a jejich vzhled dosáhl dnešní podoby. Vyráběly se z přiléhavého materiálu nazvaný Lastex, dále také z hedvábí a pletené. Jednalo se o vlněný úplet prošitý gumičkami. Plavky dostaly prádlový, v prsní části tvarovaný střih.²⁰⁹

Rubrika Lady s názvem Módní svět varovala roku 1938 před přílišnou uvolněností poměrů, která by neměla odpovídat nabyté uvolněnosti oděvů.

*„Mnoho nahoty zbavuje ženu toho nejkrásnějšího kouzla. Jsou-li krátké šortky při sporu ideálně pohodlným oblekem, neznamená to, že by půvabná sportovkyně získávala, sedne-li si v nich s vysoko zkříženými nohama po způsobu dřívějších starých bonvivánů. Cudnost není puritánské zakrývání ženských nožek až ke kotníkům, jak se o tom horuje ve starých románech. Cudnou lze být koneckonců i bez šatů.“*²¹⁰ Tak zní komentář k fotografii ženy na koupališti.

Elegance se však stala životním stylem, skoro světovým názorem. Informoval o tom také časopis Lada: „Každá doba má své ideály, ideálem naší doby je elegance. Kdo chce být elegantní, musí vyhlížeti tak, že si nikdy na krejčího nebo švadlenu ani nevzpomenul.“²¹¹

Ve 30. letech byly běžné reklamy na zubní pasty, které chutnaly po mátě. Součástí reklamy byl i krátký komentář o škodlivosti nedostatku ústní hygieny a matky byly nabádány k tomu, aby děti od nejtělejšího dětství učili poctivě čistit zuby.

*„Z dalšího vývoje stylu odívání v Čechách je patrné, že právě česká módní žurnalistika 20. a 30. let zásadně ovlivnila vztah českých žen k módě na dlouhá léta, nejméně na dvě generace.“*²¹²

Účesy ve 30. let podléhaly téměř naprosté unifikaci. Krátce střižené vlasy z čela byly ondulovány, zakrývaly uši pečlivě upravenými vlhkami.

Fotografie modelek 30. let se začínaly stále více přibližovat módním ilustracím. Ženy byly útlé, silueta se prodlužovala a zvýrazněn byl úzký pas, štíhlé paže a nevýrazné boky. Stále vládly kožešiny, jak na kostýmech, tak i jako dekorace večerních šatů. Účesy se nosily pečlivě naondulované, zvlněné pomocí speciálních prohnutých spon.

Pečlivě nalíčená ústa se srdcovitě vykresleným horním rtem korespondovaly s úzkými, ale výraznými obloučky obočí a světlou pletí. Nehty si dámy upravovaly do tvaru mandle, tedy s vybroušenou špičkou nahoře.

Časopisy začínaly stále více řešit otázky výživy a kalorií, které se už nepočítaly jen v souvislosti s příjmem živin v potravě, ale v otázce diet. Poválečnou novinkou byly i první

²⁰⁹ Viz obrazová příloha, s. 93.

²¹⁰ Lada; 60, (1938) č. 26, s. 455.

²¹¹ Lada; 61, (1939) č. 36, s. 579.

²¹² UCHALOVÁ (1996: 49)

soutěže krásy, začínající v Americe. Konec 30. let také odhaloval ve večerních toaletách dříve pečlivě skrývaná ňadra. Zcela otevřeně působí na čtenářky i některé reklamy. Svým vyzněním by si nezdaly s dnešní reklamou kosmetického průmyslu. S postupným odkrýváním částí těla souvisela i péče o odhalované a zvýrazňované partie.

Na stránkách předválečné *Evy* z roku 1936 můžeme najít inzerát na knihu americké spisovatelky, která radila „*Jak státi se krásnou, zahladiti vrásky a upevniti ňadra během měsíce.*“²¹³ Kniha nabízela „zaručené“ rady, jak během 10 dnů zhubnout 10 kilogramů a dokonce i poporůst až o 14 centimetrů! Naopak prý dokázala poradit i příliš hubeným ženám, jak přibrat třeba 7 kilo, ale jen na těch nejžádanějších partiích. Autorka dále slibovala odstranění dvojité brady, tloušťku boků, břicha, prsou, nohou, paží, kotníků a vyhlazení váček pod očima.

„*Tloušťka, to je jako nemoc. Musí se jí umět předcházet. Denně vážit, a když váha ukáže jenom o trošičku více, upraví se jídelní lístek, více pohybu, a druhý den je zase všechno v pořádku...Stoupne si na měkkou gumovou podnožku, podívá se dolů na stupnici: 54,4-výborně! Přesně její váha.*“²¹⁴ Tlak na ženy skrze reklamu neustále sílil, což dokazuje i reklama na automatickou váhu.

V časopisech se objevují otevřené apelace jako „*Měřte se! Za ideální postavu považuje se nyní ne příliš hubená a také ne baculatá žena s pevným, vysoko posazeným poprsím, útlá v pase, s mírně zakulacenými boky.*“²¹⁵

Inzeráty byly plné pobídek jako „*kupte si!*“, „*Musíte mít!*“, „*Pro Vaši domácnost je nepostradatelná...*“. Tvůrci reklamy působili na čtenářky i psychologicky. To dokazuje například reklama s textem: „*Chcete mít krásné poprsí? Příroda Vás toliko neobdařila? Chcete být milována?*“²¹⁶

Ozdravné působení UV paprsků, které objevil roku 1801 německý fyzik J. W. Ritter, se ve 30. letech dostalo do reklam na kosmetiku a léčebné procedury.

Na počátku 40. let už bylo ženám nepříjemné, pokud se mluvilo o jejich bledém vzezření, měly tedy možnost koupit si vlastní domácí horské sluníčko, pomocí kterého se opalovaly.

²¹³ *Eva*; 8, (1936) č. 7, s. 27.

²¹⁴ *Eva*; 8, (1936) č. 16, s. 30.

²¹⁵ *Lada*; 61, (1939) č. 27, s. 425.

²¹⁶ *Eva*; 8, (1936) č. 16, s. 30.

V salonech nabízeli zákaznicím trvalou a vodovou ondulaci, barvení řas i obočí. Pro domácí použití si ženy mohly objednat i kleštičky na kroucení řas. Optický efekt, kdy jsou řasy obrácené vzhůru, tedy výraznější, vysvětloval se tím, že se řasy kleštičkami prodlužují a rostou.

Zajímavé pojednání o souvislosti držení těla s měnicími se poměry a vzhledem ženy nabízí celostránkový článek s názvem „Doba, móda a ženská páteř“ redaktora Sovy. Páteř jako klíč k celému obrazu ženy podle něho nabízela mnoho kontrastů pozorovatelných mezi lety 1900, poválečnou érou a koncem 30. let.

Sešňěrovaná hrud' a vypnuté poprsí mělo vypovídat o předsudcích, strnulosti a morálce přelomu století. Ženy ukryté pod množstvím kostic, spodniček, volánů a krajek byly stejně strnulé jako jejich silueta a páteř.

Naproti tomu úzký, vyhublý vzhled poválečné ženy umocňoval módní postoj na fotografiích, kdy paže byly vysunuty vpřed pohybem, který dával mizet ňadrům a zdůrazňoval klín pohybem od boků dolů. „*Pochod po kanceláři, dílně, po ulici, běh na hřišti a na zasněžených pláních, sentimentálně medová vláčení po miniaturních prostorách barových místností a v rytmu tanga: To stvořilo páteř poválečné ženy, to ji také zformovalo a to ji citově podkládá.*“²¹⁷ Uvažuje autor článku a dobové módní ilustrace s fotografiemi to opravdu dokládají.

Zatímco předchozí generace dam se „nosily“ pod spolehlivou ochranou svých korzetů, žena 20. let se vláčela a poletovala mezi povinnostmi a snahou zabezpečit rodinu a domácnost. Tehdejší moderní dívky 30. let vzývající moderní sporty a kult štíhlého, zdravého těla byly už jiného založení a rázu osobnosti. Rozhodnost a samostatnost mladých žen mělo prozrazovat i přímé držení těla a přirozené zahnutí páteře.

O „páteři“ se často mluví i ohledně charakteru, jednání a projevech člověka. I tady se jedná o nespolehlivost a proměnlivost, což dává tušit brzkému začátku války, do které ne všechny ženy vstupovaly s překypujícím zdravím a hrdým držením těla oblečené v nejnovějším modelu od Podolské.

d) Žena a víra

„*Nebo není muž z ženy, ale žena z muže. Není zajisté muž stvořen pro ženu, ale žena pro muže.*“²¹⁸ Tato místa Nového zákona potvrzují zvláštní postavení muže ve smyslu Božího řádu stvoření. Od chvíle, kdy se na světě (a v literatuře) objevila Eva, ideál mužů,

²¹⁷ *Eva*, 8, (1936), č. 10, s. 4.

²¹⁸ ULONSKA (1996: 17)

kteří chtěli její věrnost, něžnost, domácí ctnosti a obětavost, zůstala mezi oběma pohlavími propast, občas i s přídechem nenávisti. S tím souvisí slovní spojení „věčný boj pohlaví“ a duchovní diskriminace žen v nejrůznějších světových náboženstvích, či světových filosofických systémech.

Víra do života žen 19. století bezesporu patřila. Ovlivňovala sexuální zdrženlivost, cudnost, která vedla i k tomu, že se dívky před svou vlastní nahotou křižovaly.²¹⁹ Přerušovaná soulož, nejstarší antikoncepční metoda, byla zapovězena jako hřích. Dítě, které se už však narodilo, bylo stejně zatíženo dědičným hříchem, protože vzešlo z tělesné rozkoše.

Negativní postoj církve k sexualitě se měnil jen pozvolna. Obhajobou proti smilstvům bylo přikázání 6 (nesesmilníš) a 9 (nepožádáš manželky bližního svého). Budoucí manželé, tedy zakladatelé nové generace samozřejmě potřebovali potvrzení o náboženské výuce od faráře.

Jako prameny, umožňující rámcovou představu o generových konstruktech z pohledu církve, se dají považovat podle Zuzany Čevelové tištěné příručky, katechismy a modlitební knihy pro laické věřící. Určitou paralelu k nim tvořily výchovné listy pro mládež, rozdělené pro dívky a chlapce a nakonec i vzdělávání dětí a mládeže. U dívek se cenila především zbožnost, protože náboženská výchova jejich dětí záležela na nich. Dalšími požadavky byla cudnost, pracovitost, schopnost plně podřídit své zájmy rodině a manželovi.²²⁰

Církev byla institucí, která po staletí utvářela názor na ženu, její postavení v rodině a ve společnosti, na vzdělání a zařazení do pracovního procesu. Přestože se o 19. století hovoří jako o sekularizujícím se století, zůstává masový vliv této církve na obyvatelstvo stále patrný.

Římsko-katolická církev disponovala vlastními představami o úloze muže a ženy ve společnosti i v soukromí, o jejich vzájemném vztahu, o soužití v manželství. Projevovala se snahou motivovat a vychovávat věřící od útlého věku v rámci náboženské výchovy.

Obzvláště zájem o mladé dospívající dívky a muže, snoubence a manžele dokládá zájem církve vstupovat do vztahů mezi pohlavími a ovlivňovat jejich průběh.²²¹

Manželství, v pojetí katolické církve, bylo svazkem, v němž rozhodoval pouze muž. Tím, že církevní učení proklamovalo, že děti jsou darem od Boha, snižovalo mužovu odpovědnost za jejich početí i za ně samotné, za zdraví své a partnerčino. Přesto, že žena byla

²¹⁹ ÚLEHLA (2006: 25) Ženy se koupaly v koupací košili, přes niž se i mydlili, neboť nahota byla neslušná.

²²⁰ ČEVELOVÁ (2006: 498). O poslušnosti manželky pojednávají i „Listy matky dceří“ uveřejňované v prostějovském časopisu Eva. „*Ve věcech důležitých podržuj vůli svoji mužově, povinnosti, která káže ženě, aby nedbajíc sebe, ze všech sil budovala štěstí svého muže a připravovala tak budoucím svým dětem šťastný domov.*“ Cit. dle Eva; 5, (1908) č. 3, s. 92.

²²¹ ČEVELOVÁ (2006: 495)

„odsouzena“ do nerovnoprávného postavení, nesla podle zákona větší díl odpovědnosti za výchovu dětí.²²²

Konzervativní představy katolické církve o výchově a vzdělání dívek byly sice prosazovány po celé 19. století, ale již na jeho počátku narážely v českých zemích na nesouhlas jednotlivců, kteří vystupovali zásadně proti omezenému a nekvalitnímu vzdělání děvčat.

V únoru 1880 podali biskupové vládě memorandum, kterým opět začali ovlivňovat školu. Proti tomu se postavila Mladočeská strana.²²³

Ještě před vstupem do 20. století, se ale stále častěji začínaly objevovat kritické články o církvi a polemiky o tom, do jaké míry by měla ovlivňovat církev život lidí. Stále více přibývalo názorů, že vůbec, až články na téma „klerikalismus“ nebo o působnosti církve začaly zcela mizet ze stránek magazínů pro ženy.

*„Křesťanství, kteréž záhy do Čech vtrhlo, zrušilo sice polygamii, avšak na postavení a povýšení ženských v společenském životě nemělo valného vlivu. Ponižení ženských, ano, onen názor, že ženští tvorové jsou nečistí, jevil se i v tom, když ženské hostie nikoli jako mužové holou rukou, nýbrž toliko šálem se směly dotknouti a do úst vpraviti.“*²²⁴ Ozývalo se proti idejím a praktikám křesťanství v časopise Lada roku 1963.

Především nesouhlasem s myšlenkou o působení ženy výlučně v domácnosti, vystupovaly Ženské listy reakcí na dopis jistého J. K.. Je sice pravděpodobné, že žádný dopis reálně neexistoval, takovéto „odpovědi“ byly ale v časopisech oblíbenou formou reflexe konzervativních a pokrokovějších názorů.

Zmíněný autor dopisu J. K. se podívoval a rozčiloval nad tendencemi žen pronikat i do veřejné sféry, což komentoval magazín takto:

„My o stvořiteli příliš vznešené ponětí máme, než abychom uvěřily, že mimo úkol dobré matky a hospodyně ženě pražádná úloha jiná přidělena nebyla, a nedosáhne-li stupně řečeného, žití její že jest marné, zbytečné. Kristus, náš božský učitel, vyměřuje člověku cíl

²²² MUSILOVÁ (2007: 50)

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Lada; 3, (1863) č. 22, s. 173.

slavy: „*Buďte dokonalí jako Váš Otec nebeský dokonalý jest!*“ *A jako k cíli každému, tak i k tomuto nejdůležitějšímu cesty rozdílné vedou.*“²²⁵

Věnceslava Lužická však uzavírala poslední číslo *Lady* 19. století s obavami možného ohrožení církevních autorit s následným úpadkem rodiny. „*Skály, na nichž křesťanstvím zbudována byla rodina, ani věky nezhlodají; ale chrámu jejího snadno může skřítiti zlý běs časový, nebude-li strážců na blízku.*“²²⁶

Jako kritik církve a agitátor za rovnoprávnost žen proslul i pozdější prezident ČSR, Tomáš Garrigue Masaryk. Vždy zdůrazňoval, že v učení Ježíše není ani náznak, že by žena byla nerovnocennou bytostí s mužem.²²⁷

Ve svém článku *Moderní názor na ženu* oponoval tehdejšímu liberalistickému pohledu na ženu. V tomto pojetí byla žena bytost především sexuální a ekonomickou, její mravní, emocionální a intelektuální dimenze byly podceňovány.²²⁸

Redaktorka časopisu *Žena*, T. Pavlíková-Sychrová si také brala na paškál církev, ale i muže a manžely. Ty nazývala zkaženými odchovanci „*hampejzů*“. Dále kritizovala beletristy, předkládající čtenářskému publiku literaturu plnou „*pohlavních poměrů*“ nebo působnost politických stran. Tak činila například v článku zaměřeném proti církvi a jejímu politizování.

„*Strana ta má kouzelný vliv na ženy, poněvadž zájem svůj vydává za zájem nejvyšší autority boží a ženy jsou, jak známo, vychovány k slepé víře a k bezmezné úctě všech autorit. Klerikální strana ta vládne kazatelnou, školou, vládne již i polovicí našeho tisku, pro nějž má v každé větší obci cvičené a dobře placené rozšiřovatele, a vládne i výborně lží a pomluvou, jimiž moc svou nad ženami utvrzuje, aby v každé rodině měla svou fanatickou agitátorku.*“²²⁹

Určovaná a výchovou vštěpovaná bigotnost žen byla vnímána jako škodlivá pro udržení samotné pravé myšlenky víry. Kromě politických stran vinila Sychrová i samotné muže z napomáhání šíření bigotnosti žen.

„*I svobodomyšlní muži podporují klerikalism svých žen a dcer. Nechtějí jim prý brátí jejich víru a jsou dokonce rádi, nacházejí-li ženy útěchu v náboženství. Tak tropí se s náboženstvím švindl, jakoby pověra, nevědomost; jest-li svobodomyšlnost nebezpečna*

²²⁵ *Ženské listy*; 12, (1884) č. 1, s. 2.

²²⁶ *Lada*; 12, (1900) č. 15, s. 285.

²²⁷ BUREŠOVÁ (2001: 180)

²²⁸ BUREŠOVÁ (2001: 59)

²²⁹ *Žena*; 1, (1902) č. 12, s. 162.

ženám, jest zajisté nebezpečna i mužům. Zakládá-li se však v poznání pravdy a v lásce k pravdě, nemůže býti ani ženám na škodu..“²³⁰

Proti klerikalismu, tedy proti zatahování náboženství do politiky, se ozývaly hlasy ze stran ženských magazínů stále častěji, a to zejména v první dekádě 20. století. Nad účelem a smyslem víry uvažovala v úvodníku následovně i redaktorka časopisu Žena.

*„Účelem náboženství není, aby lidstvo poučeno bylo o původu člověka, o stvoření země, o měření času atd. Náboženství nemá v oborech těchto tvrditi ničeho, pak také nedozná ústrkův.“*²³¹

Pro dívky často platila možnost výběru, buďto sňatek, nebo klášter. Matka Elišky Krásnohorské byla spíše pro druhou jmenovanou možnost.²³² Zůstat takzvaně na ocet a nezajištěná, to byla pro dívky méně příjemná vyhlídka.

Žena a její vztah k víře a církvi, ale nebyl určován jen z pohledu dcery, žákyně církevní školy nebo praktikující zbožné manželky a matky. Klášterní výchova byla poměrně nákladná, ne každý si ji mohl dovolit. Navazovala na domácí výuku a stala se výsadou zejména mladších šlechticů.²³³

Možná pro přiblížení tohoto prostředí tvůrkyňe a tvůrci článků pro ženské časopisy stále více nahlížely i do života těch, kteří zasvětili život církvi, tedy mezi faráře a jeptišky.²³⁴ Ze zvýšené úmrtnosti řeholnic na počátku 20. století například vyvstávaly otázky, zda není klášterní život nebezpečný pro zdraví jeptišek. Jak se však zjistilo podrobnějším zkoumáním, tento fakt nesouvisel se životem v klášteře, ale tím, že jeptišky nejčastěji ošetřovaly nemocné.

To mělo za následek úmrtnost, a to nejvíce noviců a nejmladších řeholnic, které byly nejčastěji zaměstnávány při úklidu v nemocnicích, přestýláním postelí a dalších výkonů s velkým rizikem nákazy. Nejčastější příčina úmrtí byla tuberkulóza a tyfus.

*„Průměrná úmrtnost noviců a řeholnic mezi 15. až 20. rokem stáří převyšuje dle výpočtu Jiřího Korneta úmrtnost ostatního obyvatelstva mimo klášter čtverásobně.“*²³⁵
Vyplývá z průzkumu Moderní ženy.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Žena; 1, (1902) č. 13, s. 37.

²³² Jak vzpomíná KRÁSNOHORSKÁ (1956: 599) ve své knize paměti, byla její matka velmi talentovaná na ruční práce a ráda kreslila. Svě obrázky doplňovala i kratšími básněmi a toužila se v malířství vzdělávat. Když si pak pro ni přišel rozvedený Ondřej Pech, byla poněkud v šoku a dušovala se, že snad raději odejde do kláštera.

²³³ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 45)

²³⁴ MACKOVÁ (2006: 303) Protože byl v 19. století řeholní život skutečně uznávanou životní alternativou, sešly se v jeho rámci ke společnému působení, k naplňování základní sjednocující myšlenky, ženy pocházející z různých společenských vrstev.

²³⁵ Moderní žena; 1, (1909) č. 6, s. 177.

Jednou z příčin výskytu nemocí byla také nesmírná obětavost jeptišek i víra, že co Bůh chce, se stane a není tedy potřeba k opatrnosti.

*„Marně také pátráme po důvodu, proč právě kněz měl by se odříkati rodinného života, zvláště když tento sblíží ho se srdci lidskými. Povážlivých důsledků sociálních, kteréž spojeny jsou s nejistou budoucností četných dětí nemanželských, nechceme se zde dotýkati, aby v řádkách našich nebyl shledán ani hrot tendence, jakéž v něm skutečně není.“*²³⁶

Řeč byla dobrovolnosti celibátu kněží. Otázkou bylo, jestli má cenu udržovat to, co není výsledkem uvědomělé mravnosti, ale jen podrobování se zákonu z minulosti a je-li tedy pohlavní život vůbec morální.

„Ano, jest život pohlavní nemorální tam, kde jest pokládán za cíl a nejdůležitější výplň života, a kde vyvíjí se na úkor vyšších vznětů duševních.“ Odpovídal na tuto otázku článek „Manželství katolického kněze“ a dále doplňuje: *„...avšak není život pohlavní nemorálním tam, kde zůstává prostředkem pouhým, nikoli cílem, tím prostředkem pouhým, jakýmž Příroda jej míti chtěla a kde zůstává v jeho mezích, nevybočuje na pole, kde by rušil rozvoj duševní... Kdo z tohoto vysokého stanoviska mohl by přáti si na dále ještě zachování kněžského celibátu? Žel, že také tu dogma na pohled přísné vítězí nad zájmy skutečné mravnosti.“*²³⁷

Jak informuje článek dále, manželství mezi katolíky bylo dle §111 občanského zákoníku nerozlučitelné, dokud žil jeden z obou manželů. Připouštěl se jen tzv. rozvod od stolu a lože. Soužití manželů se tedy zrušit dalo, ale takto rozvedeným byl nový sňatek zapovězen, a to dokonce i v případě, když přestoupili na jinou víru. Toto ustanovení zakazovalo nový sňatek i tehdy, když byl v době uzavření sňatku katolické víry jen jeden z manželů.

*„Jest východiště z této strašlivé situace? Jest. Na půdě uherské. Avšak pouze pro některé. Podle nejnovější praxe uherské možno konstatovati prostě: V Rakousku znemožněn byl a jest sňatek rozvedeným všem, bohatým i chudým“*²³⁸

Uzavřít nové manželství po rozvodu bylo možné jen v Uhrách. Získání státního občanství bylo však stejně tak nákladné jako nesnadné.

Svůj význam v životě mělo i přikázání třetí, totiž „cti otce svého i matku svou“. Ne náhodou je zde jmenována postava otce jako první. Podíl otců na výchově v průběhu 19. století zvolna stoupal.

²³⁶ *Moderní žena*; 1, (1909) č. 1, s. 26.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ *Moderní žena*; 1.(1909) č. 3, s. 27.

„*Otec rozhodoval o všem, zastupoval rodinu na venek, doma vládl přísně, snad I krutě.*“²³⁹ Narození dcery otcům zpravidla přinášelo zklamání. S každou dcerou totiž vyvstala otázka věna.

Nejvýrazněji katolicky zaměřený list pro ženy byl už zmiňovaný časopis *Eva* vycházejícím mezi lety 1904 - 1911. V ženských časopisech se často jako obhajoba křesťanství objevovala srovnání postavení žen ve starověku s jeho příchodem. Toto období bylo pak označováno, jako počátek éry nejvíce nakloněné ženám.

„*Teprve křesťanství zjednálo ženě čestné místo vedle muže, které jí právem náleží.*“²⁴⁰ Objevovalo se v článku „*Žena v dějinách lidstva a v dějinách katolické církve*“. Znovu tak byl vysloven oblíbený argument o netolerantním chování k ženě ve starých civilizacích, například Egyptě, Babylonu, Persii, ale i v Římě.

Křesťanství mělo podle jeho obhájců zdůraznit slova, která řekl Bůh, než stvořil Evu: „*Učiňme člověkovi pomocnici podobnou jemu... před Bohem a tedy i před lidmi jest žena s mužem rovnocenná. Oba jsou od Boha stvořeni, oba jsou obrazem Božím, za oba Kristus zemřel, oba vstanou jednou z mrtvých.*“²⁴¹ Píše se roku 1911 v časopisu *Eva*.

Muž jako pán rodiny byl však neoddiskutovatelným jevem v křesťanském pojetí manželského svazku. Měl jím ale být ustanoven „z Boží vůle,“ což zmíněný časopis stále zdůrazňoval. Žena měla vidět v muži svou oporu a ochranu a proto měla „z lásky“ jeho přednost uznávat,²⁴² což naopak boří předchozí ujišťování o rovnosti obou pohlaví před sebou samými i před Bohem.

Úděl, kterým byla žena od Boha pověřena, tedy rodit a vychovávat děti, bylo bráno jako nejvyšší a nejvýznamnější cíl v jejím životě. To utvrzoval kult Panny Marie jako té nejčistší matky, jako prostřednice žen mezi nebem a zemí.

„*Církev chce mariánskou úctou přimět muže k úctě před ženou a utvrdit je, že křesťanka není otrokyní, ale přítelkyní muže.*“²⁴³ Takto je citován list ženám pastora Dortmundského v *Evě* z roku 1911 a znamená to opět jen obhajobu proti sílící nevoli vůči církvi.

Prodírat se v zájmu emancipace mezi muže a usilovat o jejich profese, bylo shledáváno jako nevhodné a nedůstojné. Ženy měly pouze podporovat muže v jejich kariéře a vytvářet jim optimální rodinné zázemí. Uvědomělé vlastenky, prosté, skromné, manželky bez

²³⁹ LENDEROVÁ (1999: 16)

²⁴⁰ *Eva*; 8, (1911) č. 3, s. 96.

²⁴¹ *Eva*; 8, (1911) č. 4, s. 23.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ *Eva*; 8, (1911) č. 2, s. 24.

sklonů k marnivosti a fintění, tak byla zpodobňována ideální žena, ideální čtenářka Evy na počátku století.

Myšlenky podobného rázu ve společnosti neustále sílily, proto také katolíci vznik ČSR označovali jako „převrat“. Nové myšlenkové směry se vznikem republiky na katolicismus útočily, označovaly ho za překonaný a podobně.²⁴⁴

Na prvním poválečném sjezdu československé sociální demokracie v prosinci 1918 byly vymezeny významné reformy. Sociální demokraté jim přikládali prvořadý význam. Byla to odluka církve od státu, reforma v manželství a sociální a pracovní právní ochrana dělnictva, žen a dětí, dále pak zrovnoprávnění ženy s mužem ve všech oblastech veřejného života.

*„Formulace programových bodů ukazuje, že strana příliš nepokročila kupředu v chápání ženy jako suverénní bytosti. Sociální demokraté stále považovali ženu za „zvláštní“ bytost, která si zaslouží speciální sociální ochranu.“*²⁴⁵

Louisa Landová-Štychová²⁴⁶ a Františka Zeminová²⁴⁷ se soustředily na problematiku dívčího a církevního školství. Obě kritizovaly vliv katolické církve na veřejný život a výchovu dětí a mládeže. Landová-Štychová také působila v bezvěreckém hnutí. Ve svém návrhu na zrušení klášterních škol vymezila nedostatky, které měly podle ní církevní školy. Bylo to zejména zaostávání za moderními pedagogickými trendy ve výuce a jednostrannost učiva. Řádové sestry postrádaly podle ní vzdělání v souladu s republikánskými zásadami.²⁴⁸

Názory prezentované na stránkách katolického ženského tisku se zcela shodovaly s oficiálním programem lidové strany. Ta měla na katolické ženské spolky velký ideový vliv.

Katolické ženy se programově soustřeďovaly na prosazování vzdělávání a osvěty v katolickém duchu a opakovaně deklarovaly, že nemají politické ambice.²⁴⁹

Zatímco komunistické ženy prosazovaly cíl jejich strany skrze odstranění parlamentu ovládaného buržoazií a soustředily na ochranu chudých žen, charitativní činnost a katolické ženské spolky také aktivně podporovaly kariéru katolických mužů.²⁵⁰

²⁴⁴ BUREŠOVÁ (2001: 292)

²⁴⁵ MUSILOVÁ (2007: 38)

²⁴⁶ LANDOVÁ-ŠTYCHOVÁ, Luisa (1885 - 1969) formulovala před 1. světovou válkou v českém prostředí velmi radikální feministickou pozici zapojenou do anarchistického rámce. Vystoupila mimo jiné s kritikou manželství a mateřství i jejich základu – lásky. Manželství a mateřství podle ní představují především nároky na ženu, a to nároky v podstatě majetnické. Muž si v nich přivlastňuje ženu, a ta je bez možnosti obrany zapletena do sítě norem, konvencí a povinností, které ji fakticky zotročí. SLAČÁLEK, Ondřej. *Anarchofeminismus*. [cit. 2008-26-6]. URL: < <http://www.a-kontra.net/book/export/html/539>>.

²⁴⁷ ZEMINOVÁ, Františka; (1882 - 1962) česká politička, dlouholetá členka České strany národně socialistické a jedna z obětí vykonstruovaného procesu s M. Horákovou. Roku 1897 vstoupila do národně sociální strany, kde se věnovala především problematice ženských práv. Byla spoluzakladatelkou Výboru pro volební právo žen a mnoha dalších ženských spolků a organizací. *Zeminová Františka (Fráňa)*. Informační systém abART - free verze [cit. 2008-26-6]. URL: <<http://abart.artarchiv.cz/osoby.php?Fvazba=heslo&IDosoby=24071>>.

²⁴⁸ MUSILOVÁ (2007: 57)

²⁴⁹ BUREŠOVÁ (2001: 54)

Obraz líčený ženským katolicky zaměřeným tiskem měl vést k víře v Boha, častým námětem byla obětavá a náročná práce řádových sester.²⁵¹

Na stránkách časopisů pro ženy však otázky víry a polemiky o křesťanství po první světové válce vymizely. S odstupem, a spíše jen ironicky několika větami zmiňoval náboženské téma Jaroslav Přibík na stránkách válečného vydání časopisu Eva.

Od počátku vydávání tohoto magazínu články na téma náboženství chyběly.

*„Obtížen dědičným hříchem vstupuje člověk do manželství. Není úniku z tohoto údělu a mladí mužové budou spaseni teprve tehdy, až jim Stvořitel opět vloží ono ošemetné žebro, z něhož udělal ženu, zpět do těla a vyzve je k rajske blaženosti a osamělosti.“*²⁵²

V rychlejším životním tempu, kdy žena střídala práci v zaměstnání a doma, takřka nezbýval čas a možná ani chuť k rozjímání v kostele.

Svatební obřad se stal formální, světskou záležitostí, rozvody byly čím dál běžnější, na křest dítěte se zapomnělo a o dalších proměnách konstruktu matky a manželky, bych se ráda zmínila na následujících stránkách.

e) Role matky a manželky

Jak uvádí Karel Malý ve své publikaci o vývoji českého práva, do roku 1867 byl při uzavírání každého manželství vyžadován takzvaný politický konsensus. Ten zahrnoval souhlas orgánů veřejné správy, který byl vázán na důkaz, že žadatel je schopen uživit sebe i

²⁵⁰ MUSILOVÁ (2007: 37)

²⁵¹ BUREŠOVÁ (2001: 48)

²⁵² *Eva*; 12, (1940) č. 3, s. 4.

svou rodinu a byl shledán fyzicky i mravně způsobilým. Souhlas nebyl udělován nemajetným, u kterých byla opodstatněná obava, že by při ztrátě výdělků rozmnožili řady chudiny odkázané na obecnou chudinskou péči.

Koncepce manželství vycházela z nerovnoprávného postavení ženy a dávala vedoucí postavení muži. Ten byl prohlášen za hlavu rodiny, žena byla podřízena jeho moci.²⁵³

Manželství mohlo být zrušeno prohlášením za neplatné nebo rozlukou, smrtí jednoho z manželů anebo jeho prohlášením za mrtvého.

Pro katolíky byla v duchu kanonických předpisů rozlučka zakázána. Povoleno bylo rozvod od stolu a lože, po kterém sice manželé spolu nemuseli společně žít, ale neznamenal zánik manželství. Zavazoval manžele k vzájemné věrnosti.²⁵⁴

Východiskem právní úpravy byly tedy předpisy kanonického práva, o vzniku manželství rozhodovaly církevní orgány, ale manželské spory, včetně rozvodu či rozluky, náležely do kompetence soudů světských.

K podstatným změnám došlo v období bachovského absolutismu po zavedení konkordátu roku 1855. Tehdy byla na čas obnovena pravomoc církevních soudů v manželských otázkách.

S pádem konkordátu došlo k obnovení soudní pravomoci světských soudů a k zavedení civilních sňatků, a to v těch případech, kdy duchovní odpírali udělení souhlasu s uzavřením sňatku pro důvody právem občanským neuznané. Tehdy mohli snoubenci uzavřít manželství před orgány státními. Tento stav zůstal základem právní úpravy až do roku 1949, kdy teprve došlo k zásadní sekularizaci manželství a civilní sňatek se stal ještě častějším.²⁵⁵

Na roli manželky byly dívky od dětství připravovány. Matka měla za úkol dceru poučovat, upozorňovat, střežit a přitom pozorovat, jak se chová k mužům, aby ji pak mohla případně usměrňovat a varovat.

²⁵³ PALATOVÁ (2006: 503) uvádí příklady z *Občanského zákoníku* vydaného roku 1811. Jeho původní znění bylo relevantní pro celé 19. století, protože k jeho novelizaci došlo až v letech 1914- 1918. Dále uvádí: 946/1811 Sb. z. s. § 91 „*Muž jest hlava rodiny. Co hlava tato má zvláště právo, spravovati domácnost; také jest povinen, manželku dle mohovitosti své slušně živiti, a ji v každé případnosti zastupovati.*“

Tamtéž § 92 „*Manželka obdrží jméno mužovo a požívá práv stavu jeho. Ona jest povinna, za manželem do bydlení jíti, jemu v hospodářství a živnosti dle síly své pomáhati, a pokud pořádek domácí toho žádá, nařízení od něho učiněná nejen sama plniti, ale i k tomu přihlížeti, aby také od jiných byla plněna.*“

²⁵⁴ MALÝ (1995: 32) dále uvádí, že nekatolíci mohli být rozloučeni, u židů byla důvodem rozluky vůle manžela, cizoložství či vzájemná dohoda. U evangelíků nebylo možné manželství zrušit vzájemnou dohodou. Důvody k rozloučení mohly být: cizoložství, odsouzení do žaláře na 5 a více let, zlomyslné opuštění manžela, úklady o jeho život, zlé nakládání či nepřekonatelný odpor.

²⁵⁵ MALÝ (1995: 32 - 34)

Právě v „rozkvětu života“, čímž se mínilo období dospívání, byl kladen velký důraz na výchovu, aby tak dívka neuškodila své pověsti a hlavně svému panenství. „*Opatrujme poupě, aby se rozvinul krásný, plný, neporušený květ!*“²⁵⁶ Vyzýval matky časopis Lada.

Do šestnácti let byla děvčata studentkami některé vyšší dívčí školy, ale i poslušnou žákyní své matky - vychovatelky. Poněkud striktní pravidla, jako ostražitost při doprovodu na bál nebo při líbání dívčiny ruky chlapcem na promenádě však neznamenal úplné vyloučení společenského kontaktu s muži.

Nejčastější místo setkání dvou mladých lidí bylo doma, v rodinném kruhu, ve společnosti příbuzných. Tady se mohli pobavit hraním na hudební nástroje, promluvit o literatuře, dívka měla projevoval zaujetí chlapcovými sportovními výkony a přehledem.²⁵⁷

Zásnuby se vyznačovaly svou ritualizovanou podobou. Hlavní náplní byl verbální slib snoubenců: „*Slibuji, že tě přijmu za manželku/ manželka.*“²⁵⁸ Do tohoto období patřila také dohoda o svatební smlouvě, výši věna a podobě výbavy. Za adekvátní trvání zásnub byly považovány dva měsíce, za tu dobu se snoubenci mohli dohodnout o výši věna a postupně stanovit termín svatby.²⁵⁹

Čas svatebních příprav byl časem šití svatebního oblečení, sestavování seznamu hostů a menu svatební hostiny, výběru kytice a prstýnků. V této době se také samozřejmě rozesílala svatební oznámení. Často se objevovala i v ženských časopisech. O snaze pochlubit se tímto způsobem před známými nebylo pochyb.

„*Slečna Mařenka Krejbichova z Loukova a pan Josef Gutbier, pokladník české sev. dráhy v Mnich. Hradišti, slaviti budou sňatek svůj v sobotu dne 19. dubna t.r. o 11 hodině dopolední v chrámu Páně svaté Trojice v Loukově.*“²⁶⁰ Informoval časopis Žena, který byl víceméně lokálně zaměřen, vydával se v Mnichově Hradišti. Pravděpodobnost, že jména budoucích manželů někdo pozná, byla poměrně vysoká.

Sepsání svatební smlouvy přecházelo den svatby. Této formality se účastnili ženich, rodiče nevěsty, notář, popř. dohazovač. Svatební smlouva byla poměrně důležitá. Stanovovala totiž jednu z nejdůležitějších funkcí manželství, funkci ekonomickou.²⁶¹

Ženské časopisy věnovaly otázkám sňatku, manželství a následného mateřství nemalou pozornost. Vstup do manželského života byl zásadní událostí v životě ženy. Dobová žurnalistika připravovala na tento velký den dívky od šití výbav, příprav na narození dítěte a

²⁵⁶ Lada; 7, (1895) č. 15, s. 115.

²⁵⁷ ENGLOVÁ (2003: 14)

²⁵⁸ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 52)

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Žena; 1, (1902) č. 3, s. 43.

²⁶¹ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 53)

postupem času stále více rozebírala i palčivé otázky ohledně rozvodů. Budoucím nevěstám byly skrze články udělovány nejrůznější rady, jak být svému muži dobrou manželkou.

*„Prvním povoláním dívek jest, aby se z nich staly dobré manželky, rozšafné hospodyně a rozumné matky. Dle statistiky, kdyby se každý muž oženil, zůstane v Čechách ještě 200.000 dívek neprovdaných.“*²⁶² Jako by tím chtěl časopis Žena motivovat dívky k co největšímu úsilí při hledání ženicha, aby se náhodou neocitly mezi těmi neprovdanými.

Proto se podle časopisu Lada často stávalo, že *„...všechny dívky, sotvaže rozvíly se v pannu, ba ještě mnohem dříve, toužebně k tomu slunci své zraky upíraly, za vdavkami se honily, manželství za nejvyšší cíl života považovaly a veškerý naděje své doň skládaly.“*²⁶³

Ještě v 19. století zůstal výběr partnera omezen místem bydliště. Ve městech byla mobilita výraznější, o volbě partnera rozhodovali většinou rodiče. Čím byla doba pokročilejší, tím více byl dán prostor volbě mladých lidí.²⁶⁴

Role matky a manželky a její úspěšné zvládnání bylo i na počátku 20. století bráno jako povinnost a povolání. Proto jako příčina rozvratu manželství bylo nejvíce jmenováno nepochopení ženského údělu a povinností manželky.

*„Dívky se vdávají s láskou k muži, ale bez lásky k povolání manželky. Trpně nás to dojíká, slyšíme-li pronášeti dívku, často již zaslíbenou nevěstu, zcela vážně a hrdě: „Já vařit nebudu! Nevdávám se proto, abych konala práce domácí!“ Tu vypluje před námi bezděčně obraz nešťastného manželství a rozvratu rodiny. „Nepochopená povinnost! Zavíří nám mysl.“*²⁶⁵

Odpovědnost za ztroskotané manželství se tedy dávala ženě. Na ní bylo, aby péčí o rodinu, muže a domácnost zajistila jeho trvání. Na ni padla při rozpadu manželství vina a byla odsuzována.

Do časopisu Eva přispívala na konci 20. let i Milada Horáková, která před svým vyvdaným příjmením uváděla ještě své rodné, Králová. Seznamovala ženy s právními předpisy a zákony souvisejícími s manželstvím a péčí o děti.

*“Zvláště 2 kategorie znalostí jsou pro mladé manželství důležité. Znalost základních pravidel hygieny a výchovy dítek, a znalost právních předpisů, upravujících obtížnou otázku uzavření manželů samotných a poměr mezi rodiči a dětmi.“*²⁶⁶

²⁶² Žena; 1, (1902) č. 4, s. 39.

²⁶³ Lada; 24, (1912) č. 1, s. 4.

²⁶⁴ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 52)

²⁶⁵ Lada; 24, (1912) č. 1, s. 4.

²⁶⁶ Eva; 1, (1928) č. 4, s. 24.

Ženy byly také vedeny k zavržení ostychu v otázce předmanželských smluv, které měly usnadnit případné majetkoprávní problémy v budoucnosti.

Věno bylo bráno opět ve 40. letech jako vcelku dobrá rezerva pro případy nouze. Náklady na studia dětí, nevyhnutelný lékařský zákrok, zejména úpravy zubů, které nebyly z fondů hrazeny, ale i ztráta zaměstnání jednoho z manželů mohly vést k uznání, že na věno není třeba pohlížet s nedůvěrou, s předsudky o jeho zastaralosti.

*„Vešlo u nás ve zvyk, že ženy nahrazovaly nedostatek věna svým výdělečným zaměstnáním. Tu dobrou vůli sluší zhodnotiti. Obzvláště je třeba vyzvednouti ji tam, kde teprve spojení dvou malých příjmů umožnilo sňatek.“*²⁶⁷ Dokládá situaci časopis Eva.

Svatební obřad byl počátkem nového života. Muž začal zodpovídat za svou manželku, kterou měl povinnost živit a poskytnout jí přístřeší. Manželčinou povinností bylo vytvářet svému partnerovi nezbytné zázemí, v němž by si po práci dopřával odpočinku.

I zde je v souvislosti s manželstvím na místě zmínka o Magdaleně Dobromile Rettigové, autorce výroku: *„Já kdybych nyní opět děvče dvacítilété byla a nynější zkušenost a předložení měla, spíš bych se z nejvyšší skály do nejhlubší propasti než manželovi vrhla. Tam bych našla okamžitou smrt, kdežto v manželství znenáhla, tak jako by jen denně jemným špendlíkem upíchnutý, člověk zmučen umírá.“*²⁶⁸

Rettigová tedy zřejmě nebyla spokojená v manželství, protože ji ale vychovali k disciplíně a poslušnosti, smutek vyplývající z tohoto stavu pociťovala spíše vnitřně. Maximálně si občas posteskla nejbližším přátelům, ale navenek zůstávala spořádanou manželkou. Podobný postoj se od slušné a řádné ženy v podstatě vyžadoval, extravagance typu rozluka od manžela byla v době jejího života z mnoha ohledů nepřipustná.

Šlechtické a měšťanské prostředí navíc očekávalo od ženy, že bude svého manžela také vhodným způsobem reprezentovat. Součástí církevního obřadu tvořila mše, před kterou se ale museli snoubenci vyzpovídat.

Od roku 1868 bylo možné uzavírat sňatky občanské, což mohli využít hlavně příslušníci rozdílných vyznání. Katolické církevní sňatky ale jednoznačně převládaly.²⁶⁹

Módní žurnalistika doporučovala pro obřad bílé šaty, dochované svatební fotografie a prameny osobní povahy ale dokládají převahu civilního oblečení- jednobarevných šatů,

²⁶⁷ Eva; 12, (1940) č. 3, s. 13.

²⁶⁸ RETTIGOVÁ (1986: 5)

²⁶⁹ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 54)

případně kostýmu z kvalitní látky. Volbu diktovaly ekonomické ohledy i v případě zámožných nevěst: takové oblečení bylo nejen levnější, ale dalo se nosit i po svatbě.²⁷⁰

Průběh svatby se časem výrazně měnil. Jak informují dobové časopisy, matky nevěst se v první polovině 20. století necítily být žádnými matronami, volily tedy kostým v různých odstínech zelené, černé nebo fialové. Druzičkám náležely barvy pastelové, i nadále však ne bílé, která byla vyhrazena nevěstám.²⁷¹

Trend praktičnosti svatebních šatů přesáhl i do pozdější doby. I ve 30. letech se cenila spíše účelnost, než nákladné svatební róby. Pro ženu konce 30. let už nebyla svatba nijak zásadním mezníkem zasluhujícím monstrózní oslavy. Doba byla oproti 19. století střízlivější. Myrtové věnečky vyšly z módy, dívky si pořizovaly svatební šaty tak, „*aby v nich mohly chodit na čaje, do divadla nebo na cesty.*“²⁷²

Mnohé páry udělali ze svatby ryze soukromou záležitost s pár svědky.

Svatební cesta následující po svatebním dni, byla dalším krokem k novému životu. Uvedený zvyk se šířil po roce 1830 z Anglie, kde se po svatbě jezdilo na venkov. Cílem svatební cesty bylo získat klid a intimitu k vzájemnému poznání, které doma rušily neustálé zdvořilostní návštěvy.²⁷³

I pojetí svatebních cest se měnilo a časem byly shledávány jako zbytečný výstřelek. Novomanželé měli jiné starosti, často byli pracovně zaneprázdnění, životní tempo se zrychlovalo stejně jako průběh svatby. Vstup do manželství už dávno nebyl brán tak vážně, formální sňatek s pár pozvanými nahradil velké svatby na vsi. Od svatebních cest se za války z pochopitelných důvodů také upouštělo a jak uvádí časopis *Eva*, novomanželé šli často druhý den, jako obvykle, do práce.²⁷⁴

Neznámá autorka vystihla na stránkách *Ženského světa* obavu mnohých žen z manželství následující úvahou. „*Žena svého muže, to je ještě méně než dcera svého otce. Zde se ještě něco buduje, něco tvoří, budoucnost - ale tam je všechno hotovo. Žena svého muže platí jen tím, čím platí její manžel. Byla-li něčím nebo ne, stane se ničím. Má cenu jen*

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ *Lada*; 36, (1924) č. 1, s. 23.

²⁷² *Eva*; 8, (1936) č. 9, s. 12.

²⁷³ LENDEROVÁ- JIRÁNEK (2005: 55)

²⁷⁴ *Eva*; 12, (1940) č. 3, s. 19.

*tím, čím obohatila svého manžela. Za slečnu „redaktorku, profesorku“ atd. koupila si „milostivou paní“. Ženy milují víc než srdcem, milují životem.“*²⁷⁵

Převládající ideál soužití manželského páru ve 20. letech byl zmíněn také v článku „Moderní domácnost“ Nasti Papáčkové.

*„Vlastní moderní domácnost znamená ženu a muže, dva dobré, veselé kamarády, kteří moudře a krásně žijí spolu, druh vedle druhu, trávíce dny každý svou intenzivní prací a večery v klidu společného oddechu. Děti jsou smyslem a náplní jejich kouzelné formulky, domov.“*²⁷⁶

Podobně o smyslu manželství zauvažovala na konci 20. let Jesenská.

*„Lidé spolu nežijí – nikdy tomu neuvěřím – jen ze sexuálních, erotických, peněžních, sociálních, nutností. Lidé spolu žijí proto, aby měli kamaráda...“*²⁷⁷

Moderní bylo pojetí muže a ženy - manžela a manželky jako přátel. To bylo reálné také díky vyšší úrovni vzdělání ženy, než tomu bylo ještě v 19. století.²⁷⁸

Manželé si spolu mohli rovnocenně popovídat o všech možných tématech a mít také stejné zájmy, které už nevyklučovala příslušnost k mužskému nebo ženskému pohlaví.²⁷⁹

*„V nezáměrném prostředí obvykle spolu se svatbou skončil čas lásky: ženu čekala ve dne dřina, v noci často opilý muž. Větší část života byla buď těhotná, nebo kojící. Ne u všech měšťanských rodin tomu bylo jinak... Ať tak či onak, narozením prvního dítěte se z manželského páru stala rodina.“*²⁸⁰

Dělnická žena pracovala výdělečně vedle muže a přitom rodila a pečovala o potomky. Stejně i žena menšího zemědělce a živnostníka pomáhala muži na společném pozemku a ve městech se nejdříve ujal zvyk, že muž přinášel plat domů, aby z něho byly kryty potřeby rodiny a žena vedla domácnost a věnovala se dětem.

Hned po svatbě nastalo období, ve kterém měla žena pokud možná co nejrychleji otěhotnět. Nahota, těhotenství, porod, sexuální styk, to vše bylo tabu. Na venkově i ve městě byl určujícím faktorem nesmlouvavý postoj církve k sexualitě.²⁸¹

²⁷⁵ *Ženský svět*; 22, (1918) č. 10, s. 278.

²⁷⁶ *Eva*; 2 (1929) č. 13, s. 19.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ NEUMANN (1999: 1016) V buržoazii, zvláště u střední vrstvy měšťanstva, bylo vychování dcer prováděno tak, že muže od sňatku spíše odstrašovalo. Dívky se nedovedly stát ani duševně rovnými družkami ani dobrými hospodyněmi a matkami.

²⁷⁹ *Eva*; 2, (1929) č. 4, s. 9. Sportovní nadšení otvíralo ženám brány k nejrůznějším disciplínám, jako šerm nebo dokonce automobilové závodnictví, ve kterém se do historie nesmazatelně zapsala Eliška Junková. Jediná žena na 5. místě mezi 20 šampiony obávaného sicilského závodu Targa Florio 1928. I letectví mělo v Čechách známou reprezentantku, Elišku Hanuškovou – Hartmanovou.

²⁸⁰ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 57)

²⁸¹ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 63)

*„Věda 19. století je přesvědčena, že sexualita, pokud nevede k reprodukci, je plýtváním tělesnou energií a jako taková organismus oslabuje. Je-li významná část společnosti tvořena slabými jedinci, je ohrožen sociální pokrok.“*²⁸²

Významným pramenem při zkoumání sexuálního chování zaujímají prameny církve, např. Časopis katolického duchovenstva, věnující značnou pozornost manželství. Z tištěných pramenů přinášejí velmi zajímavé poznatky i zpovědní návody a zpovědní zrcadla. Další možnosti představuje soudobá lékařská literatura.²⁸³

Na rozdíl od dnešní doby ženské časopisy sexuální otázky téměř neřešily. I kdyby se měly týkat zdravotní stránky této oblasti. Pohlavní život tvořil téma, které bylo ve slušné společnosti, tématem k veřejnému probírání zapovězeným. Pokud se některá zmínka přeci jen vyskytla, byla zde morální stránka věci na prvním místě.

Takto například časopis Lada uveřejnil úvahu, jestli škodí pohlavní zdrženlivost také u neprovdaných žen. *„Bezúčelná je otázka proto, poněvadž, jak již dokázáno, mnohá dívka v manželství vejíti nemůže. Sám filosof Schopenhauer radí ukájení pudu pohlavního mezi potřeby lidské, nikdy „nezbytné“. Jen u zahálčivých bytostí mohly vzniknouti domněnky o nějaké škodlivosti.“*²⁸⁴ Autorka výroku vyjádřila svůj postoj opravdu velmi zaobaleně, tedy jak to bylo zvykem.

Za sodomii se považovala každá forma sexuálního styku v jiné poloze než misionářské, muž měl dominovat ženě opravdu ve všech ohledech. Onanií se nazývala i přerušovaná soulož. Jak uvádí Fafejta, ženino sexuální vzrušení bývalo považováno za projev sobectví ohrožující její přirozené poslání: mateřství a péči o rodinu. *„Tak byla každá toužící žena, ať už se jednalo o touhu po vzdělání, nebo po sexu, vnímána jako žena nebezpečná, narušující sociální řád.“*²⁸⁵

To, jak poučit děti o vzniku života a choulostivých otázkách spojených s dospíváním, radil ženám ve 20. letech formou listů pro mládež časopis Lada.

Jako nepotřebnější změnu, viděl autor uveřejňovaných rad doktor Harmach lepší stravu pro dospívající dítě. Ta měla napomáhat správnému vývinu těla. Nejvíce varoval před samotným pohlavním stykem, příčinou uvedení dítěte do života, aniž by bylo zajištěno.

„Pornografické obrázky lákají z plakátů a z výkladů knihkupeckých dychtivé zraky dětské, oplzlé písničky ozývají se každé chvíle po ulicích, rozčilující scény dorážejí na vnímavou duši v biografech, knihy dráždícího obsahu kolují mezi spolužáky, kteří dovedou

²⁸² FAFEJTA (2004: 118)

²⁸³ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 62)

²⁸⁴ Lada; 24, (1912) č. 2, s. 19.

²⁸⁵ FAFEJTA (2004: 129)

vyprávěti o nejednom dobrodružství z nočních toulek po hostincích a vinárnách.“²⁸⁶ Stěžoval si na zhoubné působení lákadel a svodů mládeže.

Jak vyplývá z dalšího obsahu článků, rodiče měli všemi možnými způsoby odvádět pozornost dětí od pohlavních pudů. Argumentem byla myšlenka, že v dospívání musí žít člověk zdrženlivě, aby nechal volný průběh přirozenému zužitkování šťáv pohlavních žláz, potřebných k rozvoji nervové soustavy.

Jak tvrdí Fafejta, masturbace měla podle lékařů konce 18. až počátku 20. století nezanedbatelné zdravotní následky. Nejčastěji podle nich vedla k slabosti a vyhublosti, ale mnohdy si popisy lékařů vzájemně odporovaly.

*„Ještě v roce 1927 se můžeme dočíst následující větu od dr. H. Fouriera: „Onanisté nemohou dobře vyskočit na koně a učí se jen velmi těžko tanci.“*²⁸⁷

Harmach přispívající do pravidelné rubriky Lady se však ve většině svých kapitol zaobíral spíše dospívajícími chlapci, které prostřednictvím těchto listů varoval před nejrůznějšími tělesnými rozkošemi.

„Připouští se soustavně opakované mrhání nejdůležitějších šťáv těla lidského pro domnělý požitek, který souloží doprovází. To děje se na úkor zesílení nevyspělého ještě těla lidského a zvláště soustavy nervové, čímž tělo předčasně vadne, vysiluje a posléze hyne za nevýslovných útrap...“ hrůzu nahánějící vize doktora Harmacha uzavírá výčet a projevy nejrůznějších pohlavních nemocí.

Na závěr si autor rad mladým neodpustil dojemnou vzpomínku na ústav pro děti takto nakažené vinou svých rodičů. Je ovšem pravda, že ve 20. století už byly pohlavní nemoci častěji zmiňovaným tématem v ženských časopisech. Ženský svět například téměř na dvou stranách informoval o ženských nemocech a jejich následné (nejlépe lázeňské) léčbě.

Jako nejčastější příčiny jejich vzniku jmenoval v uvedeném časopise odborný lékař soulož, těhotenství, potrat, porod a přechod. Mimo to i cukrovku, otylost, pohlavní výstřednosti a k tomu vedoucí pohlavní nákazu.²⁸⁸

*„Před těmito následky chrání se žena svým panenstvím, neboť ona daleko více trpí než muž. Bohužel dnes tvůrčí síla člověka podržena jest požitkům a rozkoši.“*²⁸⁹

Těhotenství a mateřství se v průběhu 19. století stalo předmětem zájmu pedagogů, lékařů a filosofů daleko více, než tomu bylo dříve. Poměrně rozsáhlé množství lékařské

²⁸⁶ Lada; 36, (1924) č. 1, s. 272.

²⁸⁷ FAFEJTA (2004: 119) „Mluvit o masturbaci, to bylo zcela tabu. Ale kolem roku 1900 už by asi nebylo pět žáků jičínské reálky vyloučeno ze školy za „samohanu“, jako se stalo v únoru 1872.“ ÚLEHLA (2006: 46)

²⁸⁸ Ženský svět; 25, (1921) č. 9, s. 135.

²⁸⁹ Moderní žena; 1, (1909) č. 8, s. 23.

literatury představovalo pramen k pochopení nového pojetí fenoménu mateřství a ženského těla.

Genderový konstrukt feminity v první polovině 20. století pomáhají dokumentovat také rady v ženských časopisech. Nebyly sice tak časté, ale potřeba informovanosti a znalosti svého těla stále rostla a stud už nebyl na místě.

*„Mnohem více bylo by šťastných rodinných krbů, kdyby naše dívky a ženy byly lépe poučeny o těle a jeho pohlavních funkcích. Ve směru tom vládne úžasná nevědomost. Vinu nese v první řadě výchova školní, v druhé výchova domácí.“*²⁹⁰

V příručkách a rádcích se tedy měly ženy dovědět, jak se připravit na porod, na co si dát pozor a jak v prvních měsících postupovat v péči o novorozence.

Dobová lékařská literatura pojmenovávala mateřství úkolem a povinností vdané ženy. *„Vstupem do stavu manželského nastává ženě povinnost, aby se důkladně připravila na vše, co ji v tomto novém postavení očekává. Také zdraví svého musí více dbáti, než se snad činila za svobodna, neboť stále musí mít na mysli, že každý den může v těle jejím započítí život nový tvor, jejíž ona jest povinna ku zdárnému vývinu přivést, jej zroditi, kojiti a vychovati.“*²⁹¹

Vyzýval k zvýšené opatrnosti na svoje zdraví Dr. Svoboda, autor lékařské publikace věnované mladým matkám. Opět zde padla zmínka o nedostatečné informovanosti dívek vstupujících do manželství, a proto vytyčil Svoboda jako cíl své knihy „Mladá matka“ seznámit její čtenářky s podstatou ženského těla, těhotenstvím a porodem. Rodit a vychovávat děti označoval za nejněžnější úkol žen.

*Žena, která co nejrychleji po svatbě nepřivedla na svět potomka, snad jako by se neměla divit manželově rozladěnosti. „Manželství bezdětné snad není ani pravým manželstvím, neboť hlavní podmínkou tohoto stavu jest zploditi děti. Proto zajisté nikdo nebude se diviti ženě, je-li netrpělivou, že dlouho po sňatku nestává se těhotnou, a nikdo nebude zablívati manželi, jestliže tento nelibě nese, že po dlouhý čas nedostává se mu naděje na potomka.“*²⁹²

²⁹⁰ Ženský svět; 25, (1921) č. 9, s. 137.

²⁹¹ SVOBODA (1926?: 20)

²⁹² Tamtéž.

V období těhotenství byl také kladen důraz na odpovídající životosprávu. Strava měla být silná, v posledních měsících bylo ale nežádoucí přejídání, kvůli možnosti předčasného vyprovokování porodu. Vyloučeno nebylo ani požívání alkoholu, třetinka piva nebo vinný střík při jídle se dokonce doporučovali pro lepší trávení.

Jakmile žena poznala, že otěhotněla, měla ihned odložit těsné oblečení, kromě těhotenského pásu ke zpevnění břicha a dělohy.

Zahálka a nečinnost žen byly odsuzovány v běžně, dělo se tak i v případě budoucích rodiček. Svoboda zmiňoval snadné porody na venkově, na rozdíl od města, kde se nastávající matky nechávaly zastupovat v domácnosti služkami.

„Škodlivě působí i příliš hlučný smích, hlasité volání a vše, k čemu je zapotřebí napínání svalstva břišního.“ ²⁹³ Končí svůj vyčerpávající výčet rad, jak by se měla těhotná žena chovat.

V 19. století se rodilo doma. Ve veřejných porodnicích rodily jen ženy chudé a ženy čekající nemanželské dítě. Nadto se tam více umíralo, což mívalo na svědomí snadnější šíření horečky omladnic. ²⁹⁴

K porodu patřila neodmyslitelně porodní bába a v průběhu 19. století se její odborná kvalifikace stala samozřejmostí. Pokud porod probíhal normálně, zvládla ho sama. V případě komplikací bylo její povinností zavolat lékaře. ²⁹⁵

Porodní bába hned po porodu ověřila, jestli je novorozeně životaschopné. Pokud tomu tak nebylo, směla dítě nouzově pokřtít. První koupel, konaná hned po narození měla očistit nejen tělo, ale i duši od dědičného hříchu. ²⁹⁶

O důležitosti mateřství a potlačování tělesných žádostí vypovídá i článek uvedený v Moderní ženě.

„Dnes dítě jest přítěží rozkoše. V tom vězí hlavně kořen zla našeho společenského řádu. Cílem lásky muže i ženy má býti dítě... Žije-li žena nebo muž bez dítěte, jest život bezutěšený, bez cíle, bez významu, bez účelu.“ ²⁹⁷

I přesto že se tedy některé ženy mohly svému po staletí přisuzovanému údělu vzepřít nebo vyhnout, nikdy tyto tendence na stránkách ženského tisku podporovány nebyly.

Jako příklad moderního mateřství mohla sloužit Božena Kunětická - Viková. Byla vzdělaná žena a známá spisovatelka, zvyklá často vystupovat na veřejnosti.

²⁹³ SVOBODA (1926?: 40)

²⁹⁴ ÚLEHLA (2006: 50)

²⁹⁵ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 26)

²⁹⁶ LENDEROVÁ - JIRÁNEK (2005: 51)

²⁹⁷ *Moderní žena*; 1, (1909) č. 9, s. 233.

Své názory na mateřství otevřeně sdělovala čtenářkám Ženského světa od roku 1918. Ženy byly válečnými poměry donuceny vstoupit na řadu míst, která před válkou zaujímali muži. Po jejich návratu zpět domů, musely z těchto míst ženy opět odejít a zůstávaly tak opět bez zaměstnání.

Snad tyto podmínky nutily mnohé přemýšlet nad hodnotou jejich úřadu manželky a matky. Kunětická byla toho názoru, že se život ženy realizující se pouze v domácím prostředí stává trapným nedorozuměním. Tam „venku“ se přitom měnil svět a život nabízel nejrůznější možnosti vývoje. Krizi těchto tradičních hodnot a uvažování žen nad sebou samými viděla jako častou příčinu rozpadu manželství.

*„Otázka mateřství se pozvolna stává postrachem žen, které žily mimo rodinu i těch, které měly manžela. Poměry ženu nutí volit jednodušší cestu- život bez dítěte a mateřské zodpovědnosti, čímž jsou ohroženy nejvíce ženy v samostatném postavení.“*²⁹⁸

Kunětická ale také nezavrhovala význam rodiny, naopak. Litovala cynických slov, která byla podle ní po válce slyšet až velmi často. Zněla „*Rodit na komando! Rodit za každou cenu!*“²⁹⁹

Jak informovaly Ženské listy, rovnováha mezi počtem žen i mužů byla narušena a správně se lékařské kapacity domnívaly, že tento stav potrvá nadále.

Po 1. světové válce bylo stále možné setkat se s mýtem, že nedostatečně živěná matka, vysílená chorobami a vyčerpaná, může stěžejí porodit chlapce.³⁰⁰ Obviňovány byly také zmíněné přehnané akce nebádající k porodům za každou cenu, trend typický pro dobu poválečnou.

Ztráta menstruace, válkou a chudobou vysílených žen, byla v Ženském světě označena za přirozenou pomoc, kterou chránila příroda před oplodněním ženu.³⁰¹

*„Nevím, jak to příroda zařídila...jistě je, že nařídila ženě, aby rodila děti, a nevím, je-li to krásné. Skoro se mi zdá, že to je velmi namáhavé a nijak hezké a že to začíná být hezké, až když už je po všem a když už v kolébce brouká děťátko. Rozhodně však nemyslím, že by žena, která poslouchá přírodu, měla hodně času starat se o povinnost a být dekorativní.“*³⁰²

²⁹⁸ Ženské listy; 22, (1918) č. 3, s. 67.

²⁹⁹ Ženské listy; 22, (1918) č. 3, s. 68.

³⁰⁰ Ženské listy; 22, (1918) č. 3, s. 69.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² JESENSKÁ (1995: 64)

Zdálo by se, že Milena Jesenská viděla mateřství spíše estetickým úhlem pohledu. Fejeton „Dekorativnost žen“ vznikl dva roky před narozením jejího prvního a jediného dítěte, dcery Jany.

Otázky o povinnosti starat se o rodinu vyvstaly i s výdělečnou prací žen.

*„Smutno, přesmutno, že máme provdané dělnice, které po celý den jsou zaměstnány mimo dům. Pro jejich děti zřizují lidumilné spolky i obce jesle, opatrovny i útulky; teď by mělo k nim přibýti ještě podobných ústavů pro děti učitelek a úřednic? Kam poděl by se život rodinný, kam výchova v rodině, jediný přirozený způsob vychování?“*³⁰³ Ptala se příspěvatelka do Lada v článku věnovaném feminismu a požadavkům žen na práci. Byla toho názoru, že profesní a rodinný život je neslučitelný.

*„Teď najednou chtějí se feministky domáhati toho, aby úřednice, učitelky atd. směly se vdávati. Vždyť jim nikdo v tom nebrání; ať se vdají, když je někdo chce – ale ovšem úřad jakýkoliv ať před tím složí.“*³⁰⁴

Sociální demokracie formulovala na sjezdu roku 1927 požadavek rovnoprávného postavení ženy a muže v manželství a rodině. Navrhovala náhradu dosavadní otcovské moci mocí rodičovskou, zrovnoprávnění nemanželských dětí s dětmi narozenými v manželství, zavedení alimentární povinnosti a vyplácení výživného matkám z veřejných zdrojů a jejich následné vymáhání od povinných osob.³⁰⁵

*„Muži brojí proti tomu, že soud připouští nemanželskou matku ku přísaze proti otci. Tato zásada zákona je zcela správná. Při otřesné morálce velké části mládeže popřelo by padesát procent mužů svůj styk s děvčetem a málo které nemanželské dítě by mělo vůbec otce.“*³⁰⁶ Rozezleně psala neznámá autorka v časopise Lada koncem 30. let.

Tradiční návrhy jako pracovně právní ochrana žen a ochrana mateřství se objevily na programu sjezdu Sociální demokracie také roku 1930 v Praze. Byl zde vysloven i požadavek zvýšit mateřské dávky vyplácené z nemocenského pojištění o příspěvek státu a přiznat je všem nemajetným matkám, tedy i těm, které nebyly pojištěny. To souviselo s důsledky hospodářské krize, která vyvolala diskusi o státních zásazích do ekonomiky.³⁰⁷

³⁰³ Lada; 24, (1912) č. 1, s. 7.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ MUSILOVÁ (2007: 38)

³⁰⁶ Lada; 60, (1938) č. 26, s. 233.

³⁰⁷ MUSILOVÁ (2007: 52)

„Platná právní úprava delegovala výkon rodičovské moci na otce, resp. poručníka, pokud otec zemřel, nebyl znám nebo odmítl otcovství. Matky neměly právo rozhodovat o svých dětech, přestože nesly veškerou tíhu péče o ně a o jejich výchovu.“³⁰⁸

Liberální ženské spolky kritizovaly tento stav už před první světovou válkou. Pomoc matkám byla na počátku existence Československé republiky zakotvena jen v zákonech, které upravovaly nemocenské pojištění; sociální péče o potřebné matky spočívala tradičně v rukou charity a jednotlivců.³⁰⁹

Co se týká samotné výchovy, děti v 19. století nebyly traumatizovány rozvody svých rodičů, ale často tvrdou výchovou. Potomci obou pohlaví bývali vychováni velmi autoritativně v duchu přikázání „Cti otce svého i matku svou“. Vztah k otci byl dán patriarchálním modelem rodiny.³¹⁰

„Křesťanství stejně ctí muže i ženu, stejně vychovává hochy i dívky, věnuje jim stejnou péči. Ono velí dítěti: „Cti otce svého a matku svou“ a prohlašuje matku vzhledem k dětem za rovnou otci. Vrátilo tedy matce právo na děti, na jejich výchovu a dětem pak poroučí oba rodiče stejně ctíti.“³¹¹ Vyzdvihuje přednosti křesťanství prostějovský časopis Eva.

Shrnuto podle názorů většiny dobových časopisů, matka měla za úkol vychovávat, učit děti česky, nejrůznější lidové písničky a říkanky a pokud možno se dále snažit o potomstvo.

„Dvojitý metr“ ve výchově dívek a chlapců už přestal být brán na počátku 20. století se shovívavostí. Píše o tom například Šťastný domov.

„Všechny vlastnosti každého pohlaví se vyvinují samy od sebe a není třeba je tak velice podporovat. V našem vychování se činí v dětství příliš brzy rozdíl mezi děvčaty a hochy. Tím myslím právě onu chlapeckou pánovitost...“³¹² Stěžovala si v časopise Šťastný domov Julie Vlasáková v článku nazvaném O vychování synů a dodávala:

„Každý chlapec smí bez pokárání sestry i služku komandovat, smí křičet, dupat, dveřmi třískat, neb je nechat dokořán otevřené, hračky se mu dají taky ty nejhlučnější, buben,

³⁰⁸ MUSILOVÁ (2007: 53)

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ LENDEROVÁ- JIRÁNEK (2005: 67)

³¹¹ Eva; 4, (1911) 8, s. 121.

³¹² Šťastný domov; 1, (1905) č. 13, s. 300.

píšťaly, pušky, a čím větší povyk dělá, tím více prozrazuje svou „mužskou samostatnost a energii“. Myslím, že bezohlednost a hrubost není mužností.“³¹³

Přísnější výchování dívek bylo v ženských časopisech řešeno častěji. Matky, zejména dospívajících děvčat byly vyzývány k ostražitosti, aby „počestnost“ jejich dcer zůstala uchována co nejdéle.

*„Na matkách záleží, aby bděly nad výchováním dcer, aby sledovaly každý směr jejich duševního vývoje a vypravovaly jim společenské způsoby, chránily jich dívčí čistotu mysle i srdce...“*³¹⁴ Takto Anna R. Husová viděla povinnosti matek, jejichž dcery hodnotila jako stále více uvolněné, tedy stále méně vychované.

Jak bylo řečeno, nad výchovou chlapců se podobné moralistky tolik nepozastavovaly, i když byly v časopisech s to směle napsat: *„Muži jsou a zůstanou motýli. Oblutují a odletují, matou hlavy dívek, vzbuzují u maminek klamně naděje, aniž by některou ze svých ctitelek vedli k oltáři.“*³¹⁵ Plnit svědomitě náročné požadavky na výchovu dětí, kterých bylo v rodině často několik, nebylo jednoduché.

„Zrodit děti není těžké,“ vyjadřovala se ve 20. letech ještě bezdětná Jesenská v eseji o ženské emancipaci. *„...To dovede – a mnohem statečněji, samozřejmě i moudřeji – každá kočka. Vychovat děti je však ohromná věc.“*³¹⁶ Obdivovala se dále.

Jako největší chybu matek ve výchově viděly časopisy ve 30. letech hlavně přehnanou péči o potomka. Z dětí maminek, které se od dítěte nehnou, věčně je něčím krmí a o jiných věcech než o dítěti se nedovedou bavit, rostou podle Marie Podešvové malí tyraní.³¹⁷

*„Nervosní a přecitlivělá maminka, která se třese o své dítě od rána do večera, nemůže být příkladem a matka přece především musí být tak dokonalá, aby její dítě v ní vidělo příklad všeho dobra.“*³¹⁸ Situace byla složitá, mnohá z žen ve 30. letech neměla moc příležitostí obeznámit se s péčí o kojence. Mnohdy bylo její prvorozené dítě také první, které chovala (a často i poslední, protože jak uvádí časopis Eva roku 1940, inteligence měla dětí málo, často jen jedno).

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ *Lada*; 24, (1912) č. 22, s. 256.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ JESENSKÁ (1995: 55)

³¹⁷ *Lada*; 24, (1912) č. 26, s. 233.

³¹⁸ *Eva*; 12, (1940) č. 12, s. 11.

Jinak tomu však bývalo u předchozích generací, kterým se od mala vštěpovala především jejich budoucí role mateřská. Babičky tehdejších mladých žen se častěji staraly o děti svých sester nebo o sourozence.³¹⁹

Manželství mělo být odedávna nerozlučným sňatkem dvou lidí, zatímco už na konci 20. let bylo jeho pojetí zcela jiné. Když si manželé nerozuměli, nastoupil podle paragrafů „nepřekonatelný odpor“. Otázka manželství na zkoušku začala vystupovat do popředí. Zkoušely se hodnoty v morálce, etice, aby je společnost přijala nebo zavrhla.

Je třeba říci, že se v meziválečném období začal projevovat zajímavý trend, kterým byl vzrůstající zájem otců o výchovu dětí, a to již těch nejmenších – novorozenců.

Tendence to byla sice ještě ojedinělá, ale přesto se dala v ženském časopise najít zmínka v předchozích letech neslýchaná.

*„Otcové dnešního věku mají živou a přímou účast v té životní piplačce, které se říká výchova. Vy, jako inženýr vzal jste doma kružítko a pravítka, narýsoval jste si plán povijanu a také jste jej podle plánu sám ušil. Podle přiznání Vaší paní dovedete prý plést a jiné domácí práce...“*³²⁰ Možná to byl jen další z fiktivních dopisů, které se na stránkách ženských periodik objevovaly. Ne vždy však byly daleko od pravdy.

Nakolik mohly být tyto věty realitou, se dá jen těžko usuzovat. Jisté však je, že ještě na začátku 20. století by tyto věty nespátřily světlo světa ani na papíře.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem dospěla k poznatku, že zkoumané období od roku 1860 do roku 1940 bylo pro utvoření obrazu dnešní ženy zcela výjimečné.

Časopisy prošly od konce 19. století do 40. let výrazným vývojem. Po obsahové stránce k němu přispělo hlavně vzdělání žen a jejich emancipace. Formální stránku a vzhled

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ *Eva*; 12, (1940) č. 5, s. 10. Tak zněl dopis muže, pišícího svému známému, se kterým se poznal v porodnici na návštěvě u své ženy.

periodik nejvíce ovlivnily nové tiskařské metody, zejména rozmach fotografie, dokumentující proměnu vzhledu ženy a pojetí tehdejšího ideálu krásy.

V prvorepublikových časopisech začínal být stále více vyvíjen nátlak na ženy prostřednictvím reklamy. Kult štíhlosti a sportu poprvé nutil čtenářky k omezování se v jídle a udržování hmotnosti. Největším paradoxem jsou podle mého názoru tyto tendence v období 1. a 2. světové války.

Magazíny pro ženy byly důležitým médiem, skrze které dávaly najevo svoje postoje významné osobnosti kulturního a společenského života.

Stále více směřovaly od informativního a vzdělávacího charakteru k oddechovému rázu s články o zábavě, volném času a životním stylu. K tomu přispěla hlavně výdělečná činnost žen a přesun produktů, které ženy dosud vyráběly doma, do továren. Přístrojů a služeb usnadňujících ženskou práci v domácnosti rovněž stále přibývalo.

Dobová periodika jsou také zajímavým pramenem ke zkoumání vztahů mezi ženou a mužem, které se od 19. století na základě společenské situace změnily. Pro ženy 20. století již nebyl vstup do manželství zásadní a prvořadou záležitostí, jako tomu bylo ve století předchozím. Začaly postupně brát muže a jejich postoje k nim s ironií a nadhledem, což dříve na stránkách časopisů rozhodně nebylo prezentováno.

V předchozích kapitolách jsem se tedy pokusila zachytit ženu v jejím vývoji od bytosti vychovávané k podřízenosti svému muži a biologickým podstatám jako mateřství, k nezávislosti s možností o svém osudu stále více rozhodovat. Oněch osmdesát let „postačilo“ k přerodu ženy – matky, manželky a hospodyně, v osobnosti, které dodnes platí za výjimečné postavy českých dějin.

Čtyřicet let před nástupem 20. století začala jejich cesta za emancipací a čtyřicet let po tomto přelomu bylo již vidět první úspěchy. Konec 19. století, který byl důležitý pro ženu tím, jaké podmínky jí umožnil, vystřídalo století 20. s trpkými počátky v podobě dvou světových válek. Válek mužů, které však daly příležitosti právě ženám, projevit sílu se kterou zvládly svoje nová povolání ve společnosti. V soukromí však zůstávaly stále matkami, u kterých zájem o rodinu a potomky přetrvával.

RESUMÉ

Ich gelangte in meine Arbeit zum Abschluss, dass erforschter Zeitraum von 1860 bis 1940 das Wesen der heutigen Frau bildete, deswegen ganz außerordentlich war.

Die Zeitschriften veränderten sich vom Ende des 19. Jahrhundert bis 40. Jahren in jeder Hinsicht. Daran sich hauptsächlich die Bildung und Emanzipation beteiligten. Formale

Seite und das Aussehen der Zeitschriften am meisten neue Methoden der Druckindustrie beeinflussten. Vornehmlich die Entwicklung der Fotografie veränderte die Frau dokumentierte, gleich wie damalige Auffassung des Schönheitsideales.

Reklame mit einem Schlankheitskult verbunden, die Frauen unter Druck setzte, und zur ihren Nahrungsbegrenzung drängte, sowie zum Körpergewicht ständig kontrollieren. Ich finde diese Tendenzen fast wie ein Paradox vor allem durch Kriegsjahre.

Magazine für Frauen waren ein wichtiges Medium, wo auch einige bedeutende tschechische Persönlichkeiten wirkten.

Die Zeitschriften immer mehr für die Unterhaltung dienten, und Artikeln über Freizeit und Lebensstil boten. Dazu vor allem die Erwerbstätigkeit der Frauen halfte. Einige Produkte, die zu Hause hergestellt wurden, in hohem Maße spezielle Fabriken erzeugten. Neue mechanische Hausgeräte und Maschinen Arbeit zu Hause auch leichter machten.

Periodika können auch interessante Quellen für die Untersuchung des Verhältnisses und Partnerbeziehungen sein. Für die Frauen des 20. Jahrhundert war ein Lebensbund nicht mehr so wichtig und vorrangig, wie war das im Jahrhundert vorher. Sie begannen allmählich ein Verhältnis zu den Männern mehr ironisch, und mit einer Obenansicht nehmen. Das konnte früher niemand in einer Zeitschrift so präsentieren.

In vorigem Kapitel versuchte ich eine Frau beschreiben, in ihrer Entwicklung vom Wesen, das untergeordnete ist, ob ihrem Mann oder ihrer Mutterschaft, zur Veränderung, und unabhängigkeit. Achtzig Jahren reichten zur Transformation der Frau, die früher vor allem eine Ehefrau, Mutter und Haushälterin war, zur Persönlichkeiten, die bisher als bedeutendste in der tschechischen Geschichte gelten.

Das Ende des 19. Jahrhundert wichtig für die Frauen war, weil viele Bedingungen ihnen ermöglichte. Dann kam aber 20. Jahrhundert mit zwei Weltkriegen. Diese ergriffen sie wie eine seltene Gelegenheit und zeigten, dass sie viele Kräfte für neue Professionen haben. Doch blieben aber auch die Mütter, mit Interesse an eigene Familie und Kinder.

Máte pihy?



Vyznam. medaili. stříbrnou.

Bílý, jako mramor hladký obličej a ruce docílí se jen pařížským Louise-Cremem.

Všechny dámy i páni, kteří tento naprosto neškodný Creme, od různých autorit a c. k profesorů doporučený, denně upotřebují, jsou překvapeni nad jeho výsledkem a jsou dle došlých poděkovacích dopisů obdivováni, jak mají krásnou pleť. — Proto hřeší každá dáma na sobě, která si pleť nešetří a nepěstuje pařížským Louise-Cremem.

Cena 1 zlatý.

Návod u každé krabičky.
Zásilky na venek poštou bez udání obsahu.

Hlavní sklad má
Alois Sláma
v Praze na Král. Vinohradech,
v Palackého třídě č. 7.

Ženské listy; 18, (1900) č. 10. Inzerce

Kuchyňská zařízení
pro nevěsty

doporučuje u velkém výběru a za ceny nejlevnější

Karel Jeřábek
PRAHA,
— Michalská ulice I. —
Vlastní výroba

domácích ledniček, koupacích van, sedaček atd.


Praktické domácí stroje, mandly, ždímačky, pračky atd.

vždy v hojném výběru.

Vzorné kuchyně k nahlédnutí.
Cenníky a rozpočty zdarma.

Ženské listy; 18, (1900) č. 10. Inzerce.

Šedivění, vypadávání vlasů,
tvoření se lupů lze zameziti! Jemný, řídký vlas i vous sesílí a zhoustne. Odbor. spis zdarma zašle




„JUNO“ jest nejlepší ochrana pro dámy. Tuceť K 8.—. Patent. novinka, stříbrný ochranný prostředek, nezničitelný K 48.—.

VÍT MALEC, PRAHA-KOŠÍŘE, VILA „VLASTA“-VI.

Ženský svět; 1, (1920) č. 1, s. 280.

Matčino štěstí

jest dosaženo, může-li své dítě sama kojiti a jest dosažitelno, jelikož Galegol povzbuzuje tvoření mléka, zvyšuje jeho množství až o 50% a zlepšuje jeho jakost, takže kojenci rychle a stále prospívají. Umožňuje tedy a usnadňuje kojení každé matce. Krabice pro 15—20 dnů 7 K. Sklady v lékárnách. Výroba v lékárně B. FRAGNERA, v Praze III., nároží Nerudovy ul.

Ženský svět; 1, (1920) č. 1, 280.

SILNÉ DÁMY
 nabudou štíhlých a elegantních tvarů těla
 používají-li universálního břišního pasu. Tento pas nepřekáží v pohybu, netlačí ani
 netlačí a doporučen jest odbornými lékaři. Dopíšte si o návod k používání a měření pasu.

Dámské ochrany s podrobným návodem na skladě.
 Irigatory, enemy, měsíční pasy a jiné hygienické potřeby. Kosmetické prostředky:
 kremy na obličej, toaletní mýdla, pudry a j.

Dotazy a objednávky vyřizuje
VLADIMÍR BAŠUS
 odborný závod zdravotnický

Praha II., Lazarská 82. Praha II., Lazarská 82.

Ženský svět; 25, (1921) č. 9, s. 147.



Takové vady nosů a podobné mohou se zlepšiti
 orthopedickým přeformovačem nosů. Nový model 21
 Zello-punkt se 6 posouvacími regulátory a koženými
 houbovými polštářky jest pro každý nehezký útvar nosu
 upotřebitelný a přetvoří v krátké době normálně, ortho-
 pedicky správně ovládaný nosní sval. (Nikoliv vady
 kostí.) Dosud prodáno více než 200.000 kusů. Prof.
 Dr. med. z Eecku píše: „Přednosti spojené s dokazatel-
 nými výsledky přístrojku ponouká mě tentýž stále před-
 pisovati...“ Cena Kč 54 a poštovné. Nenápadně za-
 sílá proti dobírce neb
 zaplacení předem

„ETA“ zásilkový dům,
 Král. Vinohrady,
 Moravská ul. 48.



Ženský svět; 25, (1921) č. 21, s. 275.

ODTUČŇOVACÍ THÉ

Balíček Kč 8.75. Balíček Kč 8.75.



DECRASSAN-FARMAKA
 DLE DOC. DRA. CHUNTA.

Koupíte v každé lékárně.

Ženský svět; 34, (1930) č. 2. Inzerce.



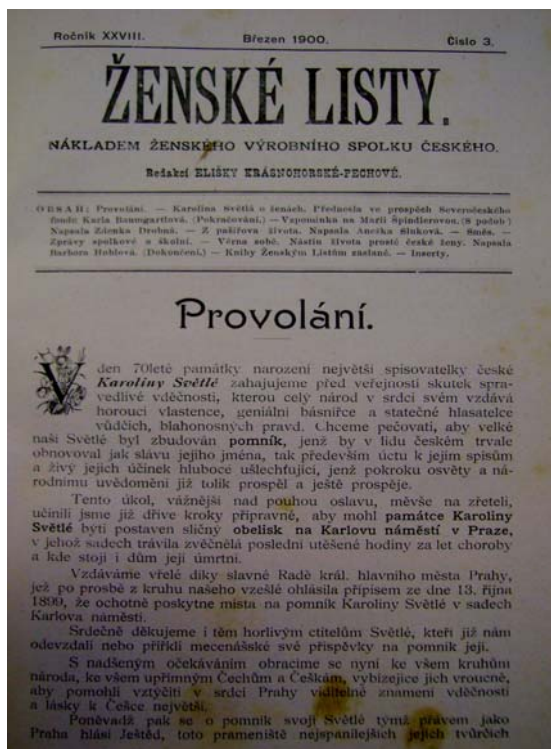
Přestože šlo o letní číslo časopisu,
 některé nápady a fotografie budí
 dojem humorného silvestrovského
 čísla. Žehlička na vrásky.
Lada; 61, (1938) č. 32, s. 53.



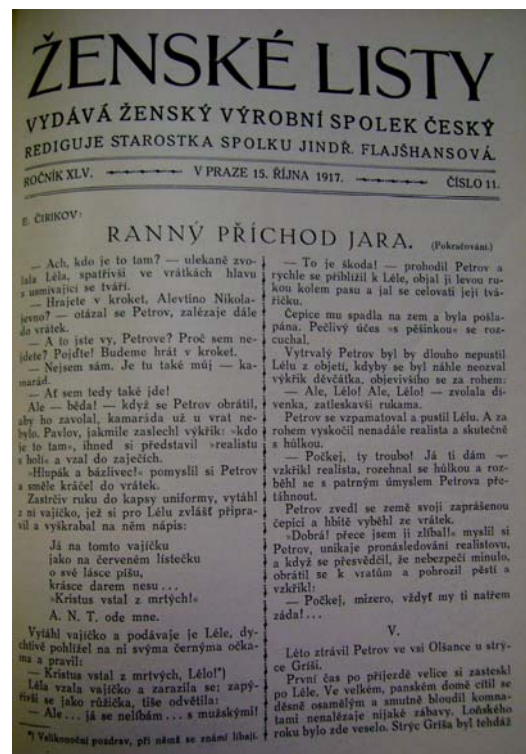
Časopis původně vycházející v sešitovém rozměru, ve 20. století dosáhl jednou tak velkého formátu. *Lada*; 3, (1863) č. 21.



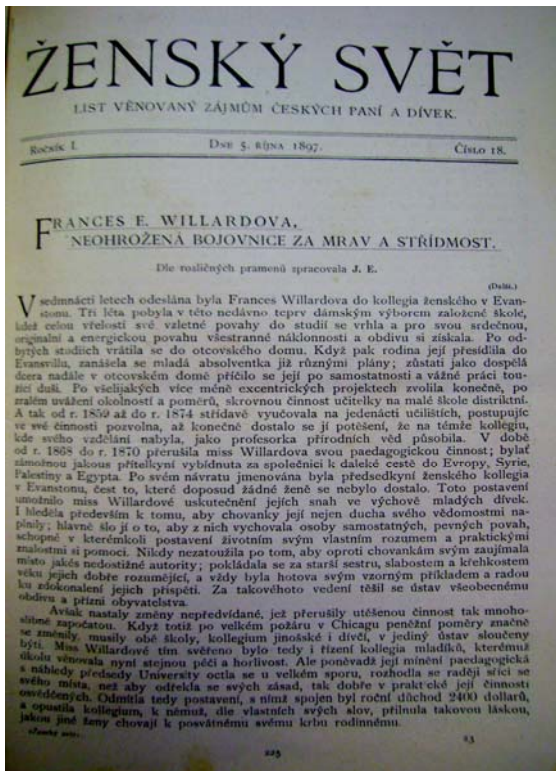
Lada o 76 let později. Plná fotografií a módy. *Lada*; 61, (1939) č. 47.



Ženské listy; 28, (1900) č. 3.



Ženské listy si udržovaly svoji strohou grafickou úpravu bez doplňujících ilustrací *Ženské listy*; 45, (1917) č. 11.



První číslo časopisu Ženský svět se nápadně podobá Ženským listům svou strohostí.
Ženský svět, 1, (1897) č. 18.



O 33 let později už obsahoval četné ilustrace a hlavně fotografie.
Ženský svět, 34, (1930) č. 10.



Titulní strana je důkazem vládnoucí secese.
Šťastný domov, 1, (1905) č. 19.



Prostějovský časopis Eva vynikal hlavně perokresbami od Zdenky Vorlové – Vlčkové a Jano Köhlera.
Eva, 5, (1908) č. 2.



Eva; 2, (1928) č. 2.



Eva; 2, (1928) č. 1.



Eva; 3, (1930) č. 17 - 18
Titulní strana od Františka Tichého.



Eva; 12, (1940) č.16.

		Příjem		Vydání	
		K	h	K	h
Den					
	Ze stálých příjmů domácnosti na hospodářské vydaje			—	—
	Z jinakých příjmů na hospodářské vydaje			—	—
	Manželi na osobní vydaje				
	Krejčímu				
	Obuvníku				
	Klobouky, kravaty				
	Za látky dle účtu čís. (viz zápisník)				
	Za topivo dle účtu čís.				
	Kartáče, štětce, košťata, smetáky, hadry				
	Na svitivo				
	Na čisticí potřeby, leštidla, krémy, laky, barvy				
	Na mýdlo, sodu, škrob, modřidlo				
	Mzdy služece, pradleně, švadleně, posluhovačce a p.				
	Zpropitné				
	Na správy řemeslníkům dle účtu č.				
	Nový nábytek dle účtu č.				
	Nové obrazy, koberce dle účtu č.				
	Ložní potřeby dle účtu č.				
	Prádlo nové dle účtu č.				
	Nádobi, nářadí, přibory				
	Na jízdy drahou, povozy atd.				
	Na různé náklady dopravní dle dokladů č.				
	Na školné, školní potřeby a p.				
	Potřeby k šití				
	Mimořádná vydání				
	Úhrnem				
	Vydání od příjmů			—	—
	Do hlavní knihy přenesené a pod úrok uložené úspory			—	—
B. Účet kuchyně (z denních záznamů ve zvl. knížce snášejí se sem pol. za celý měsíc).					
Den	P ř e d m ě t	Příjem		Vydání	
		K	h	K	h
	Ze stálých příjmů na stravu měsíčně			—	—
	Z jinakých příjmů (ev. z úspor) na stravu			—	—
	Mimořádně na zásoby (z úspor a p.)			—	—
	Mléka denně l, mimořádně l, smetany l, za měsíc				
	Kávy zrn. kg, žitné kg, náhražky kg, kusů				
	Čaje dkg, kakaa kg, čokolády kg				
	Cukru kg, medu kg (jiných sladidel kg)				
	Masa: jateč. kg, uzen. kg, zvěřiny kg, drůbeže kusů				
	Kosti kg, jateč. odpadků kg, mozků kg, jazyků kg				
	Uzenářského zboží, špeku kg				
	Másla kg, loje kg, sádla kg, jin. omastku kg				
	Mouky kg, krupice kg, krup kg, rýže a j. vařiv kg				
	Chleba kg, pečiva kg				
	Luštěnin: hrachu kg, čočky kg, fazolí kg				
	Vajec kusů, vaječ. náhr. kusů, tvarohu kg, sýra kg				
	Bramborů kg, mlč, zeleniny, ovoce kg, ovocných štav a konserv kg, povidel kg, máku kg				
	Koření za , pudd. a peč. prášků kusů, polév. kost. kusů				
	Piva l, vína l, jiných lihovin l				
	Úhrnem				
	Vydání od příjmů				
	Do hlavní knihy na účet úspor				



Šaty z fialového taftu a stejnobarevnými lemy. Čechy, 1872 – 1874.
Převzato: Uchalová (1997: 57) Archiv UMPRUM. i. č. 91.477.



UCHALOVÁ (1997: 79) Převzato:
Nové pařížské módy; (1900) Č. 5, s. 8.



Šťastný domov; 1, (1905) č. 23, s. 54
K módnímu přehledu.



Kabát zdobený vyšíváním a šaty do tanečních, taktéž vyšívané.
Ženské listy; 45, (1917) č. 12, příloha *Práce*, s. 1.



Ženský svět; 34, (1930) č. 3, s. 49.
 Ilustrace má nezorňovat módu předchozího desetiletí.



Eva; 8, (1935), 9, s. 16



Lada; 61, (1939) č. 27, s. 425.



UCHALOVÁ (1997: 12)
Lyžařky na konci 19. století



Lyžařský oblek. Nepromokavé norské kalhoty a plášť s kapucí.
Lada; 61, (1939) č. 44, s. 39.



Eva; 12 (1940), č. 15, s. 25. Spodní prádlo.



Dnes záleží více než kdy jindy na tom, aby vaše šňůračka, pás nebo podprsenka byly z nejkvalitnějšího trvanlivého materiálu, tedy z takového, kterému nemůže uškodit ani několikrát vyčistění. Především ovšem záleží na dokonalém modelu a jeho bezvadném vypracování. Nepříjemný pocit při nošení zavinují jen modely špatně nebo špatně vypracované. Na obrázku nový model šňůračky z nejlepšího bílého dolonového hedvábí salonu „JILA KNINA“ Marcelly Böhmové, Praha I., Národní třída 17.

Eva; 12 (1940), č. 18, s. 2. Inzertní příloha.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny - dobová publicistika: ¹

Eva: časopis moderní ženy, r. 1 - 14, Praha, Melantrich (1928 – 1941)

Eva: sborník pro umění vzdělání a zábavu se zřetelem k ženské otázce, r. 1 – 8, Prostějov, Horák, V. (1904 – 1911)

Lada, r. 1 – 5, Praha, Melišová – Körschnerová, A. (1861 – 1866)

Lada: list pro zájmy českých žen a dívek, r. 1 – 63, Mladá Boleslav, Vačlena, K. (1889 – 1941)

Moderní žena: revue paní a dívek českých, r. 1, Praha, Procházková, A. (1909)

Šťastný domov: časopis věnovaný českým ženám a domácnostem, r. 1 – 24, Praha, Šimáček, F. (1904 – 1929)

Žena: zábavný a poučný časopis českých paní a dívek, r. 1, Mnichovo Hradiště, Jašek, B. (1902)

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých, r. 1 – 54, Praha, Ženský výrobní spolek český (1873 – 1926)

Ženský obzor: revue českých žen, r. 1 – 32, Praha, Ziegloserová, A. (1900 – 1941)

Ženský svět: list věnovaný zájmům českých paní a dívek, r. 1- 34, Praha, Vydavatelské družstvo Ženského světa (1897 – 1930)

Jiné:

Žena + móda; r. 45, MONA, spol. s r. o., (1994) č. 7.

Beletrie a dobové publikace:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha 1979. ISBN neuvedeno.

NERUDA, Jan. *Jak se časopisy dělají*. Praha, 1959. ISBN neuvedeno.

Encyklopedie, slovníky:

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 2. G/L. Praha, 1997. Encyklopedie Diderot. ISBN 80-85841-33-9.

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 3. M/R. Praha, 1997. Encyklopedie Diderot. ISBN 80-85841-35-5.

Vydané paměti a korespondence:

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti*. Praha, 1956. ISBN neuvedeno.

ŠPIČÁK, Josef (ed.). *Karolína Světlá: Z literárního soukromí. II Korespondence*. Praha, 1959. ISBN neuvedeno.

¹ Všechna periodika jsou dostupná v Studijní a vědecké knihovně Hradec Králové.

Literatura:

BERGER, Peter Ludwig - LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.

BIRGUS, Vladimír. *Fotograf František Drtikol*. Praha, 1994. ISBN 80-85190-31-1.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

DVOŘÁK, František. *František Tichý, grafické dílo*. Praha, 1995. ISBN 80-901894-0-7.

ENGLOVÁ, Jana. *Žena devatenáctého století v dokumentech*. Ústí nad Labem, 2003. ISBN 80-7044-474-6.

FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany, 2004. ISBN 80-86768-06-6.

JANDA, Jan. *Sedmero panenských P*. 2.vyd. České Budějovice, 1908b. ISBN neuvedeno.

JELÍNKOVÁ, Lucie. *Dvě období časopisu Lada*. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, 2004.

JESENSKÁ, Milena. *Cesta k jednoduchosti*. 2. upravené vydání. Brno, 1995. ISBN 80-85947-00-5.

JOHANIDES, Josef. *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou, 1995. ISBN 80-901757-2-4.

KADLECOVÁ, Kateřina. *Ženské časopisy pro prokročilé: literární interpretace a kritická analýza diskurzu měsíčníku Marianne*. Liberec, 2006. ISBN 80-86807-25-8.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: České národní obrození jako kulturní typ*. 2. rozšířené vydání. Jinočany, 1995. ISBN 80-85787-74-1.

MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha, 2005. ISBN 80-7277-295-3.

MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha, 1995. ISBN 80-85903-01-6.

MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: Studie kulturně a literárně historická*. Praha, 1996. ISBN 80-7185-075-6.

MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice, 2007. ISBN 978-86829-31-9.

NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy*. Praha, 2007. ISBN 978-80-86429-68-7.

NEUDORFLOVÁ, Marie, L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha, c1999. ISBN 80-902622-2-8.

NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. (1. vyd. v tomto nakl.) Praha, 1999. ISBN 80-86355-03-9.

OSVALDOVÁ, Barbora. *Česká média a feminismus*. Praha, 2004. ISBN 80-7277-263-5.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácí kuchařka*. (2. vyd.). Praha, 1986. ISBN neuváděno.

ROUBÍK, František. *Biibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895*. Praha, 1936.

STEHLÍKOVÁ, Blanka - VAŘEJKOVÁ, Věra - SEKORA, Ondřej J.: *Ondřej Sekora/ Práce všeho druhu osobnost a dílo*. Praha, 2003. ISBN 80-7252-085-7.

SVOBODA, L. *Mladá matka: Rady ženám v těhotenství, při porodu a v ošetřování děcka*. Šolc a Šimáček v Praze, tiskem v Kutné Hoře, 1926?

UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1918-1939: Elegance první republiky*. Praha, 1996. ISBN 80-7033-424-X.

UCHALOVÁ, Eva. *Česká móda 1870-1918: Od valčíku po tango*. Praha, 1997. ISBN 80-7033-463-0.

ULONSKA, Reinhold. *Služba ženy ve světle Bible*. Albrechtice, c1996. ISBN 80-7112-035-9.

ÚLEHLA, Vladimír. *Jičín na konci 19. století*. Jičín, 2006. ISBN 80-239-8171-4.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha, 1987. (váz.). ISBN neuváděno.

Studie ve sbornících:

ČEVELOVÁ, Zuzana. Normativní církevní prameny jako jeden z zdrojů genderových konstruktů 19. století. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

HANÁKOVÁ, Petra. Raný film: mezi výchovou a pokušením. In HANÁKOVÁ, Petra – HECZKOVÁ, Libuše – VĚŠÍNOVÁ, Eva. *V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha, 2006. ISBN 80-86429-49-0.

LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In MACHÁČKOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří (ed.). *Studie k sociálním dějinám (1)*, Opava – Praha - Kutná Hora, 1997. ISBN 80-86224-01-5.

LENDEROVÁ, Milena. Slavkov a ženský boj? In RAKOVÁ, Svatava – LEQUESNE, Christian. *Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova? : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, která se konala u příležitosti dvoustého výročí bitvy u Slavkova*. Praha, 2006. ISBN: 80-7286-097-6.

MACKOVÁ, Marie. Žena v 19. století ve zdech kláštera. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

PALATOVÁ – Kateřina, KRAUSOVÁ, Vendula – HAVELKOVÁ, Tereza. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

SVOBODOVÁ, Markéta: Studentky z Československa na Bauhausu 1919- 1933: Výmar-Desava- Berlín. In *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století*. Středočeské muzeum, 2005. ISBN 80-239-5958-1.

Texty z internetu:

Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945. Obec překladatelů [cit. 2008- 5- 19]. URL: <<http://www.obecprekladatelu.cz/J/JilovskaStasa.htm>>.

HLAVATÝ, Jan. *Profil rodu básníka Karla Jaromíra Erbena*. Hlavatí z Horek: rodinné informační stránky. Článek byl publikován v Genealogicko-heraldických listech č. 2/2006 [cit. 2008-23-6]. URL<http://www.hlavati.cz/_hlavati/miletin/profil/profil.htm>.

LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Antologie zaniklých ženských ctností*, Pardubice 2003 [cit. 2008-6-24]. URL: <<http://khv.upce.cz/zamestnanci/antologie/autori.htm>>.

MORKES, František. *Den učitelů, ale především učitelek*. Týdeník Školství [online]. 2006, roč. 14, č. 12. [cit. 2008-06-25]. <http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv/2006/Skolstvi_12.pdf>.

OSVALDOVÁ, Barbora. *Fejeton*. Žurnalistika. [cit. 2005-3-9]. URL: <<http://www.zurnalistika.cz/?p=15>>.

Ottova encyklopedie. [cit. 2008-25-6]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/345683-tripl>>.

ROSA, Martin. *Bauhaus 1919 - 1933: reforma a avantgarda*. Archiweb 30. ledna 2007 [cit. 2008- 6-25]. URL: <<http://www.archiweb.cz/library.php?action=show&id=347>>.

SLAČÁLEK, Ondřej. *Anarchofeminismus*. [cit. 2008-26-6]. URL: < <http://www.a-kontra.net/book/export/html/539>>.

WIKIPEDIE. *Lada* [cit. 2008-12-3]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Lada_%28bohyn%C4%9B%29>.

WIKIPEDIE. *Magdalena Dobromila Rettigová*. [cit. 2008-6-6]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Magdalena_Dobromila_Rettigov%C3%A1>.

WIKIPEDIE. *Milena Jesenská*. [cit. 2008-6-15]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Milena_Jesensk%C3%A1>.

WIKIPEDIE. *Scheinpflugová Olga* [cit. 2008-12-3]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Olga_Scheinpflugov%C3%A1>.

WIKIPEDIE. *Toyen* [cit. 2008-24-6]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Toyen>>.

Zeminová Františka (Fráňa). Informační systém abART - free verze [cit. 2008-26-6]. URL: <<http://abart.artarchiv.cz/osoby.php?Fvazba=heslo&IDosoby=24071>>.